

UBEZPIECZENIA W ROLNICTWIE

materiały i studia

70

KWARTALNIK 70/2019 ISSN 1507-4757

ORGANIZACJA, EKONOMIKA
I PROBLEMY SPOŁECZNE

OCHRONA ZDROWIA
I REHABILITACJA

USTAWODAWSTWO I ORZECZNICTWO

UBEZPIECZENIA NA ŚWIECIE

DOKUMENTACJA I STATYSTYKA

Ubezpieczenia w rolnictwie

Materiały i Studia

KASA ROLNICZEGO UBEZPIECZENIA SPOŁECZNEGO
WARSZAWA 2019

UBEZPIECZENIA W ROLNICTWIE MATERIAŁY I STUDIA

Kwartalnik Nr 70 z 2019 r.

ISSN 1507-4757

Zgodnie z komunikatem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 18 grudnia 2015 r., Kwartalnik uzyskał liczbę **5 punktów** w parametrycznej ocenie czasopism naukowych i został wpisany do części B wykazu. Kwartalnik przeszedł pozytywnie proces ewaluacji **IC Journals Master List 2018**, uzyskując wskaźnik

ICV (Index Copernicus Value) w wysokości 80,98.

Kwartalnik jest wydawany w trybie „early birds”.

Wersja online dostępna jest na www.krus.gov.pl.

Rada Programowa

Przewodniczący:

prof. dr hab. Marian Podstawka, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Członkowie Rady:

dr n. med. Claudio Colosio, prof. UniMi, Uniwersytet w Mediolanie, Włochy
prof. dr hab. Paweł Czechowski, Uniwersytet Warszawski w Warszawie
prof. dr hab. Andrzej Czyżewski, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
prof. dr Hans-Joachim Hannich, Uniwersytet w Greifswaldzie, Niemcy
dr hab. Beata Jeżyńska, prof. UMCS, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
prof. dr hab. Irena Jędrzejczyk, Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej
dr Erich Koch, Sozialversicherung für Landwirtschaft, Forsten und Gartenbau, Kassel, Niemcy
dr n. med. Andrzej Kosiniak-Kamysz, Dyrektor Specjalistycznego Szpitala im. Dietla w Krakowie
prof. dr Peter Lundqvist, Szwedzki Uniwersytet Nauk Rolniczych w Alnarp, Szwecja
prof. dr hab. Wanda Sułkowska, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie
dr hab. n. med. Andrzej Wojtyła, prof. PWSZ, Państwowa Szkoła Zawodowa w Kaliszu

Redakcja

dr Aleksandra Hadzik (redaktor naczelny)
Grażyna Szymańska (zastępca redaktora naczelnego)
Magdalena Wachnicka-Witzke (sekretarz redakcji)
Urszula Straszak-Jakovljević (redaktor techniczny)

Redaktorzy tematyczni

ekonomia: prof. dr hab. Andrzej Czyżewski, prof. dr hab. Marian Podstawka
ubezpieczenia: prof. dr hab. Wanda Sułkowska
statystyka: prof. dr hab. Bolesław Borkowski
prawo: prof. dr hab. Paweł Czechowski, dr hab. Beata Jeżyńska, prof. UMCS
ochrona zdrowia i rehabilitacja: dr hab. n. med. Andrzej Wojtyła, prof. PWSZ
redaktor językowy: (j. polski) Urszula Straszak-Jakovljević
redaktor techniczny: Urszula Straszak-Jakovljević
DTP: Igor Zalewski

Adres redakcji

Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego – Centrala
00–608 Warszawa, al. Niepodległości 190
tel. 22 592–66–88, 22 592–66–86, 22 592–64–07
e-mail: kwartalnik@krus.gov.pl

W numerze

Od Redakcji

Wstęp do wydania

7

Organizacja, ekonomika i problemy społeczne

Nowoczesne rolnictwo wobec zagrożeń cybernetycznych

Grzegorz Strupczewski

9

Modern agriculture in the face of cyber threats

Grzegorz Strupczewski

32

Działalność medialna w niemieckim ubezpieczeniu wypadkowym rolników.
Rozważania z perspektywy prawno-ekonomicznej

Erich Koch

52

*Media activities in German accident insurance for farmers.
Considerations from a legal and economic perspective*

Erich Koch

66

Ustawodawstwo i orzecznictwo

Emerytura lub renta rolnicza a dodatek pielęgnacyjny

Katarzyna Rodak

79

Old-age or disability pensions and a care supplement

Katarzyna Rodak

96

Nowe spojrzenie Sądu Najwyższego na pojęcie wypadku przy pracy rolniczej

Przemysław Kraska

112

The Supreme Court's new perspective on the concept of an accident during agricultural work

Przemysław Kraska

129

Pośredni wpływ wyodrębnionych elementów krajowej polityki rodzinnej na zabezpieczenie społeczne rolników

Ernest Nasternak

145

Indirect impact of separate elements of national family policy on social security for farmers

Ernest Nasternak

157

Ochrona zdrowia i rehabilitacja

Sieć Agri-Sentinelles

Véronique Maeght Lenormand

167

The Agri-Sentinelles network

Véronique Maeght Lenormand

175

Od Redakcji

Szanowni Czytelnicy!

Oddajemy do Państwa rąk kolejne – 70. wydanie naszego Kwartalnika „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia”.

Na początku chcielibyśmy Państwu przybliżyć problem cyberbezpieczeństwa agrobiznesu. Rolnictwo, podobnie jak inne gałęzi gospodarki, w coraz większym stopniu wykorzystuje nowoczesne technologie cyfrowe do podnoszenia efektywności produkcji rolnej oraz usprawnienia prowadzenia gospodarstwa. Wiąże się to z wystąpieniem zagrożeń cybernetycznych, które mogą zakłócić funkcjonowanie gospodarstw rolnych. Autor artykułu *Nowoczesne rolnictwo wobec zagrożeń cybernetycznych* identyfikuje takie cyberzagrożenia, zwłaszcza wynikające z wykorzystania internetu rzeczy (ang. *IoT*) i rolnictwa precyzyjnego w prowadzeniu gospodarstwa rolnego. Dodatkowo wskazuje kierunki działań zmierzających do poprawy stanu cyberbezpieczeństwa w rolnictwie.

Z kolejnego opracowania dowiedzą się Państwo, na czym polega komunikacja medialna i jakie są ramy prawne współpracy ze środkami masowego przekazu dla instytucji zabezpieczenia społecznego, w szczególności w obszarze ubezpieczenia wypadkowego rolników. Tematykę tę przybliży artykuł *Działalność medialna w niemieckim ubezpieczeniu wypadkowym rolników. Rozważania z perspektywy prawno-ekonomicznej*.

W opracowaniu *Emerytura lub renta rolnicza a dodatek pielęgnacyjny* omówiono warunki, jakie musi spełnić zainteresowany rolnik, aby otrzymać prawo do dodatku pielęgnacyjnego przysługującego na podstawie Ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników. Autorka skupiła się na interpretacji pojęcia „niezdolność do samodzielnej egzystencji” będącej podstawą przyznania dodatku pielęgnacyjnego z przyczyn zdrowotnych, wskazała na wątpliwości interpretacyjne dotyczące przesłanek orzekania o niezdolności do samodzielnej egzystencji, a także na podobieństwa i różnice, jakie występują pomiędzy dodatkiem pielęgnacyjnym a zasiłkiem pielęgnacyjnym. Zwróciła uwagę na problem okresowości świadczenia oraz jego praktyczne znaczenie dla ubezpieczonych. Omówiła również zbieg uprawnień do zasiłku i dodatku pielęgnacyjnego.

Artykuł *Nowe spojrzenie Sądu Najwyższego na pojęcie wypadku przy pracy rolniczej* przedstawia subsumcję tego samego zdarzenia przez polskie sądy wszystkich instancji w kontekście definicji wypadku przy pracy rolniczej. Autor podzielił się swoimi przemyśleniami i wnioskami na temat zakresu ochrony rolnika, wynikającej z interpretacji definicji wypadku przy pracy rolniczej. Jako przykład podał postępowanie powypadkowe prowadzone przez Kasę Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego.

Pośredni wpływ wyodrębnionych elementów krajowej polityki rodzinnej na zabezpieczenie społeczne rolników to publikacja, w której podjęto polemikę na temat oceny zmian w części ubezpieczeniowej zabezpieczenia społecznego rolników i przedstawiono przesłanki przemawiające za przeniesieniem zasiłku macierzyńskiego z ubezpieczenia wypadkowego, chorobowego i macierzyńskiego do ubezpieczenia emerytalno-rentowego w ramach ubezpieczenia społecznego rolników. Zawarto także postulat wprowadzenia nowego świadczenia w postaci zasiłku opiekuńczego, który mógłby być finansowany z ubezpieczenia wypadkowego, chorobowego i macierzyńskiego.

O działaniach na rzecz zdrowia psychicznego oraz o zapobieganiu samobójstwom wśród rolników mówi opracowanie *Sieć Agri-Sentinelles*. Dowiedzą się Państwo z niego, jakie rozwiązania wprowadziła francuska instytucja ubezpieczenia społecznego dla pracowników sektora rolnego – Mutualité Sociale Agricole (MSA), aby skutecznie zapobiegać samobójstwom na wsi.

Mamy nadzieję, że artykuły zawarte w niniejszym wydaniu okażą się dla Państwa interesującą lekturą.

Z wyrazami szacunku –
Prezes KRUS

dr Aleksandra Hadzik

Nowoczesne rolnictwo wobec zagrożeń cybernetycznych

Streszczenie

Rolnictwo, podobnie jak inne gałęzi gospodarki, w coraz większym stopniu wykorzystuje nowoczesne technologie cyfrowe do podnoszenia efektywności produkcji rolnej oraz usprawnienia prowadzenia gospodarstwa. Wiązą się z tym jednak nowe zagrożenia cybernetyczne, których skala i stopień skomplikowania, a także dotkliwość potencjalnych skutków mogą zakłócić normalne funkcjonowanie gospodarstwa rolnego, doprowadzając do poważnych strat rzeczowych, finansowych i niematerialnych.

Celem artykułu jest identyfikacja cyberzagrożeń wynikających z wykorzystania najnowszych technologii cyfrowych, zwłaszcza internetu rzeczy i rolnictwa precyzyjnego, w prowadzeniu gospodarstwa rolnego, a dodatkowo próba wskazania kierunków działań zmierzających do poprawy stanu cyberbezpieczeństwa agrobiznesu. Badania oparto na krajowej i zagranicznej literaturze przedmiotu poprzez zastosowanie analizy i syntezy, a także indukcji i dedukcji jako dominującej metody badawczej. Jako przyczynek do szerokiej debaty publicznej na temat cyberzagrożeń nowoczesnego rolnictwa podkreślono znaczenie europejskiego systemu certyfikacji dotyczącego cyberbezpieczeństwa urządzeń internetu rzeczy.

Słowa kluczowe: cyberbezpieczeństwo, cyberzagrożenia, internet rzeczy, rolnictwo, rolnictwo precyzyjne.

Wstęp

Sektor rolnictwa jest podstawowym komponentem gospodarki światowej. Odpowiada za zaspokajanie podstawowych potrzeb żywnościowych człowieka i to niezależnie od stopnia zamożności czy zaawansowania technicznego

* **Grzegorz Strupczewski** – dr n. ekon., Katedra Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

danego kraju. Polskie rolnictwo boryka się z wieloma problemami. Można wśród nich wymienić: nadmierne zapotrzebowanie na pracę ręczną, wysokie koszty produkcji, nieoptymalne wykorzystanie wody, nawozów, pestycydów, niewystarczające uwzględnienie ochrony środowiska w produkcji rolnej, niedostateczny monitoring cyklu produkcyjnego¹. Na ich rozwiązanie wywierają presję podmioty kooperujące z sektorem produkcji żywności, takie jak sieci handlowe, które – w sposób pośredni – kreują popyt na innowacje w agrotechnice. Co więcej, w „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030”, opracowanej przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi RP, określono kluczowe kierunki rozwoju obszarów wiejskich. Wśród nich przewidziano „wykorzystanie najnowszych technologii w produkcji żywności i zastosowanie rozwiązań cyfrowych”².

W dobie globalnej rewolucji cyfrowej rolnictwo i tereny wiejskie przechodzą głęboką transformację, zarówno w sferze technologicznej, jak i ekonomicznej oraz mentalnej. Zjawisko to określa się jako „Agrobiznes 4.0”, analogicznie do sfery wytwarzania dóbr rzeczowych, gdzie mowa o „Przemysłe 4.0”. Przedsiębiorstwa działające w agrobiznesie, na fali globalnego trendu cyfryzacji gospodarki, gwałtownie się unowocześniają poprzez inwestycje w różne rozwiązania agrotechniczne oparte na systemach komputerowych, telekomunikacji i dostępie do Internetu, uczeniu maszynowym, a nawet sztucznej inteligencji. Te złożone systemy cyfrowe otwierają branżę na zupełnie nowe zagrożenia cybernetyczne, którym należy poświęcić szczególną uwagę, aby zapewnić cyberbezpieczeństwo w rolnictwie na odpowiednim poziomie.

Przez zagrożenie cybernetyczne (w skrócie „cyberzagrożenie”) należy rozumieć „wszelkie potencjalne okoliczności, zdarzenie lub działanie, które mogą wyrządzić szkodę, spowodować zakłócenia lub w inny sposób niekorzystnie wpłynąć w przypadku sieci i systemów informatycznych, użytkowników takich systemów oraz innych osób”³. Cyberbezpieczeństwo oznacza natomiast „działania niezbędne do ochrony sieci i systemów informatycznych, użytkowników takich systemów oraz innych osób przed cyberzagrożeniami”⁴.

¹ Por. *IoT w polskiej gospodarce*, Raport Grupy Roboczej do spraw Internetu Rzeczy przy Ministerstwie Cyfryzacji, Ministerstwo Cyfryzacji, 2019, <https://www.gov.pl/attachment/82ad18f8-2ac1-4433-a1ea-f887b522e46b>, dostęp 27.02.2020, s. 73.

² Uchwała Rady Ministrów z 15 października 2019 r. w sprawie przyjęcia „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030”.

³ Art. 2 pkt 8 Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/881 z 17 kwietnia 2019 r. w sprawie ENISA (Agencji Unii Europejskiej ds. Cyberbezpieczeństwa) oraz certyfikacji cyberbezpieczeństwa w zakresie technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz uchylenia rozporządzenia (UE) nr 526/2013 zwane Aktem o cyberbezpieczeństwie, Dz. U. L 151 z 7.6.2019, s. 15–69.

⁴ Art. 2 pkt 1 Aktu o cyberbezpieczeństwie.

Choć naturalnym wydaje się, że cyberataki dotyczą przede wszystkim branż związanych z nowoczesnymi technologiami (usług IT⁵, instytucji finansowych, elektrotechniki, motoryzacji itp.), organizacji rządowych i samorządowych albo instytucji przetwarzających duże zbiory danych (np. placówek ochrony zdrowia, administracji publicznej, branży *e-commerce*), to tak naprawdę nikt nie może czuć się do końca bezpieczny. Przedsiębiorstwa i gospodarstwa rolne również mogą stać się obiektem cyberataków. W tym przypadku problem wydaje się nawet bardziej poważny, ponieważ w porównaniu z branżami stanowiącymi typowe cele cyberprzestępców i które w obliczu tych zagrożeń stale doskonaliły swoje systemy bezpieczeństwa IT, rolnicy mają prawo czuć się względnie bezpieczni, przez co zaniedbują jednocześnie kwestie cyberbezpieczeństwa⁶. Jest to duży błąd, gdyż uśpienie czujności może spowodować bardzo negatywne skutki i wysokie straty w aktywach rzeczowych, finansowych oraz niematerialnych. Media i portale branżowe alarmują, że rolnictwo coraz częściej pojawia się na liście celów cyberprzestępców⁷. Bank HSBC w kwietniu 2019 r. wystosował nawet komunikat do brytyjskich farmerów nawołujący ich do zachowania czujności w obliczu wysoce wyrafinowanych ataków cyberprzestępców na sektor rolny⁸.

Produkcja żywności, której fundamentem jest rolnictwo, to krytyczna dla funkcjonowania społeczeństwa, złożona i połączona globalną siecią gałąź gospodarki, która w stale rosnącym stopniu wykorzystuje technologie cyfrowe. Stwarza to szereg zagrożeń cybernetycznych, zarówno tych typowych dla prowadzenia działalności gospodarczej w cyberprzestrzeni, jak i tych specyficznych, występujących tylko w domenie agrobiznesu. Biorąc jednak pod uwagę szeroki wybór rodzajów żywności dostępnych dla konsumenta, rozproszone łańcuchy zaopatrzenia w produkty żywnościowe oraz ogromną liczbę małych przedsiębiorstw działających w branży, można dojść do wniosku, że jest ona odporna na zakłócenia w skali makro. Nie ma bowiem możliwości do

⁵ Skrót IT pochodzi od wyrażenia w j. angielskim *Information Technology*, tzn. technologia informacyjna lub technologia informatyczna.

⁶ Choć rolnictwo jako branża gospodarki zajmuje jedno z ostatnich miejsc w rankingu liczby incydentów cybernetycznych, to jednak zwraca uwagę trend wzrostowy liczby zgłaszanych zdarzeń. Według raportu amerykańskiej firmy Verizon, która prowadzi publicznie dostępny rejestr incydentów cybernetycznych, obejmujący głównie zdarzenia zgłoszone przez podmioty z USA, w 2019 r. zanotowano 6 incydentów w sektorze rolnym na 41686 wszystkich zdarzeń w bazie danych. Źródło: *2019 Data Breach Investigations Report*, Verizon, 2019, s. 30, <https://enterprise.verizon.com/resources/reports/2019-data-breach-investigations-report.pdf>, dostęp 25.02.2020.

⁷ Por. *Cyber Threats to the Agriculture Sector*, <https://cyberprism.com/cyber-threats-to-the-agriculture-sector/>, dostęp 29.02.2020; M. Tracey, *Farms a cyber-crime target*, „Farm Weekly”, 11.10.2019, <https://www.farmweekly.com.au/story/6430362/farms-a-cyber-crime-target/>, dostęp 29.02.2020.

⁸ Por. A. Black, *HSBC issues fraud warning as UK farmers targeted by cyber criminals*, „Farmers Guardian”, 15.04.2019, <https://www.fginsight.com/news/news/hsbc-issues-fraud-warning-as-uk-farmers-targeted-by-cyber-criminals-83806>, dostęp 29.02.2020.

wyobrażenia, realnego scenariusza zagrożenia cybernetycznego o takim poziomie dotkliwości, który spowodowałby bezpośredni i natychmiastowy głód. Istnieją natomiast scenariusze zagrożeń, według których znaczne szkody mogą powstać na poziomie mikro, w tym straty finansowe, niepokoje społeczne i cierpienie zwierząt gospodarskich.

Kontynuując poszukiwanie potencjalnych źródeł cyberzagrożeń w rolnictwie, można przyjąć, opierając się na zasadzie Pareto 80/20, że 80% zagrożeń w rolnictwie jest analogicznych do tych, jakie występują w innych branżach gospodarki, zaś pozostałe 20% tworzą cyberzagrożenia charakterystyczne dla działalności rolnej. Wśród typowych cyberzagrożeń, stanowiących umowne 80%, można wymienić: (1) naruszenie bezpieczeństwa danych osobowych wskutek cyberataku lub błędu ludzkiego, (2) uzyskanie nieautoryzowanego dostępu do systemu komputerowego przez osobę z zewnątrz, (3) kradzież własności intelektualnej, (4) phishing i inne formy inżynierii społecznej ukierunkowane na kradzież haseł i innych kluczowych informacji, (5) nieautoryzowany dostęp do systemu płatności elektronicznych i bankowości mobilnej, (6) zainfekowanie systemu komputerowego przez złośliwe oprogramowanie i zaburzenie jego funkcji, (7) utrata dostępu do sieci komputerowej (np. wskutek ataku DDoS), (8) przerwa w działalności operacyjnej przedsiębiorstwa spowodowana incydentem cybernetycznym. Są to powszechnie znane zagrożenia cybernetyczne, wielokrotnie opisywane w publikacjach naukowych i publicystycznych, dlatego ich charakterystyka zostanie pominięta w niniejszym opracowaniu.

Do tego dochodzą podatności na zagrożenia, które są specyficzne tylko dla agrobiznesu. Postęp techniczny, dążenie do poprawy rentowności i budowanie przewagi konkurencyjnej sprawiają, że współczesne rolnictwo w coraz większym stopniu uzależnione jest od technologii teleinformatycznych. Maszyny rolnicze podłączone do sieci Internet, wykorzystanie zaawansowanych technologii w uprawach rolnych i produkcji żywności, znakowanie zwierząt hodowlanych czipami z funkcją łączności radiowej czy śledzenie położenia maszyn rolniczych przy pomocy GPS⁹ – to tylko wybrane symptomy cyfryzacji rolnictwa – cyfryzacji, która przybrała formę tzw. rolnictwa precyzyjnego. Jednocześnie nie można zapominać, że w agrobiznesie, podobnie jak w każdym innym dziale gospodarki, wykorzystanie komputerów i komunikacji cyfrowej jest codziennością.

Cyfryzacja rolnictwa, szczególnie rolnictwa precyzyjnego, wymaga dostępu do szeregu danych elektronicznych. Źródła danych można podzielić na wewnętrzne i zewnętrzne. Do danych wewnętrznych zalicza się m.in.: informacje o produkcji, używanym sprzęcie rolniczym, stosowanych zabiegach agrotechnicznych, współrzędne obszarów uprawnych. W grupie danych zewnętrznych znajdują się

⁹ Skrót GPS pochodzi od angielskiego *Global Positioning System*, tzn. Globalny System Lokalizacyjny.

na przykład dane pogodowe, stan gleby, dane katastralne¹⁰. Urządzenia elektroniczne podłączone do sieci, odpowiedzialne za dostarczenie powyższych danych, zalicza się do tzw. internetu rzeczy – jednego z kluczowych obszarów innowacji wśród technologii cyfrowych, o którym będzie mowa w dalszej części artykułu.

Zasygnalizowane powyżej wyzwania cyberbezpieczeństwa nowoczesnych gospodarstw rolnych stanowią interesujący problem badawczy, który stał się inspiracją do napisania niniejszego opracowania. Celem artykułu jest zatem identyfikacja cyberzagrożeń wynikających z wykorzystania najnowszych technologii cyfrowych, zwłaszcza internetu rzeczy i rolnictwa precyzyjnego, w prowadzeniu gospodarstwa rolnego, a dodatkowo – próba wskazania kierunków działań zmierzających do poprawy stanu cyberbezpieczeństwa agrobiznesu.

Pojęcie internetu rzeczy i jego zastosowanie w rolnictwie

Odpowiedź na pytanie, czym jest internet rzeczy (ang. *Internet of Things* – IoT) nie jest prosta i jednoznaczna. Sformułowanie definicji IoT zależy bowiem od kontekstu przedmiotowego i funkcjonalnego, w jakim ta technologia jest postrzegana. W aspekcie technicznym internet rzeczy to rozproszona sieć łącząca przewodowo lub bezprzewodowo autonomiczne urządzenia, których działanie polega na pozyskiwaniu, udostępnianiu, przetwarzaniu danych lub wchodzeniu w interakcje z otoczeniem pod wpływem tych danych. Elementami IoT mogą być sensory, elementy wykonawcze (serwo-mechanizmy), sterowniki, mierniki, smartfony, tablety i komputery¹¹. Patrząc na internet rzeczy od strony biznesowej można powiedzieć, że jest to ekosystem usług biznesowych, wykorzystujących przedmioty zdolne do zbierania i przetwarzania informacji, połączone w sieć, zapewniające interoperacyjność i synergiczne zastosowań. Dzięki nim staje się możliwa natychmiastowa optymalizacja i personalizacja procesów. W literaturze naukowej, internet rzeczy jest definiowany jako sieć połączonych ze sobą przedmiotów (takich jak urządzenia mobilne, artykuły gospodarstwa domowego, samochody czy gadzety elektroniczne), które poprzez wykorzystanie łączności internetowej są w stanie współdziałać ze sobą i komunikować się z innymi systemami¹².

¹⁰ Por. E. Lorencowicz, *Cyfrowe rolnictwo – cyfrowe zarządzanie*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2018, nr XX (4), doi: 10.5604/01.3001.0012.2952, s. 105.

¹¹ Por. IoT w polskiej gospodarce, s. 5.

¹² Por. M. Sakowska-Baryła, *Prywatność w inteligentnym mieście [w:] Internet rzeczy. Bezpieczeństwo w Smart City*, red. G. Szpor, Warszawa 2015, s. 136.

Internet rzeczy jest technologią, która z jednej strony ma potencjał w zakresie wsparcia zarządzania i optymalizacji procesów w rolnictwie (aspekt ekonomiczny), a z drugiej – poprzez monitoring zjawisk przyrodniczych i biologicznych – wnosi wartość dodaną w ochronie środowiska (aspekt ekologiczny). Spectrum możliwych zastosowań internetu rzeczy w rolnictwie jest już teraz bardzo rozległe, a w niedalekiej przyszłości – wraz z rozwojem rolnictwa precyzyjnego – można spodziewać się kolejnych innowacji. Urządzenia IoT oferują m.in.: precyzyjne karmienie, optymalizację nawożenia, precyzyjne nawadnianie, kierowanie zużyciem środków ochrony roślin, monitoring szkodników i chwastów, śledzenie stanów magazynowych, gospodarkę odpadami i recykling w gospodarstwie rolnym, sterowanie klimatem w uprawach szklarniowych¹³.

Gigant technologiczny IBM szacuje, że w wyniku rozwoju IoT w 2023 r. przeciętne gospodarstwo rolne będzie generować pół miliona rekordów danych dziennie¹⁴. Będą one przetwarzane przez wyspecjalizowane aplikacje w celu podejmowania decyzji operacyjnych w gospodarstwie rolnym w krótkim i średnim horyzoncie czasu. Wzrost uzależnienia gospodarstwa od tych danych wiąże się ze wzrostem ekspozycji na ryzyko cybernetyczne. Co ciekawe, najszybsze tempo cyfryzacji rolnictwa obserwuje się w Azji, a nie w USA – jak wielu mogłoby przypuszczać, choć farmerzy amerykańscy nie pozostają daleko w tyle w tym swoistym wyścigu do nowoczesności. Jak przekonują eksperci, gospodarstwa mało- i średnioobszarowe dzięki większej elastyczności, łatwiej i szybciej implementują nowoczesne rozwiązania agrotechniczne, niż właściciele rozległych rancz w Ameryce Północnej¹⁵.

Przemysł internetu rzeczy rozwija się niezwykle dynamicznie. Jednak mimo to wskazuje się pewne bariery, takie jak brak pokrycia otwartymi sieciami bezprzewodowymi typu LPWAN, brak edukacji w zakresie wykorzystania internetu rzeczy w rolnictwie oraz brak farm pokazowych prezentujących korzyści płynące z IoT¹⁶.

¹³ Por. *IoT w polskiej gospodarce*, s. 77.

¹⁴ Por. A. Meola, *Smart Farming in 2020: How IoT sensors are creating a more efficient precision agriculture industry*, „Business Insider”, 24.01.2020, <https://www.businessinsider.com/smart-farming-iot-agriculture?IR=T>, dostęp 29.02.2020.

¹⁵ Por. S. Stodolak, *Rolnictwo czeka renesans*, „Obserwator Finansowy”, 28.10.2019, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/wskazniki-ekonomiczne/rolnictwo-czeka-renesans/>, dostęp 29.02.2020.

¹⁶ Por. *IoT w polskiej gospodarce*, s. 78.

Istota rolnictwa precyzyjnego

Koncepcja rolnictwa precyzyjnego (ang. *precision agriculture*) zrodziła się w połowie XX wieku. Zakłada ona prowadzenie gospodarki rolnej przy znacznym wsparciu technik teleinformatycznych, głównie systemów gromadzenia danych o przestrzennym zróżnicowaniu zbiorów. Mierniki plonów zainstalowane w kombajnie zbożowym współpracują z satelitarnym systemem geolokalizacji i dostarczają ważnych danych wykorzystywanych w nowoczesnej agrotechnice. Dzięki nim można efektywniej zarządzać zabiegami nawożenia i ochrony roślin, co daje pozytywne efekty w aspekcie ekonomicznym, jakościowym i ekologicznym¹⁷. Korzyści w wymiarze ekologicznym polegają na redukcji zużycia energii, innych środków wytwórczych, a także zmniejszeniu produkcji odpadów. Współczesne rolnictwo precyzyjne w XXI wieku znacznie się rozwinęło, przy czym rozwój ten poszedł w kierunku jeszcze większego wykorzystania technologii cyfrowych i komunikacji zdalnej, w tym satelitarnej.

Precyzyjny chów zwierząt gospodarskich (ang. *precision livestock farming* – PLF), jeden z nurtów rolnictwa precyzyjnego, polega na użyciu zaawansowanych technologii w celu optymalizacji produkcji zwierzęcej. Dzięki dostosowaniu automatycznych systemów dojenia, karmienia i monitorowania stanu zdrowia do indywidualnych cech zwierząt, PLF oferuje wartość dodaną w postaci zwiększenia efektywności żywienia, oszczędności nakładów pracy i wczesnej detekcji zachorowań w stadzie¹⁸. Obecne technologie, takie jak zrobotyzowane dojarnie krów, podskórne radiowe chipy identyfikacyjne czy czujniki ilości karmy pozwalają rolnikom monitorować zużycie paszy przez poszczególne zwierzęta, ich cykl pokarmowy, temperaturę, stan zdrowia, produkcję mleka, skład i jakość mięsa, stosowanie antybiotyków, przybieranie na wadze, a wszystko to przy minimalnej interwencji człowieka.

Kolejny krok w postępie technicznym w obszarze chowu zwierząt gospodarskich wyznaczają jednak zupełnie nowe, innowacyjne rozwiązania cyfrowe, wśród których warto przytoczyć choćby kilka:

- algorytmy sztucznej inteligencji przetwarzające obraz z monitoringu sztuk bydła w celu diagnozy stanu ich zdrowia i prawidłowości przyboru masy ciała;
- automatyczne podajniki karmy przechowujące poszczególne składniki i przygotowujące zindywidualizowaną mieszankę dla każdego zwierzęcia w zależności od jego parametrów fizjologicznych;

¹⁷ Zob. A. Faber, *System rolnictwa precyzyjnego. I: Mapy plonów*, „Fragmenta Agronomica” 1998, nr 57, s. 4–15.

¹⁸ Por. DHS, *Threats to precision agriculture*, Raport Departamentu Bezpieczeństwa Wewnętrznego USA (Department of Homeland Security, DHS), 2018, s. 8, https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/2018%20AEP_Threats_to_Precision_Agriculture.pdf, dostęp 24.02.2020.

- bioczuJNIKI wszczepione sztukom bydła odpowiadające za pomiar temperatury ciała, składu chemicznego potu, obserwację zachowania, wykrywanie stresu, analizę odgłosów zwierząt i sposobu poruszania się po wybiegu;
 - mikrofony zainstalowane w boksach dla świń służące do wczesnego wykrywania infekcji dróg oddechowych na podstawie analizy odgłosu kaszlu.
- Technologie biosensoryczne w połączeniu z internetem rzeczy zapewniają dostęp do gromadzonych danych w czasie rzeczywistym przez co zasilają w dane specjalne aplikacje na urządzeniach mobilnych, co automatyzuje i przyspiesza ich przetwarzanie.

Z kolei w dziedzinie upraw polowych, rolnictwo precyzyjne posługuje się takimi instrumentami jak: geolokalizacja, teledetekcja, mapowanie gleb, warunków upraw, chwastów i patogenów. Maszyny polowe wyposażone w komputer pokładowy podłączony do sieci zdalnej, nawigację i zintegrowanego z nią auto-pilota potrafią w coraz większym stopniu zastępować człowieka, a dzięki technologii VRA¹⁹ – wręcz wykonywać pracę lepiej niż człowiek. Większość swoich funkcjonalności polowe rolnictwo precyzyjne opiera na rozbudowanej sieci zaawansowanych czujników, sensorów i detektorów, które dostarczają szeroki strumień danych wejściowych, które później zostają przetwarzane przez aplikacje komputerowe realizujące określone zadania. Wśród urządzeń monitorujących można wymienić m.in.²⁰:

- czujniki składu, wilgotności i jakości gleby;
- bezpośredni monitoring stanu zdrowia roślin uprawnych;
- mapowanie indukcji elektromagnetycznej gleby (co pomaga monitorować teksturę gleby, porowatość, zdolność do retencji wody, skład kationowy gleby, głębokość do gliny lub skały, temperaturę gruntu);
- czujniki wilgotności ziemi zintegrowane z automatycznymi systemami nawadniającymi;
- spektroskopia refleksyjna w paśmie podczerwieni wykorzystywana do analizy stanu biomasy i nasycenia azotem.

Mówiąc o monitoringu warto również wspomnieć o technologii zdalnej teledetekcji, wykorzystywanej do monitorowania warunków upraw. Teledetekcja opiera się na interakcji fal elektromagnetycznych z glebą i rosnącym na niej materiałem roślinnym. Czujniki zamontowane na satelitach, samolotach lub dronach rejestrują obraz pola uprawnego widzianego z góry. Następnie wyspecjalizowane aplikacje komputerowe analizują przesłane obrazy – opierając się na różnych współczynnikach odbicia fal elektromagnetycznych przez poszczególne formacje roślinne – i dostarczają farmerowi bogaty zestaw danych diagnostycznych. Uzupełnieniem tych informacji mogą być usługi komercyjnych

¹⁹ VRA (*Variable Rate Application*) to technologia pozwalająca na bieżące różnicowanie dawki nawozu, pastycydów, nasion, karmy lub innych środków produkcji w zależności od parametrów gleby, monitorowanych przez rozbudowane systemy kontrolno-pomiarowe.

²⁰ Por. DHS, *Threats to precision agriculture*, op. cit., s. 10.

firm zajmujących się tzw. zwiadem upraw (ang. *crop scouting*). Na podstawie danych zebranych z sensorów multispektralnych i wielospektralnych, czujników radarowych, świetlnych i termicznych, a także czujników odległości, rozmieszczonych na dronach i miniaturowych satelitach, firmy te oferują opracowanie kompleksowych raportów na temat stanu określonego areału upraw.

Głównym celem wykorzystania czujników, detektorów i kamer na tak szeroką skalę jest optymalizacja decyzji podejmowanych w związku z prowadzonym gospodarstwem rolnym. Takie systemy wspomagania decyzji działają na platformach mobilnych, np. na smartfonach, tabletach i komputerach pokładowych w maszynach rolniczych. Oferują nie tylko proste komunikaty sterujące, lecz także w niektórych przypadkach wspierają farmera rekomendacjami, opartymi na złożonych algorytmach matematyczno-logicznych, w tym na technikach uczenia maszynowego i sztucznej inteligencji. Implementacje uczenia maszynowego w rolnictwie precyzyjnym podpowiadają przykładowo²¹:

- w jaki sposób kategoryzować uprawy rolne ze względu na stan zdrowia, uwzględniając zebrane dane diagnostyczne;
- jaką zastosować dawkę nawozu, by osiągnąć jak najwyższe plony;
- jak zaplanować harmonogram sztucznego nawadniania pól, biorąc pod uwagę aktualny stan gleby i prognozy opadów.

W bardziej zaawansowanych implementacjach rolnictwa precyzyjnego farmerzy mogą posługiwać się autonomicznymi ciągnikami rolniczymi i opryskiwaczami, które poruszają się samodzielnie dzięki dokładnym mapom pól uprawnych i nawigacji GPS.

Niezwykłe możliwości oferowane przez innowacyjne technologie cyfrowe w zakresie zarządzania gospodarstwem rolnym i podnoszenia jego efektywności są równocześnie nośnikiem poważnych zagrożeń cybernetycznych. Diagnozie tego problemu zostanie poświęcona dalsza część opracowania. Najpierw zostanie przeprowadzona analiza cyberzagrożeń dostrzeganych z perspektywy ogólnej, tj. związanych z technologią cyfrową sensu largo po to, by następnie skupić uwagę na problematyce internetu rzeczy i rolnictwa precyzyjnego.

²¹ Por. DHS, *Threats to precision agriculture*, op. cit., s. 13.

Identyfikacja zagrożeń dla nowoczesnego rolnictwa wynikających z wykorzystania technologii cyfrowych

Zespół badawczy prof. Molly Jahn z Uniwersytetu Stanu Wisconsin w USA wskazał trzy główne czynniki, które przyczyniają się do wzrostu ekspozycji na ryzyko cybernetyczne w sektorze rolnym. Są to²²:

- zwiększenie konsolidacji gospodarstw przy dużym uzależnieniu od technologii cyfrowych;
- integracja pionowa w łańcuchach dostaw żywności, w których producenci rolni mogą nie tylko wytwarzać, lecz także samodzielnie przetwarzać produkty rolne, bezpośrednio zaopatrując supermarkety i sklepy spożywcze;
- rozpowszechnienie stosowania inteligentnych technologii w łańcuchach dostaw.

Z powyższego wynika, iż producent rolny jest najsłabszym ogniwem w żywnościowym łańcuchu dostaw. Pomiędzy sprzedawcą materiału siewnego a klientem sklepu z żywnością znajduje się rozbudowany, złożony i podatny na zakłócenia łańcuch dostaw. Jego elementy cechują się zróżnicowaniem pod względem wielkości i stopnia złożoności, podlegając równocześnie współczesnym prawom rynku opartym na zasadach optymalizacji kosztów, szybkości i elastyczności. Działając w takich uwarunkowaniach, zmagając się z bolączką ograniczeń budżetowych, trudno się dziwić, że nakłady na cyberbezpieczeństwo w sektorze rolnym nie należą do wysokich, istotnie odbiegając in minus od pozostałych podmiotów w łańcuchu dostaw.

Niewystarczający poziom nakładów na poprawę cyberbezpieczeństwa w rolnictwie sprawia, że rolnictwo jest potencjalną areną działania terrorystów, co wynika z roli, jaką pełni bezpieczeństwo produkcji żywności w funkcjonowaniu państwa i gospodarki. Rosnąca cyfryzacja sektora rolnego daje terrorystom nowe możliwości atakowania miejsc, które wcześniej były zbyt odległe lub niedostępne pod względem logistycznym. Cyberterroryzm jest działaniem stosunkowo niedrogim, o wysokim stopniu dotkliwości, przez co ryzyko agroterroryzmu cybernetycznego wydaje się całkiem realne.

Kolejnym wyzwaniem jest skuteczna ochrona własności intelektualnej w agrotechnologii przed cyberszpiegostwem. Uzależnienie agrobiznesu od technologii ICT (ang. *information and communication technologies*) generuje nowe podatności, wobec których nie wypracowano jeszcze skutecznych metod

²² Por. M.M. Jahn, W.L. Oemichen, G.F. Treverton et al., *Cyber Risk and Security Implications in Smart Agriculture and Food Systems*, Jahn Research Group, White Paper, University of Wisconsin, 2019, s. 3, <https://jahnresearchgroup.webhosting.cals.wisc.edu/wp-content/uploads/sites/223/2019/01/Agricultural-Cyber-Risk-and-Security.pdf>, dostęp 25.02.2020.

przeciwdziałania, zwłaszcza na poziomie operacyjnym. Tymczasem obserwuje się, jak np. obce państwa próbują nielegalnie zdobyć amerykańską technologię rolną, w szczególności dane dotyczące inżynierii genetycznej, ulepszonych nasion i nawozów, a także informacje na temat organicznych środków owadobójczych i nawadniających. Można się spodziewać, że tradycyjne metody wywiadu gospodarczego zostaną wkrótce zastąpione cyberszpiegostwem, które gwarantuje większą anonimowość i nieuchwytność sprawy.

Ważnym obszarem ryzyka cybernetycznego, zwłaszcza w kontekście surowych regulacji dotyczących ochrony danych osobowych i ochrony prywatności w cyberprzestrzeni, jest przetwarzanie informacji cyfrowych. Zagadnienie to można rozważać z perspektywy trzech zasadniczych atrybutów bezpieczeństwa informacji: poufności, integralności i dostępności danych²³. Poniżej przedstawiono zestawienie potencjalnych scenariuszy incydentów cybernetycznych prowadzących do naruszenia bezpieczeństwa danych elektronicznych.

1) Naruszenie poufności danych:

- Wyciek lub kradzież poufnych danych przetwarzanych przez spółdzielnię producentów rolnych. Dane te mogą dotyczyć istotnych aspektów działalności rolnej, jak np. wielkość plonów, indywidualnie negocjowane ceny skupu, koszty pasz, nawozów i herbicydów, kluczowe dane finansowe, informacje prawne, warunki umów ubezpieczenia. Do incydentu może dojść w wyniku: (1) przypadkowego ujawnienia poufnych danych spowodowanego niewystarczającym poziomem zabezpieczeń IT lub błędem ludzkim, (2) kradzieży danych przez osobę uprawnioną do dostępu, (3) ataku cybernetycznego przeprowadzonego z zewnątrz.
- Ryzyko transferu danych pozyskiwanych przez czujniki podłączone do sieci do podmiotów trzecich (w szczególności ich producentów) bez zgody producenta rolnego. Klauzule zgody na wykorzystanie danych z urządzeń elektronicznych do celów statystycznych lub serwisowych są zwykle zamieszczane w umowach licencyjnych, więc nie można w tym przypadku mówić o działaniu niezgodnym z prawem, a co najwyżej o niewłaściwych praktykach rynkowych. Zwykle jednak osoby zainteresowane zwykle wyrażają zgodę w sposób nieświadomiony i można domniemywać, że w razie podania rzetelnej informacji o mechanizmie i zakresie udostępnianych danych, taka zgoda nie zostałaby wyrażona.

²³ Poufność to własność danych polegająca na tym, że informacja nie zostanie udostępniona lub ujawniona nieupoważnionym osobom, podmiotom lub procesom w organizacji. Integralność to własność danych polegająca na zapewnieniu kompletności i poprawności informacji. Dostępność to możliwość wykorzystania i przetwarzania danych na żądanie uprawnionego podmiotu. Źródło: *International standard ISO/IEC 27000:2018. Information technology – Security techniques – Information security management systems – Overview and vocabulary*, International Organization for Standardization (ISO), Genewa 2018, s. 2–4.

2) Naruszenie integralności danych:

- Manipulacja danymi przez cyberprzestępcę w celu spreparowania fałszywej informacji o epidemii zachorowań wśród zwierząt hodowlanych lub w uprawach na danym terenie. Efektem takiego fake newsa mogą być straty ekonomiczne i wizerunkowe polegające na konieczności zniszczenia upraw lub przymusowego uboju zwierząt, utrudnienia w handlu zagranicznym (w szczególności embargo) i wiele innych konsekwencji krótko- i długoterminowych.
- Grupa hakywistów walcząca ze stosowaniem antybiotyków w produkcji zwierzęcej włamuje się na serwer kontrolujący system zarządzania dużym gospodarstwem hodowlanym. W wyniku zmanipulowania danych mogą nastąpić poważne zakłócenia w działalności operacyjnej, zwłaszcza w dziedzinie karmienia i monitoringu stanu zdrowia zwierząt.
- Włamanie do systemu sterowania instalacją nawadniającą pola uprawne przez hakerów i zmiana jego ustawień może doprowadzić do zaburzenia gospodarki wodnej gleby i utraty plonów.

3) Naruszenie dostępności danych:

- Unieruchomienie maszyn rolniczych posiadających możliwość zdalnego sterowania (a więc podłączonych do sieci) przez cyberprzestępców (w tym takich, którzy zostali wynajęci przez konkurencyjne gospodarstwo w celu przeprowadzenia sabotażu). W realiach agrotechnicznych, gdzie pewne prace polowe należy wykonać w ściśle określonym czasie, tego typu zakłócenie w dostępności maszyn rolniczych sterowanych cyfrowo może spowodować poważne straty ekonomiczne, włącznie z utratą plonów.
- Przejęcie kontroli przez cyberprzestępców nad kluczowymi urządzeniami agrotechnicznymi i realna groźba zatrzymania ich pracy bądź włamanie do systemu komputerowego i zaszyfrowanie przetwarzanych w nim danych, może być połączone z żądaniem okupu za przywrócenie kontroli nad sprzętem lub odszyfrowanie danych.
- Odcięcie dostępu do czujnika zdalnego w wyniku błędu w obsłudze, awarii lub ataku hakerskiego może oznaczać niemożność przeprowadzenia pewnych zabiegów agrotechnicznych, dla których dane pochodzące z danego czujnika mają krytyczną wartość. Sytuacja ta staje się wysoce prawdopodobna w kontekście rolnictwa precyzyjnego, które opiera swoją funkcjonalność na przetwarzaniu danych cyfrowych pochodzących z rozbudowanej sieci sensorów.
- Rosnący stopień cyfryzacji rolnictwa oraz uzależnienia od podłączenia do sieci internet i sieci telekomunikacyjnych oznacza, że nawet krótka przerwa w dostępie do tych usług (spowodowana np. czynnikami przyrodniczymi lub awariami u dostawców usług cyfrowych) skutkować będzie dotkliwymi zakłóceniami w bieżącej działalności.

Przedstawione wyżej scenariusze odnoszą się w głównej mierze do zaawansowanych technologii stosowanych w agrobiznesie. Nie można jednak tracić z pola widzenia tych źródeł zagrożeń, które wiążą się z codziennym użytkowaniem podstawowych technologii teleinformatycznych. Bardzo często do największych i prozaicznych zaniedbań dochodzi właśnie na podstawowych poziomach technicznym i organizacyjnym, które stanowią pierwszą warstwę ekosystemu cyberbezpieczeństwa. W grudniu 2018 r. Onni Manninen przebadł farmy mleczne w Finlandii pod kątem przestrzegania zasad cyberbezpieczeństwa. Poczynione przez niego obserwacje oraz wnioski zostały przedstawione w tabeli 1.

Tabela 1. Identyfikacja *in situ* zagrożeń dla bezpieczeństwa informacji u producentów rolnych w Finlandii

Opis obserwacji <i>in situ</i>	Potencjalne zagrożenie	Potencjalny wpływ na bezpieczeństwo informacji
Niezabezpieczone miejsce przechowywania urządzeń sieciowych.	Ryzyko kradzieży lub sabotażu urządzeń sieciowych.	Zagrożenie poufności i dostępności urzędnika.
Podłączenie dwóch kabli sieciowych do niezarządzonego switcha znajdującego się w szafie połączeniowej w stodole.	Opisana sytuacja jest przykładem błędu w konfiguracji fizycznej urządzeń sieciowych, który prowadzi do zapętlenia i blokady sieci.	Zapętlenie sieci spowoduje zakłócenie dostępności danych, które jest trudne do naprawienia przez osoby pracujące w gospodarstwie rolnym i nieposiadające wystarczających kwalifikacji.
Niezasyfrowanie loginu administratora sieci lokalnej na farmie oraz postępowanie się hasłami domyślnymi.	Ryzyko złamania poświadczeń logowania do sieci z uprawnieniami administratora, co może umożliwić zainfekowanie złośliwym oprogramowaniem.	Naruszenie poufności, dostępności i integralności sieci oraz transmitowanych nią danych.
Brak zahasłowania dostępu do sieci wi-fi na terenie farmy, przez co osoby postronne przebywające w pobliżu mogły z niej korzystać.	Swobodny dostęp do sieci wi-fi naraża urządzenia farmy na nieautoryzowany dostęp. Drugim problemem jest ryzyko przeniesienia złośliwego kodu od osób trzecich do systemu komputerowego na farmie.	Zagrożenie poufności, dostępności i integralności urządzeń sieciowych.
Brak zapory sieciowej (<i>firewalla</i>) do ochrony ruchu sieciowego.	Bez <i>firewalla</i> nie jest możliwe wykrycie włamania lub podejrzanego ruchu sieciowego. Wszystkie urządzenia podłączone do sieci są narażone na atak hakerski.	Naruszenie poufności, dostępności i integralności sieci oraz transmitowanych nią danych.
Przechowywanie danych na komputerach lokalnych bez wykonywania kopii zapasowych.	Utrata danych po awarii sprzętu, błędzie użytkownika lub infekcji złośliwym oprogramowaniem.	Zagrożenie dostępności i integralności danych.
Brak programów antywirusowych.	Ryzyko infekcji złośliwym oprogramowaniem.	Naruszenie poufności, integralności i dostępności systemu operacyjnego i plików.

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie.

Tabela 1. Identyfikacja *in situ* zagrożeń dla bezpieczeństwa informacji u producentów rolnych w Finlandii (cd.)

<p>Komputery sterujące automatyką na farmie używano – wbrew zaleceniom producenta – do innych celów, tj. przeglądania Internetu, obsługi poczty e-mail, a dyski twarde były nadmiernie zapelnione.</p>	<p>Wzrost ryzyka infekcji złośliwym oprogramowaniem. Brak wolnego miejsca na dysku twardym może spowodować spowolnienie komputera lub problemy z uruchomieniem po dużej aktualizacji systemu Windows.</p>	<p>Zagrożenie poufności i dostępności systemu operacyjnego.</p>
<p>Brak alternatywnego połączenia z Internetem na wypadek awarii u dostawcy usług sieciowych.</p>	<p>W razie uszkodzenia kablowego lub światłowodowego przyłącza sieci internet, jego naprawa może potrwać kilka dni, narażając farmę na zakłócenia pracy i straty finansowe.</p>	<p>Zagrożenie dostępności usług sieciowych i danych przechowywanych w chmurze.</p>

Źródło: O. Manninen, *Cybersecurity in agricultural communication networks. Case dairy farms, JAMK University of Applied Sciences, Finlandia, grudzień 2018*, https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/159476/Masters_Thesis_Manninen_Onni.pdf?sequence=1, dostęp 27.02.2020, s. 65.

Obserwacje przedstawione w powyższej tabeli układają się w jeden, nie-napawający optymizmem obraz. Rozwiązania sieciowe wdrożone w badanych gospodarstwach rolnych opierają się na konsumenckim, a więc nieprofesjonalnym sprzęcie. Nie jest on przystosowany do pracy w trudnych warunkach, takich jak skrajne warunki termiczne, wilgoć, brud, kurz, zakłócenia w sieci elektrycznej. Co więcej, sprzęt ten nie został w wielu przypadkach poprawnie skonfigurowany. Poważnym zaniedbaniem jest brak kopii zapasowych, brak awaryjnego dostępu do sieci Internet oraz brak elementarnych zabezpieczeń sieciowych i antywirusowych.

Internet rzeczy i rolnictwo precyzyjne jako źródło zagrożeń cybernetycznych

Korzystanie z internetu rzeczy na skalę globalną stwarza nowy zbiór cyberzagrożeń lub nadaje unikalny wymiar zagrożeniom cyfrowym już wcześniej istniejącym. IoT tworząc ekosystem usług cyfrowych świadczonych za pośrednictwem komunikacji zdalnej wymaga zagwarantowania poziomu bezpieczeństwa adekwatnego do ryzyka związanego z naruszeniem ciągłości tych usług, jak również integralności, dostępności i poufności transmitowanych danych.

J. Taczowska-Olszewska zwraca uwagę, że niezajomość technologii oraz brak świadomości i wiedzy po stronie użytkowników internetu rzeczy sprawia, że do działań o charakterze przestępczym może dochodzić niemal za wiedzą

pokrzywdzonych, którzy z braku doświadczenia i znajomości technologii informatycznych nie tylko nie widzą potrzeby podjęcia działań ochronnych w celu zapobiegnięcia popełnienia przestępstwa, lecz także nie dostrzegają w działaniach podjętych przez sprawcę ani zagrożenia, ani – tym bardziej – winy²⁴.

W niektórych publikacjach werbalizowane są obawy, że internet rzeczy może być najbardziej złożonym i niedopracowanym obszarem bezpieczeństwa sieciowego²⁵. Bruce Schneier, uznany na świecie ekspert w dziedzinie cyberbezpieczeństwa, zwraca uwagę na fakt, iż zazwyczaj oprogramowanie sterujące wbudowane do urządzeń IoT przez producentów (tzw. *firmware*) nie zapewnia właściwego poziomu bezpieczeństwa, a co gorsze – wysoce utrudniona jest jego aktualizacja lub uzupełnienie zidentyfikowanych luk cyberbezpieczeństwa²⁶. Ta niepokojąca sytuacja jest wynikiem prymatu funkcjonalności i prostoty sprzętu nad jego bezpieczeństwem, a także maksymalizacji zysku, minimalizacji kosztów produkcji, skracania cyklu wprowadzania nowego produktu na rynek z pominięciem etapu testów.

Alarmujące są wnioski z badania urządzeń IoT przeprowadzonego przez specjalistów z firmy Hewlett Packard, w którym ujawniono szereg podatności na ataki cyberprzestępców²⁷:

- 90% urządzeń zbierało dane osobowe na temat swojego użytkownika (np. imię i nazwisko, adres, dane dotyczące urodzenia, informacje na temat zdrowia, numery kart kredytowych);
- 70% urządzeń nie szyfrowało łączności sieciowej;
- 80% urządzeń miało zaimplementowane niewystarczającej jakości metody uwierzytelniania i autoryzacji (m.in. poprzez brak wymogu wprowadzania haseł o dostatecznej złożoności i długości czy stosowanie słabych mechanizmów odzyskiwania haseł);
- 70% urządzeń umożliwiało hakerowi uzyskanie danych o kontaktach użytkownika;
- w przypadku 60% urządzeń nie użyto szyfrowania podczas uaktualniania oprogramowania.

²⁴ Por. J. Taczowska-Olszewska, *Internet rzeczy, sztuczna inteligencja i robotyka w transformacji przedsiębiorstw a potrzeba penalizacji nowych typów przestępstw – zakres regulacji* [w:] *Możliwe przyczyny i rodzaje przestępczości w przyszłości oraz przygotowania prewencyjne*, red. R. Koszewski, B. Oręziak, M. Wielec, Warszawa, Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, 2020, s. 237.

²⁵ Por. W. Stallings, L. Brown, *Bezpieczeństwo systemów informatycznych. Zasady i praktyka*, Tom 1, tłum. Z. Płoski, Helion, 2019, s. 576.

²⁶ Por. B. Schneier, *The Internet of Things is wildly insecure – and often unpatchable*, „Wired”, 6.01.2014, <https://www.wired.com/2014/01/theres-no-good-way-to-patch-the-internet-of-things-and-thats-a-huge-problem/>, dostęp 29.02.2020.

²⁷ Por. *Internet of Things. Research Study*, Raport Hewlett Packard, <https://www.hpe.com/h20195/v2/GetPDF.../4AA5-4759ENN.pdf> [za:] *Internet Rzeczy – wyzwania cyberbezpieczeństwa*, M. Siemaszkiewicz, „Edukacja Prawnicza” 2017, nr 1 (169), s. 51–55.

W celu przeciwdziałania niewłaściwym praktykom na etapie produkcji i utrzymania urządzeń internetu rzeczy, w 2014 r. ustanowiono oficjalny zestaw rekomendacji dla IoT (nr ITU-T F.748.0), których przestrzeganie nadzoruje Międzynarodowa Unia Telekomunikacji ITU²⁸. Internet rzeczy wymaga regulacji na dwóch płaszczyznach²⁹:

- 1) wewnątrz przedsiębiorstwa (organizacji) – na płaszczyźnie planowania, wdrażania i stosowania w zakresie, w jakim IoT ma służyć efektywności działania samego przedsiębiorstwa;
- 2) poza przedsiębiorstwem – na płaszczyźnie oferowania urządzeń internetu rzeczy konsumentom, co stanowi de facto ich sprzedaż lub licencjonowanie, a uzyskane z tych czynności wynagrodzenia są źródłem przychodu przedsiębiorstwa.

Jak słusznie zauważa J. Taczowska-Olszewska, internet rzeczy może być postrzegany jako przedmiot i cel ataku (przestępstwa), może zostać również wykorzystany nie tylko jako narzędzie służące popełnieniu przestępstwa, lecz także jako instrument walki z przestępczością, a nawet narzędzie do zapobiegania popełnieniu przestępstw i wykrywania potencjalnych, tj. jeszcze niepełnionych, a będących w fazie planowania przestępstw³⁰.

Przypuszcza się, że cyberincydenty z udziałem IoT staną się przyczynkiem do wyodrębnienia nowej kategorii ataków cybernetycznych, którą charakteryzować będzie przechwytywanie danych w tranzycie³¹. Specyfika internetu rzeczy powoduje, że nie jest łatwe ustalenie cyberprzestępcy. Istotą działania IoT jest bowiem komunikowanie się cyfrowych maszyn między sobą bez udziału człowieka. Problematiczne może być zatem nie tylko wykrycie przestępstwa, lecz także wskazanie osoby, której należy przypisać odpowiedzialność za jego popełnienie.

²⁸ Por. *Common requirements for Internet of Things (IoT) applications*, ITU-T F.748.0, International Telecommunication Union (ITU), 2014, , <http://handle.itu.int/11.1002/1000/11830-en>, dostęp 29.02.2020.

²⁹ Por. J. Taczowska-Olszewska, op. cit., s. 223.

³⁰ Por. J. Taczowska-Olszewska, op. cit., s. 223.

³¹ Por. M. Więckowska, *Stosowanie technicznych środków bezpieczeństwa w aspekcie zgłoszeń naruszeń do UODO oraz ocena wagi naruszenia w oparciu o zalecenia Agencji Unii Europejskiej ds. Bezpieczeństwa Sieci i Informacji (ENISA)*, Urząd Ochrony Danych Osobowych, 2019, s. 3, <https://uodo.gov.pl/pl/file/1812>, dostęp 2.03.2020.

Proponowane działania zmierzające do poprawy cyberbezpieczeństwa nowoczesnego rolnictwa

Stawienie czoła tak złożonym i zróżnicowanym zagrożeniom wymaga podjęcia wielopłaszczyznowych działań zaradczych, których wyliczenie przekracza ramy niniejszej pracy. Dlatego traktując ten artykuł jako przyczynek do szerszej dyskusji o cyberbezpieczeństwie we współczesnym rolnictwie, zwrócono w nim jedynie uwagę na wybrane zagadnienia.

Na podstawie wcześniej przedstawionych cyberzagrożeń za kluczowe i najpilniejsze wyzwanie należy uznać zapewnienie wysokiego poziomu cyberbezpieczeństwa urządzeń internetu rzeczy, które obecnie są szczególnie słabym ogniwem całego systemu. Drogą do realizacji tego postulatu może być powszechny system certyfikacji sprzętu IoT dotyczący jego odporności na ataki cybernetyczne, który wdrażany jest na terenie Unii Europejskiej. Akt o Cyberbezpieczeństwie UE³² ustanawia wspólnotowe ramy i zasady certyfikacji cyberbezpieczeństwa dla produktów i usług ICT. Zgodnie z ideą ww. aktu, produkty i usługi ICT oznaczone certyfikatem będą spełniać przynajmniej minimalne wymagania dotyczące zabezpieczenia dostępności, autentyczności oraz integralności danych cyfrowych. Dzięki harmonizacji zasad certyfikacji dokument uzyskany w jednym kraju, będzie honorowany w pozostałych państwach członkowskich UE. Nabywcy oraz użytkownicy produktów i usług ICT uzyskają natomiast czytelne i wiarygodne potwierdzenie, czy reprezentują one pożądaną poziom cyberbezpieczeństwa, które powinno się stać jednym z kluczowych kryteriów wyboru przez konsumenta w momencie zakupu. Europejski system certyfikacji uwzględni w szczególności takie komponenty tworzące szeroko pojęty ekosystem cyberbezpieczeństwa³³ jak:

- ochrona danych przetwarzanych cyfrowo przed przypadkowym lub nieuprawnionym dostępem, utratą lub zmianą;
- możliwość dostępu uprawnionych osób, programów lub maszyn wyłącznie do tych danych, usług lub funkcji, do których odnoszą się ich prawa dostępu;
- rejestracja informacji na temat tego, które dane, funkcje lub usługi zostały przekazane, kiedy i przez kogo;
- przywracanie w odpowiednim czasie dostępności danych, usług i funkcji oraz dostępu do nich w przypadku incydentu fizycznego lub technicznego;

³² Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/881 z 17 kwietnia 2019 r. w sprawie ENISA (Agencji Unii Europejskiej ds. Cyberbezpieczeństwa) oraz certyfikacji cyberbezpieczeństwa w zakresie technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz uchylecia rozporządzenia (UE) nr 526/2013, Dz. U. L 151 z 7.6.2019 zwane Aktem o cyberbezpieczeństwie, s. 15–69.

³³ Art. 45 Aktu o cyberbezpieczeństwie, *op. cit.*

- oferowanie produktów i usług ICT wraz z aktualnym oprogramowaniem niezawierającym znanych luk w zabezpieczeniach oraz istnienie mechanizmów bezpiecznej aktualizacji oprogramowania.

Prace prowadzone w Ministerstwie Cyfryzacji zmierzają do opracowania ramowej koncepcji systemu certyfikacji cyberbezpieczeństwa w Polsce. Resortowy Zespół ds. Certyfikacji w Cyberbezpieczeństwie rekomenduje dla Polski model mieszany, który zakłada współpracę sektora publicznego i prywatnego³⁴. Celem tej współpracy ma być zapewnienie łatwej dostępności certyfikacji oraz jej promocja wśród przedsiębiorców. Kluczowym zadaniem w tym obszarze jest określenie, w jaki sposób mają być tworzone programy certyfikacji. Jednostki certyfikujące mogą być podmiotami publicznymi lub prywatnymi. W przypadku tych pierwszych możliwe byłoby zintegrowanie jednostek certyfikujących z tzw. CSIRT-ami, które funkcjonują już od 2019 r. w ramach Krajowego Systemu Cyberbezpieczeństwa. Dzięki temu system byłby bardziej spójny. Mankamentem tego rozwiązania jest jednak konieczność odgórnego ustalenia kosztu uzyskania certyfikatu, co na obecnym etapie jest niezwykle trudne. W przypadku prywatnych jednostek certyfikujących znika problem wyceny, ale potencjalnym problemem może okazać się nadmierne zróżnicowanie tych podmiotów, co utrudniłoby koordynację całego systemu na poziomie państwa. Funkcję organu nadzoru ds. certyfikacji cyberbezpieczeństwa ma pełnić Minister Cyfryzacji.

Kolejną kwestią wymagającą rozstrzygnięcia jest ewentualne wprowadzenie obowiązku certyfikacji na terenie RP³⁵. Domyślnie certyfikacja jest dobrowolna, jednak rozwiązania IT dostarczane dla administracji publicznej powinny być bezpieczne. Obligatoryjna certyfikacja wymagałaby określenia katalogu podmiotów objętych takim obowiązkiem. Ministerstwo Cyfryzacji sugeruje, by kierować się kryterium wielkości operatora i rodzajem świadczonych usług. Wobec mniejszych operatorów, zamiast certyfikatu, wystarczającą byłaby prostsza w pozyskaniu deklaracja zgodności. Alternatywą wobec obowiązku certyfikacji jest stworzenie systemu zachęt, m.in. w ustawie o zamówieniach publicznych (preferencji dla dostawców sprzętu IT z nadanym certyfikatem) lub w ustawie o informatyzacji³⁶ (ustalenie odpowiednich minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych używanych do realizacji zadań publicznych).

Poza systemem certyfikacji cyberbezpieczeństwa internetu rzeczy, którego uruchomienie jest wyzwaniem nie tylko na poziomie krajowym, lecz także

³⁴ Por. *Założenia dostosowania polskiego prawa do wymogów Aktu o cyberbezpieczeństwie*, Ministerstwo Cyfryzacji, 19 grudnia 2019 r., <https://www.gov.pl/attachment/8a9c580b-d77f-4e24-a83c-35a5406bdc6c>, dostęp 27.02.2020.

³⁵ Por. *Założenia dostosowania polskiego prawa (...), op. cit.*

³⁶ Ustawa z 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne, Dz.U. 2005 Nr 64 poz. 565 ze zm.

międzynarodowym. Warto jeszcze zwrócić uwagę na dobre praktyki, które wydają się mniej istotne, ale bez nich niezakłócone funkcjonowanie nowoczesnego gospodarstwa rolnego byłoby zagrożone.

1. Szyfrowanie danych.

Szyfrowanie danych ma na celu wyeliminowanie możliwości odczytania informacji przesyłanych w sieci przez osoby niepowołane. Oprócz funkcji zapewnienia poufności, drugim ważnym celem szyfrowania jest weryfikacja integralności danych. Najczęściej stosuje się tu tzw. funkcje skrótu (inaczej: funkcje haszujące), które zamieniają ciąg danych o dowolnej długości w unikalną sekwencję znaków o stałej długości. W razie zmiany pakietu danych, wartość funkcji haszującej również ulegnie zmianie, co będzie sygnałem ostrzegawczym dla użytkownika informacji. Wadą stosowania szyfrowania na szeroką skalę jest spowolnienie transferu danych i ich przetwarzania ze względu na konieczność deszyfrowania, a ponadto wzrost zapotrzebowania na moc obliczeniową, co z kolei może nadmiernie obciążać system komputerowy.

2. Kontrola dostępu do urządzeń cyfrowych.

Wiele urządzeń elektronicznych konfiguruje się za pośrednictwem panelu administracyjnego, do którego dostęp zabezpieczony jest loginem i hasłem. Należy zwrócić uwagę na zmianę prostych haseł fabrycznych (domyślnych) na hasła o dużej mocy, które będą znane tylko uprawnionym osobom. Wskazana jest też okresowa zmiana haseł na wypadek, gdyby doszło do włamania i kradzieży haseł przez hakerów, co dzieje się często bez wiedzy strony poszkodowanej. Dostęp do danych i aplikacji powinien być selektywny, adekwatny do potrzeb poszczególnych użytkowników poprzez zróżnicowanie uprawnień do modyfikacji systemu komputerowego w zależności od funkcji w gospodarstwie rolnym.

3. Detekcja obserwacji odstających (anomalii).

Opracowanie procedur reagowania na nietypowe wartości danych diagnostycznych odczytywanych z czujników. Przyczyną powstawania anomalii mogą być m.in. uszkodzenia czujników, warunki pogodowe, zakłócenia w transmisji danych, ingerencja osób trzecich, działanie złośliwego oprogramowania, a więc takie zdarzenia, które wymagają obserwacji i ewentualnej korekty, a nie natychmiastowej reakcji.

Choć przedstawione zalecenia mogą częściowo wydawać się oczywiste, to jednak w codziennej praktyce często się o nich zapomina wobec natłoku innych spraw. Tymczasem kluczem do osiągnięcia zadowalającego poziomu cyberbezpieczeństwa nie musi być techniczna złożoność rozwiązań IT, ale konsekwentne i rozsądne stosowanie fundamentalnych środków bezpieczeństwa, kładąc szczególny nacisk na minimalizację błędów i zaniedbań człowieka jako najsłabszego ogniwa.

Podsumowanie

Skala zagrożeń cybernetycznych, na które narażone są nowoczesne gospodarstwa rolne w związku z użytkowaniem technologii rolnictwa precyzyjnego i internetu rzeczy jest ogromna. Na chwilę obecną są to w większości jedynie zagrożenia potencjalne, a sektor rolny wciąż zalicza się do najmniej nękanych przez cyberprzestępców dziedzin gospodarki. Nie znaczy to, iż można bagatelizować istniejące ryzyko cybernetyczne. Wydaje się, iż najbardziej racjonalnym podejściem do innowacji cyfrowych w rolnictwie jest ich implementacja w tych obszarach, gdzie są nośnikiem istotnej wartości dodanej, przy jednoczesnej dbałości o zachowanie standardów cyberbezpieczeństwa adekwatnych do poziomu ryzyka. Można przypuszczać, iż uruchomienie zharmonizowanego systemu certyfikacji cyberbezpieczeństwa urządzeń internetu rzeczy na terenie Unii Europejskiej, w związku z obowiązywaniem Wspólnotowego Aktu o Cyberbezpieczeństwie, stanowi pożądany krok ku skutecznemu zarządzaniu ryzykiem cybernetycznym w skali makro. Dopełnieniem tych działań – tym razem na poziomie mikro – powinno być ukształtowanie odpowiedniej postawy przedsiębiorców rolnych, charakteryzującej się traktowaniem bezpieczeństwa cyfrowego jako priorytetu w procesie unowocześniania agrotechniki i zarządzania gospodarstwem rolnym.

Grzegorz Strupczewski – dr n. ekon., Katedra Zarządzania Ryzykiem i Ubezpieczeń, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

Literatura

1. Black A., *HSBC issues fraud warning as UK farmers targeted by cyber criminals*, „Farmers Guardian”, 15.04.2019 r., <https://www.fginsight.com/news/news/hsbc-issues-fraud-warning-as-uk-farmers-targeted-by-cyber-criminals-83806>, dostęp 29.02.2020.
2. *Common requirements for Internet of Things (IoT) applications*, ITU-T F.748.0, International Telecommunication Union (ITU), 2014, <http://handle.itu.int/11.1002/1000/11830-en>, dostęp 29.02.2020.
3. *Cyber Threats to the Agriculture Sector*, <https://cyberprism.com/cyber-threats-to-the-agriculture-sector/>, dostęp 29.02.2020.
4. DHS, *Threats to precision agriculture*, Raport Departamentu Bezpieczeństwa Wewnętrznego USA (*Department of Homeland Security*, DHS), 2018, https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/2018%20AEP_Threats_to_Precision_Agriculture.pdf, dostęp 24.02.2020.

6. Faber A., *System rolnictwa precyzyjnego. I: Mapy pól*, „Fragmenta Agronomica” 1998, No. 57.
7. *International standard ISO/IEC 27000:2018. Information technology – Security techniques – Information security management systems – Overview and vocabulary*, International Organization for Standardization (ISO), Genewa 2018.
8. *IoT w polskiej gospodarce*, Raport Grupy Roboczej do spraw Internetu Rzeczy przy Ministerstwie Cyfryzacji, Ministerstwo Cyfryzacji, 2019, <https://www.gov.pl/attachment/82ad18f8-2ac1-4433-a1ea-f887b522e46b>, dostęp 27.02.2020.
9. Jahn M.M., Oemichen W.L., Treverton G.F. et al., *Cyber Risk and Security Implications in Smart Agriculture and Food Systems*, Jahn Research Group, White Paper, University of Wisconsin, 2019, <https://jahnresearchgroup.webhosting.cals.wisc.edu/wp-content/uploads/sites/223/2019/01/Agricultural-Cyber-Risk-and-Security.pdf>, dostęp 25.02.2020.
10. Lorencowicz E., *Cyfrowe rolnictwo – cyfrowe zarządzanie*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2018, nr XX (4), doi: 10.5604/01.3001.0012.2952.
11. Manninen O., *Cybersecurity in agricultural communication networks. Case dairy farms*, JAMK University of Applied Sciences, Finlandia, grudzień 2018, https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/159476/Masters_Thesis_Manninen_Onni.pdf?sequence=1, dostęp 27.02.2020.
12. Meola A., *Smart Farming in 2020: How IoT sensors are creating a more efficient precision agriculture industry*, „Business Insider”, 24.01.2020, <https://www.businessinsider.com/smart-farming-iot-agriculture?IR=T>, dostęp 29.02.2020.
13. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/881 z 17 kwietnia 2019 r. w sprawie ENISA (Agencji Unii Europejskiej ds. Cyberbezpieczeństwa) oraz certyfikacji cyberbezpieczeństwa w zakresie technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz uchylecia rozporządzenia (UE) nr 526/2013, Dz. U. L 151 z 7.6.2019.
14. Sakowska-Baryła M., *Prywatność w inteligentnym mieście [w:] Internet rzeczy. Bezpieczeństwo w Smart City*, red. G. Szpor, Warszawa 2015.
15. Schneier B., *The Internet of Things is wildly insecure – and often unpatchable*, „Wired”, 6.01.2014, <https://www.wired.com/2014/01/theres-no-good-way-to-patch-the-internet-of-things-and-thats-a-huge-problem/>, dostęp 29.02.2020.
16. Siemaszkiewicz M., *Internet Rzeczy – wyzwania cyberbezpieczeństwa*, „Edukacja Prawnicza” 2017, nr 1 (169).
17. Stallings W., Brown L., *Bezpieczeństwo systemów informatycznych. Zasady i praktyka*, Tom 1, tłum. Z. Płoski, Gliwice, Helion, 2019.
18. Stodolak S., *Rolnictwo czeka renesans*, „Obserwator Finansowy”, 28.10.2019, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/wskazniki-ekonomiczne/rolnictwo-czeka-renesans/>, dostęp 29.02.2020.

18. Taczowska-Olszewska J., *Internet rzeczy, sztuczna inteligencja i robotyka w transformacji przedsiębiorstw a potrzeba penalizacji nowych typów przestępstw – zakres regulacji* [w:] *Możliwe przyczyny i rodzaje przestępczości w przyszłości oraz przygotowania prewencyjne*, red. R. Koszewski, B. Oręziak, M. Wielec, Warszawa, Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, 2020.
19. Tracey M., *Farms a cyber-crime target*, „Farm Weekly”, 11.10.2019, <https://www.farmweekly.com.au/story/6430362/farms-a-cyber-crime-target/>, dostęp 29.02.2020.
20. Uchwała Rady Ministrów z 15 października 2019 r. w sprawie przyjęcia „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030”.
21. Ustawa z 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne, Dz. U. 2005 Nr 64 poz. 565 ze zm.
22. Więckowska M., *Stosowanie technicznych środków bezpieczeństwa w aspekcie zgłoszeń naruszeń do UODO oraz ocena wagi naruszenia w oparciu o zalecenia Agencji Unii Europejskiej ds. Bezpieczeństwa Sieci i Informacji (ENISA)*, Urząd Ochrony Danych Osobowych, 2019, <https://uodo.gov.pl/pl/file/1812>, dostęp 2.03.2020.
23. *Założenia dostosowania polskiego prawa do wymogów Aktu o cyberbezpieczeństwie*, Ministerstwo Cyfryzacji, 19 grudnia 2019 r., <https://www.gov.pl/attachment/8a9c580b-d77f-4e24-a83c-35a5406bdc6c>, dostęp 27.02.2020.
24. *2019 Data Breach Investigations Report*, Verizon, 2019, <https://enterprise.verizon.com/resources/reports/2019-data-breach-investigations-report.pdf>, dostęp 25.02.2020.

Modern agriculture in the face of cyber threats

Abstract

Agriculture, like other branches of the economy, is increasingly using modern digital technologies to increase the efficiency of agricultural production and improve the functioning of farms. However, this is related to new cyber threats, the scale and complexity of which, as well as the severity of potential effects, may disrupt the normal functioning of the farm, leading to serious material, financial and intangible losses.

The aim of the article is to identify cyber threats resulting from the use of the latest digital technologies, especially the Internet of Things and precision agriculture, in running a farm, and additionally attempt to indicate a plan of action aimed at improving the state of agribusiness cybersecurity. The research was based on domestic and foreign literature on the subject through the use of

analysis and synthesis, as well as induction and deduction as the main research method. As a contribution to the broad public debate on the cyber threats of modern agriculture, the importance of the European certification system for cybersecurity of Internet of Things devices has been highlighted.

Keywords: cyber security, cyber threats, internet of things, agriculture, precision agriculture.

Modern agriculture in the face of cyber threats

Abstract

Agriculture, like other branches of the economy, is increasingly using modern digital technologies to increase the efficiency of agricultural production and improve the functioning of farms. However, this is related to new cyber threats, the scale and complexity of which, as well as the severity of potential effects, may disrupt the normal functioning of the farm, leading to serious material, financial and intangible losses.

The aim of the article is to identify cyber threats resulting from the use of the latest digital technologies, especially the Internet of Things and precision agriculture, in running a farm, and additionally attempt to indicate a plan of action aimed at improving the state of agribusiness cybersecurity. The research was based on domestic and foreign literature on the subject through the use of analysis and synthesis, as well as induction and deduction as the main research method. As a contribution to the broad public debate on the cyber threats of modern agriculture, the importance of the European certification system for cybersecurity of Internet of Things devices has been highlighted.

Keywords: cyber security, cyber threats, internet of things, agriculture, precision agriculture.

* **Grzegorz Strupczewski** – PhD in Economics, Department of Risk Management and Insurance, Cracow University of Economics.

Introduction

The agricultural sector is a basic component of the world economy. It is responsible for satisfying the basic necessities of life, regardless of the country's wealth or technical sophistication. Polish agriculture is facing many problems. These include: excessive demand for manual work, high production costs, suboptimal use of water, fertilizers, pesticides, insufficient consideration of environmental protection in agricultural production, insufficient monitoring of the production cycle¹. The pressure to find solutions to these problems is placed by entities cooperating with the food production sector, such as retail chains, which – indirectly – create demand for innovations in agrotechnics. Moreover, the “*Strategy for Sustainable Rural Development, Agriculture and Fisheries 2030*”, developed by the Ministry of Agriculture and Rural Development of the Republic of Poland, sets out key developmental guidelines for rural areas. These include “the use of the latest technologies in food production and the use of digital solutions”².

In the era of the global digital revolution, agriculture and rural areas are undergoing a profound transformation, both in the technological, as well as economic and mental spheres. This phenomenon is referred to as “Agribusiness 4.0”, analogous to the sphere of production of physical goods, where “Industry 4.0” is mentioned. Enterprises operating in agribusiness, on the wave of the global trend of digitization of the economy, are rapidly modernizing by investing in various agrotechnical solutions based on computer systems, telecommunications and Internet access, machine learning and even artificial intelligence. These complex digital systems open the industry to completely new cyber threats, which should be given special attention to ensure the appropriate level of cyber security in agriculture.

A cyber threat should be understood as “any potential circumstance, event or action that may cause harm, cause disruption or otherwise adversely affect IT networks and systems, users of such systems and other persons”³. On the other hand, cybersecurity means “the necessary actions taken to protect IT networks and systems, users of such systems and other persons against cyber threats”⁴.

¹ Cf. *IoT in the Polish economy*, Report of the Working Group on the Internet of Things at the Ministry of Digitization, Ministry of Digitization, 2019, <https://www.gov.pl/attachment/82ad18f8-2ac1-4433-a1ea-f887b522e46b>, access 27.02.2020, p. 73.

² Resolution of the Council of Ministers of October 15, 2019 on the adoption of the “Strategy for the sustainable development of rural areas, agriculture and fisheries 2030”.

³ Article 2 point 8 of Regulation (EU) 2019/881 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on ENISA (European Union Agency for Cybersecurity) and cybersecurity certification in the field of information and communication technologies, and repealing Regulation (EU) No 526 / 2013 called the Cybersecurity Act, Dz. U. L 151 of 7.6.2019, p. 15–69.

⁴ Article 2 point 1 of the Cybersecurity Act.

While it may seem natural to assume that cyber attacks primarily concern industries related to modern technologies (IT services⁵, financial institutions, electrical engineering, automotive etc.), government and local government organizations or institutions processing large sets of data (e.g. health care facilities, public administration, e-commerce industry), so in reality, no one can feel completely safe. Agricultural companies and enterprises can also become targets of cyber attacks. In this case, the problem seems even more serious, because compared to industries that are the typical targets of cybercriminals, which in the face of these threats are constantly improving their IT security systems, farmers have the right to feel relatively secure, thereby neglecting cyber security issues⁶. This is a big mistake, because a lack of vigilance can have very negative effects and result in significant losses of tangible, financial and intangible assets. Industry media and portals are warning that agriculture is increasingly appearing on the cybercriminals' list of targets⁷. In April 2019, HSBC Bank even sent a message to British farmers urging them to remain vigilant in the face of highly sophisticated cybercriminal attacks on the agricultural sector⁸.

Food production, which is based on agriculture, is critically important for the proper functioning of society. It is complex and connected within a global network branch of the economy, which is increasingly using digital technologies. This creates a number of cyber threats, both those typical for conducting business activities in cyberspace, and those specific, occurring only in the agribusiness domain. However, given the wide range of types of food available to the consumer, distributed supply chains for food products, and the huge number of small enterprises operating in the industry, one can conclude that it is resistant to macro distortions. There is no imaginable, real cyber threat scenario with such a level of severity that would cause direct and immediate hunger. However, there are risk scenarios according to which significant damage can occur at the micro level, including financial losses, social unrest and the suffering of livestock.

⁵ The abbreviation IT comes from Information Technology.

⁶ Although agriculture as an industry sector occupies one of the last places in the ranking of the number of cyber incidents, the growing trend in the number of reported events is noteworthy. According to a report by the American company Verizon, which maintains a publicly available register of cyber incidents, covering mainly events reported by US entities, in 2019 there were 6 incidents in the agricultural sector out of 41 686 total events in the database. Source: *2019 Data Breach Investigations Report*, Verizon, 2019, p. 30, <https://enterprise.verizon.com/resources/reports/2019-data-breach-investigations-report.pdf>, access 25.02.2020.

⁷ Cf. *Cyber Threats to the Agriculture Sector*, <https://cyberprism.com/cyber-threats-to-the-agriculture-sector/>, access 29.02.2020; M. Tracey, *Farms a cyber-crime target*, "Farm Weekly", 11.10.2019, <https://www.farmweekly.com.au/story/6430362/farms-a-cyber-crime-target/>, access 29.02.2020.

⁸ Cf. A. Black, *HSBC issues fraud warning as UK farmers targeted by cyber criminals*, "Farmers Guardian", 15.04.2019, <https://www.fginsight.com/news/news/hsbc-issues-fraud-warning-as-uk-farmers-targeted-by-cyber-criminals-83806>, access 29.02.2020.

Continuing the search for potential sources of cyber threats in agriculture, we can assume, based on the 80/20 Pareto principle, that 80% of threats in agriculture are analogous to those occurring in other sectors of the economy, while the remaining 20% make up cyber threats typical of agricultural activities. Typical cyber threats, constituting a contractual 80%, include: (1) violation of personal data security as a result of a cyber attack or human error, (2) unauthorized access to a computer system by an external person, (3) intellectual property theft, (4) phishing and other forms of social engineering aimed at stealing passwords and other key information, (5) unauthorized access to the electronic payment system and mobile banking, (6) infection of the computer system by malware and disruption of its functions, (7) loss of access to the computer network (e.g. due to a DDoS attack), (8) interruption in the operational activity of the enterprise caused by a cyber incident. These are commonly known cyber threats, repeatedly described in scientific and journalistic publications, therefore their characteristics will be omitted in this study.

In addition, we have threats which are only specific to agribusiness. Technical progress, striving to improve profitability and building competitive advantage, means that modern agriculture is increasingly dependent on ICT. Agricultural machines connected to the Internet, the use of advanced technologies in agricultural crops and food production, marking livestock with chips with the function of radio communication or tracking the position of agricultural machinery using GPS⁹ – these are only selected symptoms of the digitization of agriculture – digitization, which took the form of the so-called precision farming. At the same time, we mustn't forget that in agribusiness, as in every other sector of the economy, the use of computers and digital communication is commonplace.

The digitization of agriculture, especially precision farming, requires access to a range of electronic data. Data sources can be divided into internal and external. Internal data includes, among others: information on production, agricultural equipment, agrotechnical operations, and coordinates of arable land. The external data group includes, for example, weather data, soil conditions, and cadastral data¹⁰. Electronic devices connected to the network, responsible for providing the above data, are classified as the so-called internet of things – one of the key areas of innovation among digital technologies, which will be discussed later on in the article.

The cybersecurity challenges of modern farms indicated above are a cognitively interesting research problem that has become the inspiration for this study. The aim of the article is therefore to identify cyber threats re-

⁹ The GPS abbreviation is derived from the phrase Global Positioning System.

¹⁰ Cf. E. Lorencowicz, *Cyfrowe rolnictwo – cyfrowe zarządzanie*, "Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu" 2018, nr XX (4), doi: 10.5604/01.3001.0012.2952, p. 105.

sulting from the use of the latest digital technologies, especially the Internet of Things and precision agriculture, in running a farm, and additionally – an attempt to identify guidelines aimed at improving the state of agribusiness cybersecurity.

The concept of the internet of things and its application in agriculture

The answer to the question, what is the Internet of Things (IoT) is not simple and straightforward. The formulation of the IoT definition depends on the subject and functional context in which this technology is perceived. In technical terms, the Internet of Things is a distributed network connecting autonomously wired or wireless devices that work by acquiring, sharing, processing data, or interacting with the environment under the influence of this data. IoT elements can be sensors, actuators (servo-mechanisms), controllers, meters, smartphones, tablets and computers¹¹. Looking at the internet of things from the business side, it can be said that it is an ecosystem of business services, using objects capable of collecting and processing information, connected in a network, ensuring interoperability and synergy of applications. Thanks to them, it becomes possible to immediately optimize and personalize processes. In the scientific literature, the internet of things is defined as a network of interconnected objects (such as mobile devices, household items, cars or electronic gadgets) that, through the use of internet connectivity, are able to interact with each other and communicate with other systems¹².

The Internet of Things is a technology that on the one hand has the potential to support the management and optimization of processes in agriculture (the economic aspect), and on the other – by monitoring natural and biological phenomena – brings added value in environmental protection (ecological aspect). The spectrum of possible uses of the Internet of Things in agriculture is already very extensive, and in the near future – with the development of precision agriculture – more innovations can be expected. IoT devices offer, among others: precise feeding, optimization of fertilization, precise irrigation, management of the use of plant protection products, pest and weed monitoring, inventory tracking, waste management and recycling on a farm, and climate control in greenhouse crops¹³.

¹¹ Cf. *IoT w polskiej gospodarce*, p. 5.

¹² Cf. M. Sakowska-Baryła, *Prywatność w inteligentnym mieście [w:] Internet rzeczy. Bezpieczeństwo w Smart City*, red. G. Szpor, Warszawa 2015, p. 136.

¹³ Cf. *IoT w polskiej gospodarce*, p. 77.

Technology giant, IBM, estimates that as a result of IoT development in 2023, an average farm will generate half a million data records per day¹⁴. They will be processed by specialized applications to make operational decisions on the farm in the short and medium term. The increase in farm dependence on this data is associated with an increase in cyber risk exposure. Interestingly, the fastest rate of digitization of agriculture is observed in Asia, and not in the US – as many would suppose, although American farmers are not lagging far behind in this specific race to modernity. Experts argue that, due to greater flexibility, it is easier and faster for small- and medium-sized farms, to implement modern agrotechnical solutions than for owners of extensive ranches in North America¹⁵.

The Internet of Things industry is developing rapidly. However, despite this, there are some barriers, such as the lack of coverage with open wireless LPWAN networks, the lack of education in the use of the Internet of Things in agriculture, and the lack of demonstration farms presenting the benefits of IoT¹⁶.

The essence of precision farming

The concept of precision agriculture was originated in the mid-20th century. It assumes the functioning of a farm with significant support of ICT, mainly data collection systems with spatial diversity of sets. Crop meters installed in the combine harvester cooperate with the satellite geolocation system and provide important data used in modern agrotechnics. Thanks to them, it is possible to manage fertilization and plant protection treatments more effectively, which produces positive effects in terms of economy, quality and ecology¹⁷. The ecological benefits include the reduction of energy consumption, other means of production, as well as the reduction of waste production. Contemporary precision farming has developed significantly in the 21st century, with this development moving towards even greater use of digital technologies and remote communication, including satellite.

¹⁴ Cf. A. Meola, *Smart Farming in 2020: How IoT sensors are creating a more efficient precision agriculture industry*, “Business Insider”, 24.01.2020, <https://www.businessinsider.com/smart-farming-iot-agriculture?IR=T>, access 29.02.2020.

¹⁵ Cf. S. Stodolak, *Rolnictwo czeka renesans*, “Obserwator Finansowy”, 28.10.2019, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/wskazniki-ekonomiczne/rolnictwo-czeka-renesans/>, access 29.02.2020.

¹⁶ Cf. *IoT w polskiej gospodarce*, p. 78.

¹⁷ See. A. Faber, *System rolnictwa precyzyjnego. I: Mapy pólów*, “Fragmenta Agronomica” 1998, No. 57, p. 4–15.

Precision livestock farming (PLF), one of the currents of precision farming, involves the use of advanced technologies to optimize livestock production. By adapting automatic milking, feeding and health monitoring systems to individual animal characteristics, PLF offers added value in the form of increased feeding efficiency, minimization of labor input, and early detection of herd incidence¹⁸. Current technologies such as automated cow milking parlors, subcutaneous radio identification chips, or feed quantity sensors allow farmers to monitor feed consumption of individual animals, their food cycle, temperature, health, milk production, meat composition and quality, use of antibiotics, weight gain, and all with minimal human intervention.

However, the next step in technical progress in the field of livestock farming will be determined by completely new, innovative digital solutions, among which it is worth citing at least a few:

- artificial intelligence algorithms processing the image from monitoring of bovine animals in order to diagnose their state of health and regularity of weight gain;
- automatic feeders storing individual ingredients and preparing an individualized mix for each animal depending on its physiological parameters;
- biosensors implanted in cattle responsible for measuring body temperature, chemical composition of sweat, observing behavior, detecting stress, analyzing animal sounds and how they walk on the runway;
- microphones installed in pig boxes for the early detection of respiratory tract infections based on a coughing sound analysis.

Biosensory technologies in connection with the Internet of Things provide access to the collected data in real time, thus supplying special applications on mobile devices, which automates and speeds up their processing.

In turn, in the area of field crops, precision agriculture uses such instruments as: geolocation, remote sensing, soil mapping, crop conditions, weeds and pathogens. Field machines equipped with an on-board computer connected to a remote network, navigation and an integrated auto-pilot are able to increasingly replace a human being, thanks to VRA technology¹⁹ – which actually does the job better than a human. Most of the functionalities of precision field farming rely on an extensive network of advanced sensors and detectors that provide a wide stream of input data, which are later processed by computer applications that perform specific tasks. Monitoring devices include²⁰:

¹⁸ Cf. DHS, *Threats to precision agriculture, Report from the Department of Homeland Security, DHS*, 2018, p. 8, https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/2018%20AEP_Threats_to_Precision_Agriculture.pdf, access 24.02.2020.

¹⁹ VRA (Variable Rate Application) is a technology that allows the current differentiation of the dose of fertilizer, pesticides, seeds, feed or other means of production depending on soil parameters, monitored by extensive control and measurement systems.

²⁰ Cf. DHS, *Threats to precision agriculture*, op. cit., p. 10.

- soil composition, humidity and quality sensors;
- direct monitoring of crop health;
- soil electromagnetic induction mapping (which helps to monitor soil texture, porosity, water retention capacity, soil cation composition, depth to clay or rock, ground temperature);
- earth moisture sensors integrated with automatic irrigation systems;
- infrared reflection spectroscopy used to analyze biomass and nitrogen saturation.

When speaking about monitoring, it is also worth mentioning the remote sensing technology used to monitor crop conditions. Remote sensing is based on the interaction of electromagnetic waves with the soil and the plant material growing on it. Sensors mounted on satellites, airplanes or drones record the image of the field seen from above. Then specialized computer applications analyze the transmitted images – based on different reflection coefficients of the electromagnetic waves by individual plant formations – and provide the farmer with a rich set of diagnostic data. This information may be supplemented by the services of commercial companies dealing with crop scouting. Based on data collected from multispectral sensors, radar, light and thermal sensors, as well as distance sensors located on drones and miniature satellites, these companies offer the development of comprehensive reports on the state of a given crop area.

The main purpose of using sensors, detectors and cameras on such a wide scale is the optimization of decisions taken in connection with the farm. Such decision support systems work on mobile platforms, e.g. on smartphones, tablets and on-board computers in agricultural machinery. They not only offer simple control messages, but also in some cases support the farmer's recommendations based on complex mathematical and logical algorithms, including machine learning techniques and artificial intelligence. Implementations of machine learning in precision agriculture suggest for example²¹:

- how to categorize agricultural crops by health, taking into account the collected diagnostic data;
- what amount of fertilizer to apply to achieve the highest yields;
- how to plan the artificial irrigation schedule, taking into account the current state of soil and precipitation forecasts.

In more advanced implementations of precision farming, farmers can use autonomous agricultural tractors and sprayers that move independently thanks to accurate crop field maps and GPS navigation.

The remarkable possibilities offered by innovative digital technologies in the field of farm management and which increase efficiency are also a carrier of serious cyber threats. The further part of the study will be devoted to the diag-

²¹ Cf. DHS, *Threats to precision agriculture*, op. cit., p. 13.

nosis of this problem. First, an analysis of cyber threats perceived from a general perspective, i.e. related to digital technology, will be carried out in order to then focus on the issues of the Internet of Things and precision farming.

Identification of threats to modern agriculture resulting from the use of digital technologies

Prof. Molly Jahn's research team at the University of Wisconsin in the US has identified three main factors that contribute to increased exposure to cyber risk in the agricultural sector. They are²²:

- increasing farm consolidation with high dependence on digital technologies;
- vertical integration in food supply chains where agricultural producers can not only produce but also process agricultural products themselves, directly supplying supermarkets and grocery stores;
- widespread use of intelligent technologies in supply chains.

It follows from the above that the agricultural producer is the weakest link in the food supply chain. There is an extensive, complex and susceptible supply chain between the seed seller and the customer of the grocery store. Its elements are characterized by diversity in terms of size and degree of complexity, while being subject to contemporary market laws based on the principles of cost optimization, speed and flexibility. Acting in such conditions, struggling with the problem of budget restrictions, it is not surprising that expenditure on cybersecurity in the agricultural sector is not high, significantly diverging in minus from other entities in the supply chain.

Insufficient expenditure on improving cybersecurity in agriculture makes agriculture a potential arena for terrorists, which results from the role played by food security in the functioning of the state and the economy. The growing digitization of the agricultural sector gives terrorists new opportunities to attack places that were previously too distant or logically inaccessible. Cyberterrorism is a relatively inexpensive activity with a high degree of severity, which makes the risk of cyber agroterrorism quite real.

Another challenge is the effective protection of intellectual property in agrotechnology against cyber espionage. Agribusiness dependence on ICT (information and communication technologies) generates new vulnerabilities for

²² Cf. M.M. Jahn, W.L. Oemichen, G.F. Treverton et al., *Cyber Risk and Security Implications in Smart Agriculture and Food Systems*, Jahn Research Group, White Paper, University of Wisconsin, 2019, p. 3, <https://jahnresearchgroup.webhosting.cals.wisc.edu/wp-content/uploads/sites/223/2019/01/Agricultural-Cyber-Risk-and-Security.pdf>, access 25.02.2020.

which effective counteracting methods have not yet been developed, especially at the operational level. Meanwhile, it is observed, for example, that foreign countries are trying to illegally acquire US agricultural technology, in particular, data on genetic engineering, improved seeds and fertilizers, as well as information on organic insecticides and irrigation. It can be expected that traditional methods of economic intelligence will soon be replaced by cyber espionage, which guarantees greater anonymity and elusiveness of the perpetrator.

An important area of cyber risk, especially in the context of strict regulations regarding the protection of personal data and the protection of privacy in cyberspace, is the processing of digital information. This issue can be considered from the perspective of the three key attributes of information security: confidentiality, integrity and data availability²³. The following is a summary of potential scenarios of cyber incidents leading to a breach of electronic data security.

1) Breach of data confidentiality:

- Leakage or theft of confidential data processed by the cooperative of agricultural producers. This data may relate to important aspects of agricultural activity, such as yields, individually negotiated purchase prices, costs of feed, fertilizers and herbicides, key financial data, legal information, terms of insurance contracts. An incident may occur as a result of: (1) accidental disclosure of confidential data due to insufficient level of IT security or human error, (2) theft of data by an authorized person, (3) cyber attack from outside.
- Risk of transferring data obtained by sensors connected to the network to third parties (in particular their producers) without the consent of the agricultural producer. Consent clauses for the use of data from electronic devices for statistical or service purposes are usually included in license agreements, so we cannot speak of illegal activity in this case, and at most of improper market practices. Usually, however, interested persons consent in an unconscious manner and it can be presumed that if reliable information about the mechanism and scope of data provided was provided, such consent would not be expressed.

2) Violation of data integrity:

- Manipulation of data by a cybercriminal in order to obtain false information about an epidemic of diseases among farm animals or in crops in a given area. The effect of such fake news may be economic and image

²³ Confidentiality is the property of data in that the information will not be disclosed to unauthorized persons, entities or processes in the organization. Integrity is the property of data consisting in ensuring the completeness and correctness of information. Availability is the ability to use and process data at the request of an authorized entity. Source: *International standard ISO/IEC 27000: 2018. Information technology – Security techniques – Information security management systems – Overview and vocabulary*, International Organization for Standardization (ISO), Geneva 2018, p. 2–4.

losses consisting in the need to destroy crops or forced slaughter of animals, difficulties in foreign trade (in particular embargo) and many other short- and long-term consequences.

- A group of activists fighting against the use of antibiotics in animal production breaks into the server controlling the management system of a large farm. As a result of data manipulation, serious operational disruptions may occur, particularly in the field of feeding and monitoring of animal health.
 - Hackers breaking into the irrigation system control system by cultivators and changing its settings can lead to disturbance of soil water management and loss of crops.
- 3) Violation of data availability:
- Immobilization of agricultural machinery with the possibility of remote control (and therefore connected to the network) by cybercriminals (including those who have been hired by a competing farm to sabotage). In agrotechnical realities, where some field work must be carried out in a specific time, this type of disruption in the availability of digitally controlled agricultural machinery can cause serious economic losses, including the loss of crops.
 - Takeover of key agrotechnical devices by cybercriminals and the real threat of stopping their work or hacking into a computer system and encrypting the data processed in it, can be combined with a ransom demand for restoring control over the equipment or decrypting data.
 - Cutting off access to the remote sensor as a result of a user error, failure or hacking attack may mean that some agrotechnical operations cannot be carried out for which data from a given sensor is of critical value. This situation becomes highly probable in the context of precision agriculture, which bases its functionality on the processing of digital data from an extensive sensor network.
 - The growing degree of digitization of agriculture and dependence on connection to the internet and telecommunications networks means that even a short interruption in access to these services (caused e.g. by natural factors or failures at digital service providers) will result in severe disruptions in current operations.

The scenarios presented above relate mainly to advanced technologies used in agribusiness. However, one should not lose sight of those sources of threats that are associated with the everyday use of basic ICT. Very often, the largest and most prosaic neglect occurs just at the basic technical and organizational levels, which are the first layer of the cybersecurity ecosystem. In December 2018, Onni Manninen examined dairy farms in Finland for compliance with cyber security principles. His observations and conclusions are presented in Table 1.

Table 1. *In situ* identification of threats to information security in agricultural producers in Finland

Description of in situ observation	Potential threat	Potential impact on information security
Unsecured storage location for network devices.	Risk of theft or sabotage of network devices.	Threat to confidentiality and availability devices.
Connecting two network cables to an unmanaged switch located in the junction box in the barn.	The described situation is an example of an error in the physical configuration of network devices that leads to looping and blocking the network.	Looping the network will disrupt the availability of data that is difficult to repair by those working on the farm and not having sufficient qualifications.
Unencrypting the local network administrator login on the farm and using default passwords.	Risk of compromising network logon credentials with administrator privileges, which may allow infection with malware.	Breach of confidentiality, availability and integrity of the network and the data transmitted through it.
No access to the Wi-Fi network in the farm, so that unauthorized persons nearby could use it.	Free access to the wi-fi network exposes farm equipment to unauthorized access. The second problem is the risk of third party malicious code being transferred to a computer system on the farm.	Threat to confidentiality, availability and integrity of network devices.
No firewall to protect network traffic.	Without a firewall, it is not possible to detect hacking or suspicious network traffic. All devices connected to the network are vulnerable to hacker attacks.	Breach of confidentiality, availability and integrity of the network and the data transmitted through it.
Storing data on local computers without backing up.	Data loss after hardware failure, user error or malware infection.	Threat to data availability and integrity.
No antivirus programs.	Risk of malware infection.	Violation of the confidentiality, integrity and availability of the operating system and files.
Farm automation control computers were used – contrary to the manufacturer's recommendations – for other purposes, i.e. Internet browsing, e-mail support, and hard drives were overfilled.	Increased risk of malware infection. Lack of free hard disk space can cause your computer to slow down or start up problems after a major Windows update.	Threat to confidentiality and availability of the operating system.
No alternative internet connection in case of failure at the network service provider.	In the event of a cable or fiber optic connection to the internet connection being damaged, it may take several days to repair, exposing the farm to disruption and financial loss.	Threat of availability of network services and data stored in the cloud.

Source: O. Manninen, *Cybersecurity in agricultural communication networks. Case dairy farms, JAMK University of Applied Sciences, Finlandia, grudzień 2018*, https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/159476/Masters_Thesis_Manninen_Onni.pdf?sequence=1, accessed 27.02.2020, p. 65.

The observations presented in the table above form a singular, bleak image. Network solutions implemented in the researched farms are based on consumer, and thus unprofessional equipment. It was not adapted to work in difficult conditions, such as extreme thermal conditions, humidity, dirt, dust, interference in the

electrical network. What's more, this equipment has not been properly configured in many cases. Serious neglect is the lack of backups, the lack of emergency access to the Internet, and the lack of elementary network and anti-virus security.

The Internet of Things and precision agriculture as a source of cyber threats

Using the Internet of Things on a global scale creates a new set of cyber threats or gives a unique dimension to pre-existing digital threats. Creating an ecosystem of digital services provided via remote communication requires IoT to guarantee a level of security adequate to the risk associated with violation of the continuity of these services, as well as the integrity, availability and confidentiality of transmitted data.

J. Taczowska-Olszewska points out that the technological ignorance and the lack of awareness and knowledge on the part of the users of the internet of things means that criminal activities can occur almost with the knowledge of victims, who, due to lack of experience and knowledge of information technologies, not only do not see the need to take protective measures to prevent the commission of a crime, but they also do not see in the actions taken by the perpetrator either as a threat or, let alone, fault²⁴.

Some publications verbalize concerns that the Internet of Things may be the most complex and underdeveloped area of network security²⁵. Bruce Schneier, a world-renowned expert in the field of cyber security, draws attention to the fact that control software built into IoT devices by manufacturers (so-called firmware) does not usually provide the right level of security, and what is worse – it is highly difficult to update or fill identified gaps of cybersecurity²⁶. This worrying situation is the result of the primacy of functionality and simplicity of the equipment over its safety, as well as maximizing profit, minimizing production costs, shortening the cycle of launching a new product on the market by bypassing the testing stage.

²⁴ Cf. J. Taczowska-Olszewska, *Internet rzeczy, sztuczna inteligencja i robotyka w transformacji przedsiębiorstw a potrzeba penalizacji nowych typów przestępstw – zakres regulacji* [w:] *Możliwe przyczyny i rodzaje przestępczości w przyszłości oraz przygotowania prewencyjne*, red. R. Koszewski, B. Oręziak, M. Wielec, Warszawa, Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, 2020, p. 237.

²⁵ Cf. W. Stallings, L. Brown, *Bezpieczeństwo systemów informatycznych. Zasady i praktyka*, Tom 1, tłum. Z. Płoski, Helion, 2019, p. 576.

²⁶ Cf. B. Schneier, *The Internet of Things is wildly insecure – and often unpatchable*, „Wired”, 6.01.2014, <https://www.wired.com/2014/01/theres-no-good-way-to-patch-the-internet-of-things-and-thats-a-huge-problem/>, access 29.02.2020.

Alarming are the conclusions from the study of IoT devices carried out by specialists from Hewlett Packard, which revealed a number of vulnerabilities to cyber criminals' attacks²⁷:

- 90% of devices collected personal data about their user (e.g. name, address, birth data, health information, credit card numbers);
- 70% of devices did not encrypt network connectivity;
- 80% of devices had implemented insufficient quality authentication and authorization methods (by not requiring the entry of passwords of sufficient complexity and length or the use of weak mechanisms for password recovery);
- 70% of devices enabled the hacker to obtain user account data;
- 60% of devices did not use encryption when upgrading the software.

In order to counteract inappropriate practices at the stage of production and maintenance of internet of things devices, in 2014 an official set of recommendations for IoT²⁸ (ITU-T F.748.0) was established, compliance with which is supervised by the International Telecommunications Union ITU. The Internet of Things requires regulation on two levels²⁹:

- 1) within the enterprise (organization) – at the level of planning, implementation and application in the scope in which IoT is to serve the effectiveness of the enterprise itself;
- 2) outside the enterprise – at the level of offering Internet of Things devices to consumers, which is de facto their sale or licensing, and the remuneration obtained from these activities are the source of the enterprise's income.

As J. Taczowska-Olszewska rightly notes, the Internet of Things can be seen as the object and target of an attack (crime), it can also be used not only as a tool for committing a crime, but also as an instrument to fight crime and even a tool to prevent crime and detecting potential, i.e. crimes not yet committed, which are in planning phase³⁰.

It is believed that cyber incidents involving IoT will contribute to the emergence of a new category of cyber attacks that will be characterized by data capture in transit³¹. The specificity of the Internet of Things means that it is

²⁷ Cf. *Internet of Things. Research Study, Hewlett Packard Report*, <https://www.hpe.com/h20195/v2/GetPDF.../4AA5-4759ENN.pdf> [for:] *Internet Rzeczy – wyzwania cyberbezpieczeństwa*, M. Siemaszkiewicz, "Edukacja Prawnicza" 2017, nr 1 (169), p. 51–55.

²⁸ Cf. *Common requirements for Internet of Things (IoT) applications*, ITU-T F.748.0, International Telecommunication Union (ITU), 2014, <http://handle.itu.int/11.1002/1000/11830-en>, access 29.02.2020.

²⁹ Cf. J. Taczowska-Olszewska, op. cit., p. 223.

³⁰ Cf. J. Taczowska-Olszewska, op. cit., p. 223.

³¹ Cf. M. Więckowska, *Stosowanie technicznych środków bezpieczeństwa w aspekcie zgłoszeń naruszeń do UODO oraz ocena wagi naruszenia w oparciu o zalecenia Agencji Unii Europejskiej ds. Bezpieczeństwa Sieci i Informacji (ENISA)*, Urząd Ochrony Danych Osobowych, 2019, p. 3, <https://uodo.gov.pl/file/1812>, access 2.03.2020.

not easy to identify a cybercriminal. The essence of IoT is communication between digital machines without human intervention. Therefore, not only can the detection of a crime be problematic, but also the indication of the person who should be assigned responsibility for committing it.

Proposed actions to improve the cybersecurity of modern agriculture

Facing such complex and diverse threats requires undertaking multifaceted countermeasures, the calculation of which exceeds the scope of this work. Therefore, treating this article as a contribution to a broader discussion on cybersecurity in modern agriculture, it only highlights selected issues.

Based on the cyber threats previously presented, the key and most urgent challenge should be to ensure a high level of cybersecurity of internet of things devices, which are currently a particularly weak link in the entire system. The way to implement this postulate may be the universal IoT equipment certification system regarding its resistance to cyber attacks, which is implemented in the European Union. The EU Cybersecurity Act³² establishes a Community framework and rules for cybersecurity certification for ICT products and services. In accordance with the idea of certified ICT products and services will meet at least the minimum requirements for securing the availability, authenticity and integrity of digital data. Thanks to the harmonization of certification rules, a document obtained in one country will be honored in other EU member states. On the other hand, buyers and users of ICT products and services will obtain clear and reliable confirmation whether they represent the desired level of cybersecurity, which should become one of the key selection criteria by the consumer at the time of purchase. The European certification system includes, in particular, such components that make up the broadly understood cyber security ecosystem³³ as:

- the protection of digitally processed data against accidental or unauthorized access, loss or alteration;
- the ability of authorized persons, programs or machines to access only data, services or functions to which their access rights relate;
- registration of information about which data, functions or services were provided, when and by whom;

³² Regulation (EU) 2019/881 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on ENISA (European Union Agency for Cybersecurity) and cybersecurity certification in the field of information and communication technologies, and repealing Regulation (EU) No 526/2013, OJ U. L 151 of 7.6.2019 referred to as the Cybersecurity Act, p. 15–69.

³³ Art. 45 of the Cyber Security Act, *op. cit.*

- the restoration of the availability of data, services and functions and access to them in the event of a physical or technical incident in a timely manner;
- offering ICT products and services together with current software that does not contain known vulnerabilities and the existence of mechanisms for secure software updates.

The work carried out at the Ministry of Digitization is aimed at developing a framework concept for the cybersecurity certification system in Poland. The Cybersecurity Certification Team recommends a mixed model for Poland, which assumes cooperation between the public and private sectors³⁴. The goal of this cooperation is to ensure easy certification accessibility and its promotion among entrepreneurs. The key task in this area is to determine how certification programs are to be created. Certification bodies can be public or private entities. In the case of the former, it would be possible to integrate certification bodies with the so-called CSIRTs that have been operating since 2019 as part of the National Cybersecurity System. This would make the system more consistent. The disadvantage of this solution, however, is the need to determine the cost of obtaining the certificate from above, which is extremely difficult at this stage. In the case of private certification bodies, the valuation problem disappears, but the excessive diversity of these entities may be a potential problem, which would impede coordination of the entire system at the state level. The role of the cybersecurity certification supervisory authority is to be performed by the Minister of Digitization.

Another issue that needs to be resolved is the possible introduction of a certification requirement in Poland³⁵. By default, certification is voluntary, but IT solutions provided to public administration should be secure. Mandatory certification would require the definition of a catalog of entities subject to such obligation. The Ministry of Digitization suggests to be guided by the criterion of the size of the operator and the type of services rendered. For smaller operators, instead of a certificate, a simpler declaration of conformity would be sufficient. An alternative to the certification obligation is to create a system of incentives, including in the Act on public procurement³⁶ (preferences for IT equipment suppliers with a certificate) or in the Act on computerization (setting appropriate minimum requirements for ICT systems used to carry out public tasks).

Apart from the cybersecurity certification system of the Internet of Things, the launch of which is a challenge not only at the national, but also international

³⁴ Cf. *Założenia dostosowania polskiego prawa do wymogów Aktu o cyberbezpieczeństwie*, Ministerstwo Cyfryzacji, 19.12.2019, <https://www.gov.pl/attachment/8a9c580b-d77f-4e24-a83c-35a5406bdc6c>, access 27.02.2020.

³⁵ Cf. *Założenia dostosowania polskiego prawa (...)*, op. cit.

³⁶ Act of 17 February 2005 on the computerization of the activities of entities performing public tasks, Journal of Laws 2005 No. 64 item 565 as amended.

level. It is also worth paying attention to good practices, which seem less important, but without them the undisturbed functioning of a modern farm would be at risk.

1. Data encryption.

Data encryption aims to eliminate the possibility of reading information sent on the network by unauthorized persons. In addition to the confidentiality function, the second important purpose of encryption is to verify data integrity. The most commonly used here are the so-called hash functions that convert a string of data of any length into a unique sequence of characters of fixed length. If the data packet changes, the hash function value will also change, which will be a warning signal for the user of the information. The disadvantage of using large-scale encryption is the slowing down of data transfer and processing due to the need for decryption, and in addition the increase in demand for computing power, which in turn can overload the computer system.

2. Access control to digital devices.

Many electronic devices are configured through the administration panel, access to which is protected by a login and password. Note the change of simple factory default passwords to high-power passwords that will only be known to authorized persons. It is also advisable to periodically change passwords in case of hacking and theft of passwords by hackers, which often happens without the knowledge of the injured party. Access to data and applications should be selective, adequate to the needs of individual users by varying the rights to modify the computer system depending on the function on the farm.

3. Detection of outliers (anomalies).

Developing procedures to respond to unusual values of diagnostic data read from sensors. The cause of anomalies can be, among others sensor damage, weather conditions, interference in data transmission, interference by third parties, operation of malware, and thus such events that require observation and possible correction, and not immediate reaction.

Although the recommendations presented may seem partly obvious, in everyday practice they are often forgotten due to the sheer volume of other matters. Meanwhile, the key to achieving a satisfactory level of cybersecurity does not have to be the technical complexity of IT solutions, but the consistent and sensible application of fundamental security measures, placing special emphasis on minimizing human error and neglect as the weakest link.

Summary

The scale of cyber threats to which modern farms are exposed in connection with the use of precision farming technology and the Internet of Things is enormous. At present, they are mostly only potential threats, and the agricultural sector is still among the sectors of the economy that are the least harassed by cybercriminals. This does not mean that we can underestimate the existing cyber risk. It seems that the most rational approach to digital innovation in agriculture is their implementation in those areas where they are a carrier of significant added value, while ensuring that cyber security standards adequate to the risk level are maintained. It can be assumed that the launch of a harmonized cybersecurity certification system for Internet of Things devices in the European Union, in connection with the Community Cybersecurity Act, is a desirable step towards effective cyber risk management on a macro scale. Complementing these activities – this time at the micro level – should be shaping the appropriate attitude of agricultural entrepreneurs, characterized by treating digital security as a priority in the process of modernizing agricultural engineering and farm management.

Grzegorz Strupczewski – PhD in Economics, Department of Risk Management and Insurance, Cracow University of Economics.

Literature

1. Black A., *HSBC issues fraud warning as UK farmers targeted by cyber criminals*, “Farmers Guardian”, 15.04.2019, <https://www.fginsight.com/news/news/hsbc-issues-fraud-warning-as-uk-farmers-targeted-by-cyber-criminals-83806>, access 29.02.2020.
2. *Common requirements for Internet of Things (IoT) applications*, ITU-T F.748.0, International Telecommunication Union (ITU), 2014, <http://handle.itu.int/11.1002/1000/11830-en>, access 29.02.2020.
3. *Cyber Threats to the Agriculture Sector*, <https://cyberprism.com/cyber-threats-to-the-agriculture-sector/>, access 29.02.2020.
4. DHS, *Threats to precision agriculture*, Report from the *Department of Homeland Security*, DHS, 2018, https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/2018%20AEP_Threats_to_Precision_Agriculture.pdf, access 24.02.2020.
5. Faber A., *System rolnictwa precyzyjnego. I: Mapy pól*, “Fragmenta Agronomica” 1998, No. 57.

6. *International standard ISO/IEC 27000:2018. Information technology – Security techniques – Information security management systems – Overview and vocabulary*, International Organization for Standardization (ISO), Genewa 2018.
7. *IoT in the Polish economy*, Report of the Working Group on the Internet of Things at the Ministry of Digitization, Ministry of Digitization, 2019, <https://www.gov.pl/attachment/82ad18f8-2ac1-4433-alea-f887b522e46b>, access 27.02.2020.
8. Jahn M.M., Oemichen W.L., Treverton G.F. i in., *Cyber Risk and Security Implications in Smart Agriculture and Food Systems*, Jahn Research Group, White Paper, University of Wisconsin, 2019, <https://jahnresearchgroup.webhosting.cals.wisc.edu/wp-content/uploads/sites/223/2019/01/Agricultural-Cyber-Risk-and-Security.pdf>, access 25.02.2020.
9. Lorencowicz E., *Cyfrowe rolnictwo – cyfrowe zarządzanie*, “Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2018, nr XX (4), doi: 10.5604/01.3001.0012.2952.
10. Manninen O., *Cybersecurity in agricultural communication networks. Case dairy farms*, JAMK University of Applied Sciences, Finland, December 2018, https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/159476/Masters_Thesis_Manninen_Onni.pdf?sequence=1, access 27.02.2020.
11. Meola A., *Smart Farming in 2020: How IoT sensors are creating a more efficient precision agriculture industry*, “Business Insider”, 24.01.2020 r., <https://www.businessinsider.com/smart-farming-iot-agriculture?IR=T>, access 29.02.2020.
12. Regulation (EU) 2019/881 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on ENISA (European Union Agency for Cybersecurity) and cybersecurity certification in the field of information and communication technologies, and repealing Regulation (EU) No 526/2013, Dz. U. L 151 of 7.6.2019
13. Sakowska-Baryła M., *Prywatność w inteligentnym mieście [in:] Internet rzeczy. Bezpieczeństwo w Smart City*, red. G. Szpor, Warszawa 2015.
14. Schneier B., *The Internet of Things is wildly insecure – and often unpatchable*, “Wired”, 6.01.2014, <https://www.wired.com/2014/01/theres-no-good-way-to-patch-the-internet-of-things-and-thats-a-huge-problem/>, access 29.02.2020.
15. Siemaszkiewicz M., *Internet Rzeczy – wyzwania cyberbezpieczeństwa*, “Edukacja Prawnicza” 2017, nr 1 (169).
16. Stallings W., Brown L., *Bezpieczeństwo systemów informatycznych. Zasady i praktyka*, Tom 1, tłum. Z. Płoski, Gliwice, Helion, 2019.
17. Stodolak S., *Rolnictwo czeka renesans*, “Obserwator Finansowy”, 28.10.2019, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/wskazniki-ekonomiczne/rolnictwo-czeka-renesans/>, access 29.02.2020.
18. Taczkowska-Olszewska J., *Internet rzeczy, sztuczna inteligencja i robotyka w transformacji przedsiębiorstwa potrzeba penalizacji nowych typów przestępstw – zakres regulacji [in:] Możliwe przyczyny i rodzaje przestępczości w przyszłości oraz przygotowania prewencyjne*, red. R. Koszewski, B. Oręziak, M. Wielec, Warszawa, Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, 2020.

19. Tracey M., *Farms a cyber-crime target*, „Farm Weekly“, 11.10.2019 r., <https://www.farmweekly.com.au/story/6430362/farms-a-cyber-crime-target/>, access 29.02.2020.
20. Resolution of the Council of Ministers of October 15, 2019 on the adoption of the “Strategy for the sustainable development of rural areas, agriculture and fisheries 2030”.
21. Act of 17 February 2005 on the computerization of the activities of entities performing public tasks, Dz. Of Laws of 2005, No. 64, item 565 as amended.
22. Więckowska M., *Application of technical security measures in the aspect of reporting violations to UODO and assessment of the seriousness of the violation based on the recommendations of the European Union Agency for Network and Information Security (ENISA)*, Personal Data Protection Office, 2019, <https://uodo.gov.pl/pl/file/1812>, access 2.3.2020.
23. *Assumptions for adapting Polish law to the requirements of the Cybersecurity Act*, Ministry of Digitization, December 19, 2019, <https://www.gov.pl/attachment/8a9c580b-d77f-4e24-a83c-35a5406bdc6c>, access 27.02.2020.
24. *2019 Data Breach Investigations Report*, Verizon, 2019, <https://enterprise.verizon.com/resources/reports/2019-data-breach-investigations-report.pdf>, access 25.02.2020.

*Erich Koch**

Działalność medialna w niemieckim ubezpieczeniu wypadkowym rolników Rozważania z perspektywy prawno-ekonomicznej

Streszczenie

Na czym polega komunikacja medialna i jakie są ramy prawne współpracy ze środkami masowego przekazu dla instytucji zabezpieczenia społecznego, w szczególności w obszarze ubezpieczenia wypadkowego rolników? Jakie zasady należy stosować opierając się na odpowiednich krajowych przepisach prawnych? Jakie są obowiązki, prawa i możliwości działania instytucji w zakresie komunikacji medialnej? W jakich warunkach działania medialne są skuteczne i efektywne? Tematyka ta zostanie omówiona poniżej.

Słowa kluczowe: działania medialne, ENASP, informacja, prawo socjalne, prewencja, public relations, ubezpieczenie wypadkowe rolników, Wizja Zero.

Działalność medialna w ramach public relations a komunikacja z ubezpieczonymi

Nie istnieje jedna, powszechnie uznana definicja „działalności medialnej” zarówno na poziomie międzynarodowym, jak i krajowym, dlatego przybliżenie znaczenia tego terminu wydaje się celowe. Działania medialne odnoszą

* **Erich Koch** – Dyrektor pionu ds. administracji i komunikacji SVLFG, Niemcy.

się do obszaru public relations (PR), który dotyczy dostarczania informacji do środków masowego przekazu (prasy, radia, telewizji i mediów internetowych), wykorzystania mediów elektronicznych do ukierunkowanego umieszczania własnych informacji oraz tworzenia i dystrybucji produktów medialnych przez organizację¹.

Nie wydaje się konieczne dalsze definiowanie i rozgraniczanie powyższych trzech aspektów działalności medialnej w niniejszej pracy. Poniższa analiza koncentruje się na pierwszym i drugim obszarze pojęcia, a dokładniej na przekazywaniu informacji do środków masowego przekazu, w tym aktywnym adresowaniu i włączaniu mediów zewnętrznych w komunikację prewencyjną².

Działania medialne są częścią lub aspektem public relations, dlatego też uzasadnione jest bardziej szczegółowe omówienie działań public relations prowadzonych przez instytucje zajmujące się ubezpieczeniami wypadkowymi w rolnictwie.

Przed wszystkim należy odróżnić działania w zakresie public relations, a tym samym relacje z mediami, od komunikacji z ubezpieczonymi. Podczas gdy w pierwszym przypadku działania te dotyczą zasadniczo nieograniczonej liczby adresatów, to w drugim przypadku indywidualni adresaci instytucji zabezpieczenia społecznego są w głównej mierze określoną podgrupą społeczeństwa, a mianowicie własnym klientem instytucji – ubezpieczonym. Komunikacja z ubezpieczonym jest zatem specyficzną częścią działań z zakresu public relations. Jednakże komunikacja zewnętrzna – której to termin jest szerszy niż pojęcie public relations – instytucji zabezpieczenia społecznego nie ogranicza się do komunikacji z jej klientami i osobami ubezpieczonymi. Wręcz przeciwnie, uwzględnia się zaangażowanie w nią na przykład partnerów umownych. Działania public relations w tym znaczeniu mogą przyjmować formę lobbingu politycznego lub wpływać na opinię publiczną.

¹ Niniejsza praca nie zawiera szczegółowej analizy zaangażowania własnych mediów instytucji ubezpieczenia wypadkowego rolników w kontekście ich działań prewencyjnych. Zob. strony internetowe instytucji rolniczych ubezpieczeń społecznych: www.krus.gov.pl, www.mela.fi, www.msa.fr, www.svlfg.de, www.svs.at.

² Nie dotyczy to szczegółów finansowania zewnętrznych działań medialnych, na przykład w kontekście kampanii prewencyjnej. Zob. np. kampania medialna w Zjednoczonym Królestwie, *Grupa TVC pomogła Fundacji Bezpieczeństwa Pracy w Rolnictwie w promocji Tygodnia Bezpieczeństwa Pracy w Gospodarstwach Rolnych i podniosła świadomość nt. wpływu wypadków w gospodarstwie na rolników i ich rodziny* (ang. *TVC Group helped the Farm Safety Foundation to promote Farm Safety Week and raised awareness of the impact farm accidents can have on farmers and their families*), <https://www.gorkana.com/2018/06/pr-case-study-tvc-group-farm-safety-week/>, dostęp 23.02.2020.

Public relations

Działania medialne i public relations, jak pokazano poniżej, są ze sobą powiązane pod względem prawnym i ekonomicznym.

Występuje wiele podejść teoretycznych do public relations, które można podzielić na grupy: pragmatyczne, organizacyjne, społeczne oraz będące przedmiotem badań kulturowych³. A. Oeckl⁴ definiuje public relations jako „świadomie zaplanowane i długotrwałe starania w celu budowania i pielęgnowania wzajemnego zrozumienia i zaufania opinii publicznej”. Termin public relations zawiera w sobie trzy obszary: działania na forum publicznym, działania dla społeczeństwa i współpracę z otoczeniem.

Niemieckie Towarzystwo Public Relations (DPRG) opisuje public relations w następujący sposób: „Public relations pośredniczą w przekazywaniu stanowisk i umożliwiają ich badanie w celu stworzenia i zapewnienia politycznej, ekonomicznej i społecznej przestrzeni dla działań osób lub organizacji w procesie kształtowania opinii publicznej. Działania public relations obejmują planowanie oraz zarządzanie procesami komunikacyjnymi między organizacją i osobami a ich grupami odniesienia.

Etycznie odpowiedzialne działania w zakresie public relations mają na celu zapewnienie transferu informacji i prowadzenie dialogu zgodnie z liberalno-demokratycznym porządkiem wartości oraz obowiązującymi kodeksami etyki PR. Działania public relations to komunikacja umowna. W społeczeństwie pluralistycznym, w ramach takich działań, występuje akceptacja dla sprzecznych ze sobą informacji. Organizacja reprezentuje interesy swoich klientów poprzez swoisty dialog, w którym informacje przekazywane są w sposób rzetelny i kompetentny, a więc oparty na prawdzie i otwartości. Ma to na celu kształtowanie świadomości społecznej, wypracowanie opinii przez grupy dialogu, budowanie i umacnianie zaufania społecznego oraz zapewnienie uczciwej komunikacji w sytuacjach konfliktowych. Działania PR służą wzajemnemu przekazywaniu informacji i wpływają na zmiany zachowań. Sprzyjają również demokratycznej grze sił”. Termin ten przybiera wielorakie zakresy znaczeniowe w różnych kręgach kulturowych⁵.

³ W. Faulstich, *Grundwissen Öffentlichkeitsarbeit*, Stuttgart 2000, s. 21.

⁴ Ibidem, s. 23.

⁵ K. Kerl, *Das Bild der Public Relations in der Berichterstattung ausgewählter deutscher Printmedien*, München 2007, https://epub.ub.uni-muenchen.de/12249/1/MA_Kerl_Katharina.pdf, dostęp 23.02.2020; R. Martin, *Strategische Öffentlichkeitsarbeit für die Kommunalpolitik*, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2009, <https://library.fes.de/pdf-files/akademie/kommunal/06932.pdf>, dostęp 23.06.2020.

Zakres działań public relations w kontekście przepisów prawa socjalnego

Podczas gdy ramy prawne dla szeroko rozumianych działań public relations zarówno podmiotów gospodarczych, jak i organizacji non-profit określa ustawa medialna i prawo konkurencji, działania public relations instytucji ubezpieczenia wypadkowego rolników muszą uwzględniać także przepisy prawa socjalnego.

Biorąc pod uwagę zastrzeżenie wyłączności ustawy w krajowych systemach prawnych (każda organizacja może wykonywać tylko zadania przydzielone jej przez ustawodawcę), pierwszą kwestią, która się pojawia, są granice dopuszczalności działań public relations. Aby ich dotrzymać, należy najpierw zapoznać się z odpowiednimi krajowymi przepisami prawa socjalnego. Wreszcie, działania w zakresie public relations muszą być mierzone pod względem ilościowym i jakościowym w odniesieniu do zasady efektywności ekonomicznej. Wynika to z faktu, że koszty działań public relations stanowią część całkowitych wydatków zakładów ubezpieczeń zobowiązanych do przestrzegania zasady efektywności ekonomicznej.

Obowiązek informacyjny

W prawie socjalnym ustawodawca początkowo nadał działaniom w zakresie public relations, przynajmniej w części krajowych systemów prawnych, formę „informacyjną”. Funkcja ta jest niejako nadrzędna. Określone przepisy zobowiązują dostawców usług do informowania obywateli o przysługujących im prawach i obowiązkach w zakresie prawa socjalnego⁶. Odpowiedzialność informacyjna spoczywa każdorazowo na organie odpowiedzialnym za wdrożenie odpowiedniego przepisu oraz musi być regulowana wewnętrznie przez dane państwo.

Odpowiednie regulacje prawne są zatem wyrazem idei, że kompetentna informacja o prawach socjalnych i warunkach ubiegania się o należne świadczenia jest niezbędna do funkcjonowania systemu świadczeń socjalnych oraz zapewnienia bezpieczeństwa socjalnego zagwarantowanego konstytucją państwa⁷. Wymóg informacyjny jest zatem również domyślną krytyką ustawodawcy, którego techniczne sformułowania w połączeniu z wysokim poziomem złożoności regulacyjnej są często zbyt wielkim wyzwaniem dla beneficjenta

⁶ Dla niemieckiego prawa socjalnego zob. § 13 Sozialgesetzbuch Allgemeiner Teil (SGB I).

⁷ Por. S. Wiesner [w:] K. Hauck, W. Noftz, *Sozialgesetzbuch Allgemeiner Teil (SGB I)*, Kommentar, 39. Lieferung, § 13 Randnummer 1.

lub podmiotu zobowiązanego. Przekazywanie informacji wymaga uproszczeń, które nie wpłyną na zmianę treści regulacji i będą dostosowane do poziomu odbiorcy. W rezultacie działania informacyjne public relations mają pomóc w realizacji intencji ustawodawcy.

Obowiązek udzielania informacji nie wyczerpuje zakresu działań public relations. W tym względzie chodzi tu jedynie o istotę bardziej kompleksowego zadania komunikacyjnego.

Zakres, narzędzia i metody przekazywania informacji

Zarówno konkretny zakres przekazywanej informacji, jak i możliwe do zastosowania narzędzia oraz metody nie są określone w sposób ogólny. Odpowiedzialność i podejmowanie decyzji o zakresie informacji oraz o tym, kiedy, kto i w jaki sposób powinien ją otrzymywać, powinny spoczywać na instytucjach zobowiązanych do udzielania informacji⁸. Takie podejście może się wydawać zbyt ogólnikowe i niejasne. Zakres udzielanej informacji generują nie tylko zmiany w przepisach prawnych, lecz także wszystkie zmiany, które są obiektywnie istotne z perspektywy osoby ubezpieczonej (np. zmiana godzin otwarcia placówki, nowe usługi, nowe ustalenia naukowe dotyczące promocji zdrowia i profilaktyki, informacje o wydarzeniach i publikacjach). Informowanie o „przysługujących prawach i obowiązkach” zasadniczo wykracza poza ten katalog. Oznacza to, że instytucja ubezpieczenia wypadkowego ma obowiązek poinformować wszystkie ubezpieczone osoby o przysługujących im prawach i obowiązkach. Informacja ta nie może być kierowana jedynie do określonych grup ubezpieczonych, niektórych świadczeń lub zobowiązań (dotyczących współpracy).

Odpowiednie instrumenty edukacyjne lub informacyjne (edukacja i informacje to pojęcia synonimiczne) to nie tylko ulotki, broszury i wydarzenia⁹. Zazwyczaj informacja jest przekazywana ubezpieczonym za pośrednictwem magazynów członkowskich lub czasopism. W coraz większym stopniu media elektroniczne są wykorzystywane przez wszystkie instytucje zajmujące się ubezpieczeniami wypadkowymi, a sama obecność w Internecie jest standardem. Coraz większe znaczenie wydają się mieć serwisy informacyjne. Wymagania dotyczące wiarygodności informacji nie są zależne od wybranego medium.

⁸ Dla niemieckiego prawa socjalnego: D.E Öndül [w:] R. Schlegel, T. Voelzke, juris PK-SGB V, 3. Auflage, § 13 SGB I Randnummer 23 (na dzień 5.11.2019).

⁹ Z uzasadnienia do niemieckiego prawa § 13 Sozialgesetzbuch (SGB) I, Bundestags-D-rucksache 7/868, s. 24.

Wskazanie konkretnego medium występuje jedynie w indywidualnych przypadkach, takich jak na przykład publikacja prawa autonomicznego¹⁰. We wszystkich przypadkach należy przestrzegać zasady efektywności ekonomicznej. Metody i narzędzia należy dobierać zgodnie z ich skutecznością i wydajnością – ważna jest kolejność ich doboru. Jeśli dostępna jest wiedza oparta na doświadczeniu, należy ją uwzględnić. Wybrane metody muszą być skuteczne, aby możliwe było dotarcie do jak największej grupy docelowej. Skuteczność tych działań powinna podlegać ocenie¹¹.

Termin udzielenia informacji zależy przede wszystkim od sytuacji adresata. Osobę poszkodowaną należy poinformować w terminie, który umożliwi jej dokonanie wszelkich niezbędnych czynności i ustaleń. W szczególności należy unikać sytuacji, w których ograniczone byłyby prawa (niezamierzone zaniechanie) poprzez niezrealizowanie lub opóźnienie w rozpatrzeniu wniosku lub w skorzystaniu ze świadczeń prewencyjnych.

Cele i treść komunikacji Intensywność i zakres informacji

Konkretne cele komunikacyjne¹², które stanowią podstawę do określenia i wdrożenia środków komunikacyjnych, są zasadniczo określone przez prawo. Pod względem treści wymagane informacje dotyczą ogólnie praw i obowiązków zgodnie ze szczegółowymi wymogami krajowymi¹³. W przypadku podmiotów ubezpieczenia wypadkowego w zakresie wypadków rolniczych oznacza to, że muszą one (przynajmniej) informować o prawach i obowiązkach wynikających z ustawy o rolniczym ubezpieczeniu społecznym. Należy skoncentrować się na wyjaśnieniach dotyczących zaistniałych zmian w prawie, wskazywaniu terminów, informowaniu o obowiązku współdziałania, osobach do kontaktu, możliwościach uczestnictwa w samorządzie, prawie kształtującym i kwestiach dotyczących składek.

Informacje powinny być konkretne i precyzyjne, jeśli chodzi o terminy. We wszystkich innych pytaniach treść i zakres powinny opierać się na zrozumieniu

¹⁰ Zgodnie z § 152 ust.1 statutu SVLFG (Sozialversicherung für Landwirtschaft, Forsten und Gartenbau) prawo autonomiczne jest dostępne na stronie www.svlfg.de.

¹¹ N. Besson, *Umfassend zur Evaluierung: Strategische PR-Evaluation*, Wiesbaden 2008.

¹² Każde przedsiębiorstwo ma ogólne cele komunikacyjne. Obejmują one zwiększenie świadomości i ogólnej akceptacji, jak również skuteczne zarządzanie opinią publiczną.

¹³ W sprawie dopuszczalności działań promocyjnych, które co do zasady nie stanowią obowiązku informacyjnego, z perspektywy prawa niemieckiego: Federalny Sąd Społeczny z 28.11.2002 r. – B 7/1 A 2/00 R; w szczególności o tym: S. Wiesner [w:] K. Hauck, W. Noftz, *Sozialgesetzbuch Allgemeiner Teil (SGB I), Kommentar*, 39. Lieferung, § 13, Randnummer 15.

i potrzebach informacyjnych odpowiedniej grupy docelowej. Celem nie zawsze jest udzielenie wyczerpujących i rozstrzygających informacji¹⁴. Obywatela należy głównie zachęcać do zapoznania się ze swoimi prawami i obowiązkami oraz wskazać mu możliwość skorzystania ze szczegółowych informacji i porad¹⁵. Nie powinno to jednak mieć zastosowania w przypadku korzystania z niektórych mediów. Jeżeli beneficjenci np. w ulotkach lub ogólnych listach są informowani o warunkach świadczeń, samo brzmienie prawnicze tych informacji nie będzie wystarczające. Wypełnienie powinności, należytych starań i obowiązków związanych z dokumentacją może być wymagane od usługobiorcy tylko w takim zakresie, w jakim został on o nich poinformowany kompleksowo, precyzyjnie i poprawnie. Wymagane jest zrozumiałe wyjaśnienie/instrukcja oparta na określonych standardach lub wskazanie alternatywnych kierunków działania¹⁶. Zgodnie z powyższym informacje muszą być nie tylko zgodne ze stanem faktycznym, lecz także stanowić wytyczne zgodne z zamysłem ustawodawcy.

Biorąc pod uwagę ograniczone zasoby, pojawia się kwestia ustalenia priorytetów. Do jakich treści, grup adresatów itp. organizacja powinna się najpierw zwrócić i w jakim zakresie?

Jeśli nawet nie można udzielić wyczerpującej odpowiedzi na to pytanie, to aktualność, znaczenie ekonomiczne, liczba ubezpieczonych, których informacja dotyczy oraz jasne przedstawienie sprawy będą istotnymi parametrami orientacyjnymi.

Ubezpieczyciel może zawsze, po jasnym określeniu zarysu tematu, odwołać się do konkretnej (osobistej) konsultacji telefonicznej.

Relacje z podmiotami trzecimi – działania medialne jako szczególna część public relations

Z reguły przepisy ustawowe nie dają instytucjom rolniczego ubezpieczenia wypadkowego wyłączności do udzielania informacji¹⁷. Oznacza to, że strona zobowiązana nie musi w pełnym zakresie samodzielnie przechowywać

¹⁴ Dotyczy prawa niemieckiego: S. Wiesner [w:] K. Hauck, W. Noftz, *Sozialgesetzbuch Allgemeiner Teil (SGB I), Kommentar*, 39. Lieferung, § 13, Randnummer 11 ff.

¹⁵ Z perspektywy prawa niemieckiego: D.E. Öndül [w:] R. Schlegel, T. Voelzke, *jurisPK-SGB V*, 3. Auflage, § 13 SGB I Randnummer 26.1 (na dzień 5.11.2019) uwzględniając orzeczenie Landessozialgericht Hamburg (Okręgowego Sądu Socjalnego w Hamburgu) z 29 maja – L 2 EG 3/19.

¹⁶ Dotyczy prawa niemieckiego: Sozialgericht Osnabrück z 1.11.2006 – S 22 AS 494/05; Sozialgericht Freiburg z 20.06.2006 – S 9 AS 5198/05.

¹⁷ Ogólnie do prawa socjalnego: D.E. Öndül [w:] R. Schlegel, T. Voelzke, *jurisPK-SGB V*, 3. Auflage, § 13 SGB I Randnummer 23 (na dzień 5.11.2019).

i przekazywać informacji, ale może korzystać z usług osób trzecich. Do kwestii przekazania zadań informacyjnych na zewnątrz, tj. korzystania z mediów zewnętrznych, należy odnieść się pozytywnie w zakresie, w jakim zadania te mogą być realizowane w bardziej ekonomiczny sposób. Przede wszystkim jednak, w rozumieniu podstawowej odpowiedzialności, należy wymagać, aby prawnie odpowiedzialny ubezpieczyciel adresował wszystkie grupy ubezpieczonych oraz udostępniał, przynajmniej w krótkiej formie, informacje o swoim obszarze działań (usług) za pośrednictwem własnych mediów. W dalszych krokach może odwoływać się do właściwych mediów zewnętrznych. Powiązania partnerskie i inne informacje stanowią odpowiednie i ekonomicznie uzasadnione działania. Z tego punktu widzenia działania medialne są również „ukierunkowanym i widocznym przekazywaniem informacji wszystkim istotnym grupom docelowym”¹⁸.

Do rozpowszechniania wśród społeczeństwa informacji o instytucji i ubezpieczeniu wykorzystuje się różne rodzaje mediów. W zależności od sytuacji, oprócz drukowanych środków przekazu, takich jak regionalne i krajowe gazety, czasopisma i magazyny, do działań medialnych mogą być również wykorzystywane media internetowe, radio i telewizja¹⁹.

Z punktu widzenia instytucji ubezpieczenia wypadkowego rolników, do zaangażowania w działania medialne szczególnie są regionalne i krajowe media specjalizujące się w obszarze rolnictwa i dziedzinach pokrewnych. Wśród czytelników wydawanych przez nie czasopism czy użytkowników ich portali w mediach elektronicznych znajdują się często osoby, które są ubezpieczone w instytucjach ubezpieczenia wypadkowego rolników.

Działania medialne jako działalność prewencyjna

Zapobieganie wypadkom przy pracy i chorobom zawodowym jest podstawowym celem instytucji ubezpieczeniowej, szczególnie w obszarze rolniczego ubezpieczenia wypadkowego. Głównym wyzwaniem jest tu realizacja szerokich uprawnień do działań prewencyjnych przy ograniczonych zasobach ludzkich i materialnych. Innymi słowy, celem instytucji zajmujących się ubezpie-

¹⁸ R. Deg, *Basiswissen Public Relations – Professionelle Presse – und Öffentlichkeitsarbeit*, 2017, s. 10.

¹⁹ Dot. USA patrz J. Evans, S. Heiberger, *Agricultural Media Coverage of Farm Safety: Review of the Literature*, „Journal of Agromedicine” 2016, Vol. 21 (1), s. 91–105, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/26506853>, dostęp 23.02.2020; S. Heiberger, J. Evans, *New Extension Approaches to Serving Agricultural Media in Advancing Farm-Life Safety Communications*, „Journal of Extension” 2017, Vol. 55, No. 6, <https://www.joe.org/joe/2017december/rb3.php>, dostęp 23.02.2020.

zeniami wypadkowymi w rolnictwie musi być osiągnięcie jak największego sukcesu prewencyjnego za pomocą dostępnych środków. Największym możliwym sukcesem prewencyjnym jest radykalne i trwałe zmniejszenie liczby wypadków przy pracy, przypadków chorób zawodowych i związanych z pracą zagrożeń dla zdrowia w rozumieniu *Wizji Zero*²⁰.

Działania medialne jako element i narzędzie prewencji

Działania medialne są nie tylko, jak opisano powyżej, narzędziem do przekazywania informacji ubezpieczonym, lecz także stanowią często istotną część zarządzania opinią publiczną na temat rolniczych ubezpieczeń społecznych²¹.

Rola działań medialnych w obszarze prawa do świadczeń prewencyjnych w ramach ubezpieczeń społecznych w większości opisana została jedynie w sposób ogólny. W rzeczywistości działania public relations, a wraz z nimi działalność medialna, są z samej swojej natury i funkcji niezbędnym środkiem do osiągnięcia celów prewencyjnych, co oznacza, że np. informacje i porady można również uzyskać dzięki działaniom medialnym. Pod tym względem działania medialne nie są równoważne z działaniami prewencyjnymi, choć te drugie są również prowadzone za pośrednictwem narzędzi działań medialnych²². Podczas gdy ogólny obowiązek udzielania wyjaśnień (wyłącznie) postuluje obowiązek informacyjny, standardy prewencji wymagają osiągnięcia sukcesu w obszarze prewencji. Z kolei kiedy sama informacja (np. o nowym uprawnieniu do świadczeń i jego warunkach) jest klasycznym przekazaniem wiedzy, komunikacja prewencyjna jest kontynuowana. Zawiera ona w sobie intencję długoterminowej zmiany świadomości i zachowania. Komunikacja

²⁰ Dot. *Wizji Zero* w rolnictwie, <http://visionzero.global/vision-zero-agricultural-sector>, dostęp 23.02.2020.

²¹ E. Koch, *Metody wzmocnienia pozytywnego postrzegania ubezpieczenia społecznego rolników*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2018, nr 67, s. 34.

²² W tzw. dokumencie przedstawiającym stanowisko dot. ustawowego ubezpieczenia wypadkowego w obszarze prewencji wypadkowej z 28 listopada 2008 r. instytucje ubezpieczenia wypadkowego ustanowiły jedenaście wytycznych na walnym zgromadzeniu Niemieckiego Zakładu Społecznego Ubezpieczenia Wypadkowego (DGUV), w tym wytyczną 8: „Promujemy kampanie, public relations i zachęty finansowe, inwestycje, środki i działania dotyczące bezpieczeństwa i zdrowia”. Jakość prawa i cele wytycznych pozostają jednak niejasne. Przyczyna leży w samej definicji celu, licznych wyzwaniach związanych z wdrażaniem i ewaluacją zadania prewencyjnego. Zaktualizowana wersja dokumentu, który przedstawia stanowisko z listopada 2018 r., nie zawiera już tych stwierdzeń, <https://publikationen.dguv.de/widgets/pdf/download/article/3533>, dostęp 23.02.2020.

w zakresie prewencji jest zatem bardziej wymagająca. Chociaż informacje mają wyłącznie charakter informacyjny, komunikacja prewencyjna musi mieć trwałą, przekonujący efekt.

Z jednej strony nie ma skutecznej prewencji bez udanej komunikacji, z drugiej strony prewencja jest jednym z najważniejszych zadań komunikacji instytucji ubezpieczenia wypadkowego. Kampanie oparte na słowach kluczowych pokazują, jak istotna jest rola komunikacji.

Wymagania i warunki efektywnej komunikacji i prewencji

Zawsze należy sprawdzić, czy przewidziane narzędzia i środki są rzeczywiście odpowiednie do osiągnięcia efektów prewencji. Odnosi się to w szczególności do narzędzi i środków, które nie są wyraźnie wymienione w przepisach prawa lub normach ustawowych. Takie badanie może opierać się na porównywalnych doświadczeniach krajowych lub międzynarodowych. Jeżeli adekwatność nie wydaje się być z góry możliwa do oceny, wskazane są środki pilotażowe i ich ocena. Komunikacja prewencyjna nie powinna zatem opierać się na subiektywnych umiejętnościach i ocenach poszczególnych decydentów, ale raczej na wiarygodnej wiedzy na temat współzależności. Które media, sformułowania, objaśnienia, obrazy itp. mają największy wpływ na grupę docelową w konkretnym przypadku, pod względem zamierzonego sukcesu prewencyjnego? Chociaż istnieje szeroka wiedza na temat współzależności, szczególnie w branży reklamowej, osoby odpowiedzialne za komunikację prewencyjną w dziedzinie ubezpieczeń społecznych potrzebują kontaktu. Komunikacja prewencyjna musi być nie tylko technicznie poprawną „komunikacją dobrej woli”, lecz także musi być mierzona jej efektem. Jeżeli działania medialne są uwzględnione w tych rozważaniach, należy wziąć pod uwagę funkcję transmisji mediów zewnętrznych i wszystkie istotne aspekty z tym związane. Sprowadza się to do pytania, które media zewnętrzne oferują najsilniejszą gwarancję, że informacja prewencyjna dotrze i będzie współdziałać z grupą docelową.

Prewencja działa optymalnie, jeśli:

- możliwe było dotarcie do odpowiednich grup docelowych oraz
- informacje prewencyjne zostały odebrane przez możliwie największą liczbę adresatów i wdrożone w sposób zrównoważony.

Zwrócenie się do grupy docelowej jest efektywne, jeśli jak największa część odbiorców uzna komunikat za odpowiedni dla siebie i odpowiednio zareaguje²³.

²³ Por. M. Bruhn, *Kommunikationspolitik: Systematischer Einsatz der Kommunikation für Unternehmen*, 2018, s. 208.

To z kolei zakłada między innymi, że źródło informacji, tj. nadawca lub autor, są ogólnie postrzegani jako podmioty godne zaufania. Dotarcie do grup docelowych wymaga identyfikacji. Biorąc pod uwagę ograniczone zasoby, po identyfikacji następuje ustalenie priorytetów. Grupy docelowe można zdefiniować i zidentyfikować niezależnie od konkretnych celów prewencyjnych (np. starsi mężczyźni w rolnictwie, dzieci, osoby pracujące w gospodarstwach hodowlanych zwierząt, osoby szczególnie narażone na stres) lub w zależności od konkretnych celów profilaktycznych (np. poprawa zdrowia pleców, zapobieganie upadkom, zapobieganie rakowi skóry). Multiplikatory i zewnętrzni decydenci (organizacje zawodowe, specjalistyczne media, politycy, naukowcy itp.) mogą być specjalnymi grupami docelowymi. Ich włączenie będzie regularnie spełniać wymogi wydajności i skuteczności.

Podmioty wyznaczone do realizacji tego celu mają zasadniczo swobodę ustalania priorytetów w zakresie celów prewencyjnych. Mogą one być oparte na krajowych celach zdrowotnych i/lub wspólnych strategiach bezpieczeństwa i higieny pracy²⁴.

Procedura koordynowana z innymi krajowymi i zagranicznymi instytucjami oraz stowarzyszeniami zabezpieczenia społecznego, a także z organizacjami międzynarodowymi jak na przykład ISSA, zasadniczo odpowiada zasadzie ekonomii. Ma to zastosowanie przynajmniej w takim zakresie, w jakim istnieją porównywalne okoliczności (np. stan zdrowia, częstotliwość wypadków, przyczyny wypadków) wśród osób ubezpieczonych współpracujących partnerów organizacji. Opcją jest współpraca ze specjalistycznymi rolniczymi systemami zabezpieczenia społecznego, szczególnie w ramach Europejskiej Sieci Rolniczych Systemów Zabezpieczenia Społecznego (ENASP) i Międzynarodowej Sekcji ISSA ds. Prewencji w Rolnictwie.

Kryterium ustalania priorytetów może być na przykład liczba osób i firm, do których można dotrzeć, zakres oczekiwanej długoterminowej redukcji kosztów, dotkliwość wypadków przy pracy i chorób (zawodowych). Członkowie odpowiednich organów decyzyjnych otrzymują ocenę wstępną. Muszą jednak uwzględniać wymagania w zakresie rentowności i wiedzy (naukowej).

Aspekty zasad ekonomii

Często związek między działaniami prewencyjnymi lub niektórymi środkami zapobiegawczymi a konkretnym sukcesem prewencyjnym jest raczej niejasny.

²⁴ Dla Niemiec zob. § 20a Ustawa o bezpieczeństwie i higienie pracy.

Niemniej jednak za działania skierowane na zwiększenie bezpieczeństwa można uznać następujące sytuacje:

1. Im większa grupa ludzi otrzymuje dostęp do treści prewencyjnych, tym większe jest prawdopodobieństwo szerokiego działania prewencyjnego. To odkrycie przemawia za zaangażowaniem jak największej liczby partnerów medialnych.
2. Im częściej odpowiednie informacje prewencyjne docierają do odbiorców, tym bardziej są one skuteczne. Z tego powodu należy preferować media zewnętrzne, które pojawiają się możliwie najczęściej.
3. Im więcej pojawia się tematów dotyczących prewencji, tym łatwiej dostrzegane są niebezpieczne sytuacje i obciążenia oraz można na nie pozytywnie wpłynąć. To również przemawia za zaangażowaniem możliwie największej liczby partnerów medialnych.
4. Im bardziej różnorodne są przedstawione perspektywy i aspekty, tym większe prawdopodobieństwo akceptacji. Partnerzy medialni powinni zatem być heterogeniczni na wiele sposobów.
5. Im bardziej kompetentni są menedżerowie ds. komunikacji społecznej, tym skuteczniejsza będzie ich praca. Należy zatem wykluczyć dobór negatywny w tym zakresie.
6. Im atrakcyjniejsze oraz bardziej sugestywne formy i narzędzia komunikacji, tym większa pozytywna percepcja. Instytucja ubezpieczenia wypadkowego rolników będzie priorytetowo współpracowała z mediami zewnętrznymi, które dysponują takimi instrumentami.

Czynniki wpływające na sukces działań medialnych w ubezpieczeniu wypadkowym rolników

Z perspektywy ubezpieczenia wypadkowego rolników działania medialne mają sens, jeśli dzięki nim zwiększona jest skuteczność prewencji. Długoterminowe, efektywne działania medialne wymagają wzajemnego zaufania. Instytucja ubezpieczenia wypadkowego rolników musi być pewna, że media zewnętrzne prawidłowo wykorzystują otrzymane informacje. I odwrotnie, dobra reputacja danego medium zależy również od poprawności i kompletności otrzymanych z instytucji informacji, które mają być upowszechniane. Instytucje ubezpieczeń wypadkowych rolników wykazujące się pozytywną reputacją, wysoką wiarygodnością i precyzją dostarczanych informacji mają podstawy do skutecznych działań medialnych. Ze strony (zewnętrznych) mediów, niezawodność pod względem poprawności treści należy zaliczyć do warunków niezbędnych. Nie należy równocześnie lekceważyć interesu własnego mediów

zewnątrznych. Działania medialne podmiotów oferujących ubezpieczenia wypadkowe rolników odniosą również sukcesy w zakresie, w jakim oferowane są treści i formaty, które są interesujące dla mediów i ich użytkowników. Aktualność i ogólna atrakcyjność, a także ukierunkowanie na konkretnego odbiorcę są podstawowymi czynnikami skuteczności działań „medialnych”.

Erich Koch – Dyrektor pionu ds. administracji i komunikacji SVLFG, Niemcy.

Literatura

1. Besson N., *Strategische PR-Evaluation*, Wiesbaden 2008.
2. Bruhn M., *Kommunikationspolitik; Systematischer Einsatz der Kommunikation für Unternehmen*, München 2018.
3. Deg R., *Basiswissen Public Relations – Professionelle Presse – und Öffentlichkeitsarbeit*, Wiesbaden 2017.
4. Deutsche Gesetzliche Unfallversicherung (DGUV), *Positionspapier der Selbstverwaltung der gesetzlichen Unfallversicherung zur Prävention vom 28.11.2008*, wersja z listopada 2018, <https://publikationen.dguv.de/widgets/pdf/download/article/3533>, dostęp 23.02.2020.
5. Deutsche Gesetzliche Unfallversicherung (DGUV), *Umsetzung des Positionspapiers der Selbstverwaltung der DGUV zur Prävention Zusammenfassung der Rückmeldungen der Unfallversicherungsträger*, https://www.dguv.de/medien/inhalt/praevention/pracv_lohnt_sich/dguv_positionspapier/posipap2009.pdf, dostęp 23.06.2020.
6. Evans J., Heiberger S., *Agricultural Media Coverage of Farm Safety: Review of the Literature*, „Journal of Agromedicine” 2016, Vol. 21 (1), <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/26506853>, dostęp 23.02.2020.
7. Faulstich W., *Grundwissen Öffentlichkeitsarbeit*, München 2020.
8. Heiberger S., Evans, J., *New Extension Approaches to Serving Agricultural Media in Advancing Farm-Life Safety Communications*, „Journal of Extension” December 2017, Vol. 55, No. 6, <https://www.joe.org/joe/2017december/rb3.php>, dostęp 23.02.2020.
9. Kerl, K., *Das Bild der Public Relations in der Berichterstattung ausgewählter deutscher Printmedien*, München 2007, https://epub.ub.uni-muenchen.de/12249/1/MA_Kerl_Katharina.pdf, dostęp 23.02.2020.
10. Koch, E., *Methods to strengthen the positive perception of social security for farmers*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2018, nr 67.

11. Martin R., *Strategische Öffentlichkeitsarbeit für die Kommunalpolitik*, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2009, <https://library.fes.de/pdf-files/akademie/kommunal/06932.pdf>, dostęp 23.02.2020.
12. Öndül D.E. [w:] R. Schlegel, T. Voelzke, juris PK–SGB V, 3. Auflage, § 13 SGB I (na dzień 5.11.2019).
13. Wiesner S. [w:] K. Hauck, W. Noftz, *Sozialgesetzbuch Allgemeiner Teil (SGB I)*, Kommentar, 39. Lieferung, § 13.

**Media activities in German accident insurance
for farmers
Considerations from a legal
and economic perspective
Abstract**

What is media communication and what is the legal framework of cooperation with mass media for social security institutions, in particular in the field of accident insurance for farmers? What principles should be applied based on the relevant national legal provisions? What are the obligations, rights and possibilities of the institution in the field of media communication? Under what conditions are media activities effective and efficient? These topics will be discussed below.

Keywords: media activities, ENASP, information, social law, prevention, public relations, accident insurance for farmers, Vision Zero.

*Erich Koch**

Media activities in German accident insurance for farmers Considerations from a legal and economic perspective

Abstract

What is media communication and what is the legal framework of cooperation with mass media for social security institutions, in particular in the field of accident insurance for farmers? What principles should be applied based on the relevant national legal provisions? What are the obligations, rights and possibilities of the institution in the field of media communication? Under what conditions are media activities effective and efficient? These topics will be discussed below.

Keywords: media activities, ENASP, information, social law, prevention, public relations, accident insurance for farmers, Vision Zero.

Media activities within public relations and communication with the insured

There is no single, universally recognized definition of ‘media activity’ at both the international and national level, so it seems appropriate to approximate the meaning of this term. Media activities refer to the area of public relations (PR), which relates to the provision of information to mass media (press, radio, television and online media), the use of electronic media for the targeted

* **Erich Koch** – Director of the Administration and Communication Division of SVLFG, Germany.

placement of information and the creation and distribution of media products by the organization¹.

It does not seem necessary to further define and differentiate between the above three aspects of media activity in this work. The following analysis focuses on the first and second area of the concept, and more specifically on the transfer of information to the mass media, including active addressing and the inclusion of external media in preventive communication².

Media activities are a part or an aspect of public relations, which is why a more detailed discussion of public relations activities conducted by institutions dealing with accident insurance in agriculture is justified.

First of all, a distinction should be made between public relations activities, and thus media relations, from communication with the insured persons. While in the first case these activities concern an essentially unlimited number of addressees, in the second case the individual addressees of social security institutions are mainly a specific sub-group of the society, namely the institution's own client – the insured. Communication with the insured is therefore a specific part of public relations activities. However, external communication – which is broader than the concept of public relations – of a social security institution is not limited to communication with its clients and insured persons. On the contrary, taken into account, is for example, the involvement of contractual partners. Public relations activities in this sense may take on the form of political lobbying or influence public opinion.

Public relations

Media and public relations activities, as demonstrated below, are legally and economically related.

There are many theoretical approaches to public relations, which can be divided into groups: pragmatic, organizational, social and cultural research groups³. A. Oeckl⁴ defines public relations as “consciously planned and

¹ This paper does not contain a detailed analysis of the involvement of farmers' accident insurance institutions' own media in the context of their preventive actions. See websites of agricultural social security institutions: www.krus.gov.pl, www.mela.fi, www.msa.fr, www.svlfg.de, www.svs.at.

² This does not apply to the details of financing external media activities, for example in the context of a preventive campaign. See e.g. media campaign in the United Kingdom, *TVC Group helped the Farm Safety Foundation to promote Farm Safety Week and raised awareness of the impact farm accidents can have on farmers and their families*, <https://www.gorkana.com/2018/06/pr-case-study-tvc-group-farm-safety-week/>, access 23.02.2020.

³ W. Faulstich, *Grundwissen Öffentlichkeitsarbeit*, Stuttgart 2000, p. 21.

⁴ *Ibidem*, p. 23.

long-lasting efforts to build and cultivate mutual understanding and trust of public opinion”. The word public relations includes three areas: activities in the public forum, activities for society, and cooperation with the environment.

The German Public Relations Association (DPRG) describes public relations as follows: “Public relations mediate the transfer of positions and enable them to be researched to create and provide political, economic, and social space for the actions of individuals or organizations in shaping public opinion. Public relations activities include planning and managing communication processes between the organization and individuals and their reference groups.

Ethically responsible public relations activities are aimed at ensuring information transfer and conducting dialogue in accordance with the liberal democratic order of values and applicable PR codes of ethics. Public relations activities are contractual communication. In a pluralistic society, as part of such activities, there is acceptance of conflicting information. The organization represents the interests of its clients through a kind of dialogue in which information is provided in a reliable and competent manner, and therefore based on truth and openness. This is to shape public awareness, develop opinions by dialogue groups, build and strengthen social trust, and ensure fair communication in conflict situations. PR activities are used to provide mutual information and influence behavioral changes. They also favor a democratic game of forces”. This term takes on a variety of meanings in various cultures⁵.

The scope of public relations activities in the context of social law provisions

While the legal framework for broadly understood public relations activities of both business entities and non-profit organizations is set out in the media law and competition law, public relations activities of accident insurance institutions for farmers must also take into account social legislation.

Considering the exclusive disclaimer of the Act in national legal systems (each organization can only perform tasks assigned to it by the legislator), the first issue that arises is the limits of the admissibility of public relations activities. To comply with them, you must first familiarize yourself with the relevant national social legislation. Finally, public relations activities must be measured

⁵ K. Kerl, *Das Bild der Public Relations in der Berichterstattung ausgewählter deutscher Printmedien*, München 2007, https://epub.ub.uni-muenchen.de/12249/1/MA_Kerl_Katharina.pdf, access 23.02.2020; R. Martin, *Strategische Öffentlichkeitsarbeit für die Kommunalpolitik*, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2009, <https://library.fes.de/pdf-files/akademie/kommunal/06932.pdf>, access 23.06.2020.

in terms of quantity and quality in relation to the principle of economic efficiency. This is due to the fact that the costs of public relations activities are part of the total expenses of insurance companies obliged to comply with the principle of economic efficiency.

Obligation to Provide Information

In social law, the legislator initially gave public relations activities, at least in some national legal systems, the form of “information”. This function is somewhat superior. Specific provisions oblige service providers to inform citizens about their rights and obligations in the field of social law⁶. Information responsibility rests with the authority responsible for implementing the relevant provision and must be regulated internally by the country concerned.

The relevant legal regulations are therefore an expression of the idea that competent information on social rights and the conditions for applying for due benefits is necessary for the functioning of the social benefits system and ensuring social security guaranteed by the constitution of the state⁷. The information requirement is therefore also a default criticism of the legislator, whose technical wording combined with a high level of regulatory complexity are often too challenging for the beneficiary or obliged entity. The provision of information requires simplifications that will not change the content of the regulation and will be adapted to the level of the recipient. As a result, public relations information activities are intended to help implement the intention of the legislator.

The obligation to provide information does not exhaust the scope of public relations activities. In this respect, it is only about the essence of a more comprehensive communication task.

The scope, tools, and methods of providing information

Both the specific scope of the information provided and the tools and methods that can be used are not defined in a general way. Responsibility and decision making about the scope of information and when and how it should

⁶ For German social law, see § 13 Sozialgesetzbuch Allgemeiner Teil (SGB I).

⁷ Cf. S. Wiesner [in:] K. Hauck, W. Noftz, *Sozialgesetzbuch Allgemeiner Teil (SGB I)*, Kommentar, 39. Lieferung, § 13 Randnummer 1.

be received, and by whom, should rest with institutions obliged to provide information⁸. This approach may seem too vague and unclear. The scope of information provided is generated not only by changes in legal regulations, but also by all changes that are objectively significant from the perspective of the insured person (e.g. change in the facility's opening hours, new services, new scientific arrangements regarding health promotion and prevention, information on events and publications). Providing communication about "rights and obligations" generally goes beyond this catalog. This means that the accident insurance institution is obliged to inform all insured persons about their rights and obligations. This information cannot be directed only at specific groups of insured persons, certain benefits or obligations (regarding cooperation).

Appropriate educational or informational instruments (education and information are synonymous concepts) are not just leaflets, brochures and events⁹. Usually, information is provided to the insured through member magazines or periodicals. Electronic media is being increasingly used by all accident insurance institutions, and online presence is the standard. Information services seem to be increasingly important. Information reliability requirements do not depend on the medium chosen.

Indication of a specific medium occurs only in individual cases, such as, for example, publication of autonomous law¹⁰. In all cases, the principle of economic efficiency must be observed. Methods and tools should be selected according to their effectiveness and efficiency – the order of their selection is important. If experience-based knowledge is available, it should be included. The methods chosen must be effective in order to reach the largest possible target group. The effectiveness of these activities should be assessed¹¹.

The deadline for providing information depends primarily on the situation of the addressee. The injured person should be informed within a time limit that will allow them to make all necessary actions and arrangements. In particular, situations where rights (unintentional omission) would be limited by non-fulfillment or delay in examining the application or taking advantage of preventive services should be avoided.

⁸ For German social law: D.E Öndül [in:] R. Schlegel, T. Voelzke, juris PK-SGB V, 3. Auflage, § 13 SGB I Randnummer 23 (as of 5.11.2019).

⁹ Justification of German law § 13 Sozialgesetzbuch (SGB) I, Bundestags-Drucksache 7/868, p. 24.

¹⁰ Pursuant to § 152 para. 1 of the SVLFG (Sozialversicherung für Landwirtschaft, Forsten und Gartenbau) Statute, autonomous law is available at www.svlfg.de.

¹¹ N. Besson, *Umfassend zur Evaluierung: Strategische PR-Evaluation*, Wiesbaden 2008.

The goals and content of communication Information intensity and scope

Specific communication goals¹², which form the basis for the definition and implementation of communication means are basically defined by law. In terms of content, the required information generally concerns rights and obligations in accordance with specific national requirements¹³. In the case of accident insurance entities in the field of agricultural accidents, this means that they must (at least) provide information on the rights and obligations arising from the Act on agricultural social insurance. The focus should be on placed on providing explanations regarding changes in the law, indicating deadlines, informing about the obligation to cooperate, contact persons, opportunities to participate in local government, formative law and issues regarding contributions.

Information should be specific and accurate when it comes to deadlines. In all other questions, the content and scope should be based on the understanding and information needs of the relevant target group. The goal is not always to provide comprehensive and conclusive information¹⁴. Citizens should mainly be encouraged to familiarize themselves with their rights and obligations and be able to take advantage of detailed information and advice¹⁵. However, this should not apply when using certain media. If the beneficiaries, e.g. in leaflets or general lists, are informed about the conditions of benefits, the legal wording of this information alone will not be sufficient. Compliance with obligations, due efforts and obligations related to documentation may be required from the recipient only to the extent that he/she has been informed about them comprehensively, precisely and correctly. A clear explanation/instructions based on specific standards or an indication of alternative courses of action are required¹⁶. According to the above, the information must not only be consistent with the facts, but also constitute guidelines in line with the intention of the legislator.

¹² Each enterprise has general communication goals. These include raising awareness and general acceptance as well as effective public opinion management.

¹³ On the admissibility of promotional activities, which, in principle, do not constitute an information obligation, from the perspective of German law: Federal Social Court of 28.11.2002 – B 7/1 A 2/00 R; in particular also: S. Wiesner [in:] K. Hauck, W. Noftz, *Sozialgesetzbuch Allgemeiner Teil (SGB I), Kommentar*, 39. Lieferung, § 13, Randnummer 15.

¹⁴ Applies to German law: S. Wiesner [in:] K. Hauck, W. Noftz, *Sozialgesetzbuch Allgemeiner Teil (SGB I), Kommentar*, 39. Lieferung, § 13, Randnummer 11 ff.

¹⁵ From the perspective of German law: D.E. Öndül [in:] R. Schlegel, T. Voelzke, *jurisPK-SGB V*, 3. Auflage, § 13 SGB I Randnummer 26.1 (as of 5.11.2019) taking into account Landessozialgericht Hamburg (District Social Court in Hamburg) court ruling of 29 May 2019 – L 2 EG 3/19.

¹⁶ Applies to German law: Sozialgericht Osnabrück from 1/11/2006 – S 22 AS 494/05; Sozialgericht Freiburg from 20.06.2006 – S 9 AS 5198/05.

Given the limited resources, the question of prioritizing arises. What content, groups of recipients, etc. should the organization address first and to what extent?

Even if it is not possible to give an exhaustive answer to this question, timeliness, economic significance, number of insured persons to whom the information relates, and a clear presentation of the case will be important indicative parameters.

The insurer can always, after clearly defining the outline of the topic, refer to a specific (personal) telephone consultation.

Relations with third parties – media activities as a special part of public relations

As a rule, statutory provisions do not give agricultural accident insurance institutions the exclusive right to provide information¹⁷. This means that the obligated party does not have to fully store and transfer information on its own, but may use the services of third parties. The issue of outsourcing information tasks, i.e. the use of external media, should be addressed positively in so far as these tasks can be carried out in a more economical way. First of all, however, within the meaning of basic liability, it should be required that the legally responsible insurer addresses all insured groups and provides, at least in a short form, information about its area of activity (services) via its own media. In further steps it may refer to relevant external media. Partnerships and other information constitute appropriate and economically justified actions. From this point of view, media activities are also “targeted and visible communication of information to all relevant target groups”¹⁸.

Various types of media are used to distribute information about the institution and insurance to the public. Depending on the situation, in addition to printed media such as regional and national newspapers, magazines and periodicals Internet media, radio and television may also be used for media activities¹⁹.

¹⁷ In general, to social law: D.E. Öndül [in:] R. Schlegel, T. Voelzke, jurisPK-SGB V, 3. Auflage, § 13 SGB I Randnummer 23 (as of 5.11.2019).

¹⁸ R. Deg, *Basiswissen Public Relations – Professionelle Presse – und Öffentlichkeitsarbeit*, 2017, p. 10.

¹⁹ For USA, see J. Evans, S. Heiberger, *Agricultural Media Coverage of Farm Safety: Review of the Literature*, “Journal of Agromedicine” 2016, Vol. 21 (1), p. 91–105, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/26506853>, access 23.02.2020; S. Heiberger, J. Evans, *New Extension Approaches to Serving Agricultural Media in Advancing Farm-Life Safety Communications*, “Journal of Extension” 2017, Vol. 55, No. 6, <https://www.joe.org/joe/2017december/rb3.php>, access 20.02.2020.

From the point of view of farmers' accident insurance institutions, regional and national media specializing in agriculture and related fields are particularly suitable for involvement in media activities. Readers of their publications or users of their internet portals are often people who are insured at farmers' accident insurance institutions.

Media activities as preventive activities

The prevention of occupational diseases and accidents at work is the primary goal of any insurance institution, especially in the area of agricultural accident insurance. The main challenge here is the implementation of extensive powers for preventive measures with limited human and material resources. In other words, the goal of institutions dealing with accident insurance in agriculture must be to achieve the greatest possible preventive success using the available means. The greatest possible preventive success is a radical and permanent reduction in the number of accidents at work, occupational diseases, and work-related health hazards as defined by *Vision Zero*²⁰.

Media activities as an element and tool of prevention

Media activities are not only, as described above, a tool for providing information to insured persons, but also often constitute an important part of public opinion management on agricultural social security²¹.

The role of media activities in the area of the right to preventive benefits under social security is mostly described only in a general way. In fact, public relations activities, and with them media activities, are by their very nature and function, an essential means to achieve preventive goals, which means that e.g. information and advice can also be obtained through media activities. In this respect, media activities are not equivalent to preventive measures, although

²⁰ Referring to Zero Vision in Agriculture, <http://visionzero.global/vision-zero-agricultural-sector>, access 23.02.2020.

²¹ E. Koch, *Methods of strengthening the positive perception of social insurance for farmers*, "Insurance in Agriculture. Materials and Studies" 2018, nr 67, p. 34.

the latter are also carried out through media action tools²². While the general obligation to provide explanations (exclusively) postulates the information obligation, prevention standards require success in the area of prevention. In turn, when the information itself (e.g. about a new entitlement to benefits and its conditions) is a classic transfer of knowledge, preventive communication continues. It contains the intention to change consciousness and behavior in the long term. Therefore, communication on prevention is more demanding. Although the information is only for informational purposes, preventive communication must have a lasting, convincing effect.

On the one hand, there is no effective prevention without successful communication, on the other hand, prevention is one of the most important communication tasks of an accident insurance institution. Keyword-based campaigns show how vital is the role of communication.

Requirements and conditions for effective communication and prevention

Always check that the intended tools and measures are actually adequate in achieving the effects of prevention. This applies, in particular, to tools and measures that are not explicitly mentioned in law or statutory norms. Such a study may be based on comparable national or international experience. If it does not seem to be possible to assess adequacy in advance, pilot measures and their assessment are indicated. Preventive communication should therefore not be based on the subjective skills and assessments of individual decision makers, but rather on reliable knowledge of interdependence. Which media, what formulations, explanations, and images, etc. have the greatest impact on the target group in a particular case in terms of intended preventive success? Although there is extensive knowledge about interdependence, especially in the advertising industry, those responsible for preventive communication in the field of social security need contact. Preventive communication must not

²² In the so-called document presenting the position on statutory accident insurance in the area of accident prevention of November 28, 2008, accident insurance institutions established eleven guidelines at the general meeting of the German Social Insurance Institution (DGUV), including guideline 8: "We promote campaigns, public relations and financial incentives, investments, measures and actions related to safety and health". However, the quality of the law and the objectives of the guidelines remain unclear. The reason lies in the very definition of the goal, numerous challenges related to the implementation and evaluation of the preventive task. The updated version of the document, which presents the position of November 2018, no longer contains these statements, <https://publikationen.dguv.de/widgets/pdf/download/article/3533>, access 23.02.2020.

only be the technically correct “communication of good will”, but must also be measured by its effect. If media coverage is included in these considerations, the external media transmission function and all relevant aspects should be considered. It comes down to the question which external media offers the strongest guarantee that preventive information will reach and interact with the target group.

Prevention works optimally if:

- it was possible to reach relevant target groups and
- preventive information was received by the largest possible number of recipients and implemented in a sustainable manner.

Addressing the target group is effective if as many recipients as possible consider the message to be appropriate for them and react accordingly²³. This in turn assumes, among other things, that the source of information, i.e. the sender or author, are generally perceived as trustworthy entities. Reaching target groups requires identification. Considering limited resources, identification is followed by prioritization. Target groups can be defined and identified independently of specific preventive goals (e.g. older men in agriculture, children, people working on livestock farms, people particularly exposed to stress) or depending on specific preventive goals (e.g. improving back health, preventing falls, prevention of skin cancer). Multipliers and external decision makers (professional organizations, specialized media, politicians, scientists, etc.) can be special target groups. Their inclusion will regularly meet the requirements of efficiency and effectiveness.

Entities designated for this purpose generally remain free to set priorities for preventive purposes. They can be based on national health goals and/or joint occupational health and safety strategies²⁴.

The procedure coordinated with other domestic and foreign institutions and social security associations, as well as with international organizations such as ISSA, essentially corresponds to the principle of economics. This applies, at least to the extent that comparable circumstances exist (e.g. health status, accident frequency, causes of accidents), to insured persons of cooperating partners of the organization. Cooperation with specialized agricultural social security systems, especially within the European Network of Agricultural Social Security Systems (ENASP) and the ISSA International Section for Agricultural Prevention is an option.

The criterion for prioritizing may be, for example, the number of people and companies that can be reached, the extent of the expected long-term cost reduction, severity of accidents at work and (occupational) diseases. Members

²³ Cf. M. Bruhn, *Kommunikationspolitik: Systematischer Einsatz der Kommunikation für Unternehmen*, 2018, p. 208.

²⁴ For Germany, see § 20a The Act on health and safety at work.

of the relevant decision-making bodies receive an initial assessment. However, they must take into account the requirements of profitability and (scientific) knowledge.

Aspects of economic principles

Often, the relationship between preventive measures or some preventive measures and specific preventive success is often rather vague.

However, the following situations can be considered actions aimed at increasing security:

1. The larger the group of people receiving access to preventive content, the greater the likelihood of widespread preventive action. This discovery supports the involvement of as many media partners as possible.
2. The more often appropriate preventive information reaches the recipients, the more effective it is. For this reason, external media that appears as often as possible should be preferred.
3. The more prevention topics there are, the easier it is to recognize dangerous situations and burdens, as well as have a positive influence. This also speaks for the involvement of the largest possible number of media partners.
4. The more varied the perspectives and aspects presented, the more likely they are to be accepted. Therefore, media partners should be heterogeneous in many ways.
5. The more competent social communication managers there are, the more effective their work will be. Therefore, negative selection should be excluded.
6. The more attractive and suggestive the communication format and tools, the greater the positive perception. The farmers accident insurance institution will prioritize cooperation with external media who possess such instruments.

Factors affecting the success of media activities in farmers' accident insurance

From the perspective of farmers' accident insurance, media actions make sense if they increase the effectiveness of prevention. Long-term, effective media activities require mutual trust. The farmers' accident insurance institution must be sure that the external media is correctly using the information received. Conversely, the good reputation of a given medium also depends on the correctness

and completeness of the information received from the institution that is to be publicized. Agricultural accident insurance institutions with positive reputation, high credibility, and precision of the information provided have the basis for effective media activities. On the part of (external) media, reliability in terms of content correctness should be included in the necessary conditions. At the same time, one should not underestimate the self-interest of external media. Media activities of farmers' accident insurance companies will also be successful to the extent that content and formats offered are of interest to the media and their users. Timeliness and overall attractiveness, as well as targeting a specific recipient, are the basic factors of the effectiveness of media activities.

Erich Koch – Director of the Administration and Communication Division of SVLFG, Germany.

Literature

1. Besson N., *Strategische PR-Evaluation*, Wiesbaden 2008.
2. Bruhn M., *Kommunikationspolitik; Systematischer Einsatz der Kommunikation für Unternehmen*, München 2018.
3. Deg R., *Basiswissen Public Relations – Professionelle Presse – und Öffentlichkeitsarbeit*, Wiesbaden 2017.
4. Deutsche Gesetzliche Unfallversicherung (DGUV), *Positionspapier der Selbstverwaltung der gesetzlichen Unfallversicherung zur Prävention vom 28.11.2008*, Version of November 2018, <https://publikationen.dguv.de/widgets/pdf/download/article/3533>, access 23.02.2020.
5. Deutsche Gesetzliche Unfallversicherung (DGUV), *Umsetzung des Positionspapiers der Selbstverwaltung der DGUV zur Prävention Zusammenfassung der Rückmeldungen der Unfallversicherungsträger*, https://www.dguv.de/medien/inhalt/praevention/praev_lohnt_sich/dguv_positionspapier/posipap2009.pdf, access 23.06.2020.
6. Evans J., Heiberger S., *Agricultural Media Coverage of Farm Safety: Review of the Literature*, "Journal of Agromedicine" 2016, Vol. 21 (1), <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/26506853>, access 23.02.2020.
7. Faulstich W., *Grundwissen Öffentlichkeitsarbeit*, München 2020.
8. Heiberger S., Evans, J., *New Extension Approaches to Serving Agricultural Media in Advancing Farm-Life Safety Communications*, "Journal of Extension" December 2017, Vol. 55, No. 6, <https://www.joe.org/joe/2017december/rb3.php>, access 23.02.2020.

9. Kerl, K., *Das Bild der Public Relations in der Berichterstattung ausgewählter deutscher Printmedien*, München 2007, https://epub.ub.uni-muenchen.de/12249/1/MA_Kerl_Katharina.pdf, access 23.02.2020.
10. Koch, E., *Methods to strengthen the positive perception of social security for farmers*, "Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia" 2018, nr 67.
11. Martin R., *Strategische Öffentlichkeitsarbeit für die Kommunalpolitik*, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2009, <https://library.fes.de/pdf-files/akademie/kommunal/06932.pdf>, access 23.02.2020.
12. Öndül D.E. [in:] R. Schlegel, T. Voelzke, *juris PK–SGB V*, 3. Auflage, § 13 SGB I (as of 5.11.2019).
13. Wiesner S. [in:] K. Hauck, W. Noftz, *Sozialgesetzbuch Allgemeiner Teil (SGB I)*, Kommentar, 39. Lieferung, § 13.

Emerytura lub renta rolnicza a dodatek pielęgnacyjny

Streszczenie

W opracowaniu omówiono warunki, jakie musi spełnić zainteresowany rolnik, aby otrzymać prawo do dodatku pielęgnacyjnego przysługującego na podstawie Ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników. Autorka skupiła się na interpretacji pojęcia „niezdolność do samodzielnej egzystencji” będącej podstawą przyznania dodatku pielęgnacyjnego z przyczyn zdrowotnych. Powyższe zagadnienie wiąże się z kwestią charakteru prawnego dodatku pielęgnacyjnego jako świadczenia akcesoryjnego, powiązanego z emeryturą lub rentą rolniczą. Należy także wskazać na wątpliwości interpretacyjne dotyczące przesłanek orzekania o niezdolności do samodzielnej egzystencji, które zdaniem autorki są wynikiem niedostatecznego i nieprecyzyjnego zdefiniowania tego pojęcia przez ustawodawcę. Szczególną uwagę zwraca ona na problem okresowości świadczenia oraz jego praktyczne znaczenie dla ubezpieczonych. W artykule wskazano na podobieństwa i różnice, jakie występują pomiędzy dodatkiem pielęgnacyjnym a zasiłkiem pielęgnacyjnym. Omówiono również bieg uprawnień do zasiłku i dodatku pielęgnacyjnego. Dokonano również analizy wypłaconych dodatków pielęgnacyjnych z tytułu ukończenia 75 lat oraz z tytułu niezdolności do samodzielnej egzystencji na przestrzeni lat 2015–2018.

Słowa kluczowe: dodatek do emerytury lub renty rolniczej, dodatek pielęgnacyjny, niezdolność do samodzielnej egzystencji, rolnik.

* **Katarzyna Rodak** – doktor nauk prawnych, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Łódzki, Specjalista w PT KRUS w Gierzu.

Uwagi wprowadzające

Osobom uprawnionym do emerytury lub renty rolniczej po spełnieniu ściśle określonych warunków przysługują różnego rodzaju dodatki pieniężne przyznawane, między innymi, na podstawie Ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników¹. Przepis art. 27 ww. ustawy przewiduje, że do emerytury rolniczej przysługują dodatki: pielęgnacyjny, kombatancki oraz z tytułu pracy przymusowej po 1 września 1939 r. Są one wypłacane z Funduszu Emerytalno-Rentowego Rolników². Dodatki te nie są uwzględniane przy ustalaniu wskaźnika wymiaru świadczenia emerytalno-rentowego. Wyjątkiem jest jednak dodatek z tytułu pracy przymusowej, który doliczany jest do części składkowej emerytury lub renty rolniczej z tytułu niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym i ma wpływ na wysokość wskaźnika wymiaru tej części świadczenia (art. 27 ust. 2 i 3 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników).

Dodatki do emerytury lub renty rolniczej są świadczeniami, które mogą podwyższyć otrzymywane przez emeryta świadczenie emerytalno-rentowe. Oprócz tego co roku większość dodatków do emerytury lub renty rolniczej podlega waloryzacji. W artykule omówiono jeden z wymienionych dodatków, a mianowicie dodatek pielęgnacyjny.

Przesłanki nabycia prawa do dodatku pielęgnacyjnego

Zgodnie z Ustawą o ubezpieczeniu społecznym rolników z 20 grudnia 1990 r. do emerytury lub renty rolniczej przysługuje dodatek pielęgnacyjny na zasadach i w wysokości określonej w przepisach Ustawy z 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych³. Gramatyczna wykładnia tego przepisu – w szczególności sformułowanie: „do emerytury lub renty” przysługuje dodatek pielęgnacyjny – wskazuje, że dodatek ten nie jest samoistnym świadczeniem z ubezpieczenia emerytalno-rentowego, ponieważ nie przysługuje on osobom, które nie mają ustalonego prawa do emerytury lub renty⁴.

¹ Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz. U. 2020 poz. 174.

² M.M. Ociepa, W. Pilichowski, *Emerytura i renta z ubezpieczenia społecznego rolników*, KRUS, Warszawa 1998, s. 78.

³ Ustawa z 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, t.j. Dz. U. 2020 poz. 53, zwanej dalej ustawą o emeryturach i rentach z FUS.

⁴ Uchwała Sądu Najwyższego z 12 października 1999 r., III ZP 7/99, Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych 2000/5/190, Prawo Pracy i Prawo Socjalne, 2001/1/55.

Jako świadczenie akcesoryjne jest nierozzerwalnie związany ze świadczeniem emerytalno-rentowym. Prawo do dodatku pielęgnacyjnego przysługuje tylko i wyłącznie do świadczenia podstawowego (emerytury lub renty). W związku z tym można powiedzieć, że ma charakter świadczenia akcesoryjnego, co znajduje odzwierciedlenie w tytule działu IV ustawy z 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych określonego jako Dodatki do emerytur i rent.

Dodatek pielęgnacyjny przysługuje uprawnionemu *ex lege* po spełnieniu dwóch niezależnych ustawowych przesłanek. Pierwszą z nich jest kryterium wieku. Należy podkreślić, że przesłanka ta ma charakter bezwzględny i powszechny, oznacza bowiem, że po osiągnięciu określonego w ustawie wieku emeryt lub rencista otrzyma prawo do dodatku pielęgnacyjnego niezależnie od stanu zdrowia, statusu majątkowego czy też sytuacji rodzinnej.

Drugą przesłanką nabycia prawa do świadczenia jest stan zdrowia. Ubezpieczony musi wtedy wykazać, że jest całkowicie niezdolny do pracy oraz niezdolny do samodzielnej egzystencji⁵. Taka konstrukcja oznacza, że emeryt lub rencista uznany za niezdolnego do samodzielnej egzystencji nie nabędzie prawa do dodatku pielęgnacyjnego bez jednoczesnego stwierdzenia całkowitej niezdolności do pracy (konieczne jest orzeczenie obu tych stanów łącznie)⁶. Taka konstrukcja budzi wątpliwości, ponieważ zgodnie z art. 13 ust. 5 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych niezdolność do samodzielnej egzystencji orzeka się w przypadku stwierdzenia naruszenia sprawności organizmu w stopniu powodującym konieczność stałej lub długotrwałej opieki i pomocy innej osoby w zaspokajaniu podstawowych potrzeb życiowych. Pojęcie to ma szeroki zakres przedmiotowy. Z definicji zawartej w przytoczonym przepisie wynika, że ubezpieczony powinien spełnić jednocześnie kilka warunków:

- wykazać naruszenie sprawności organizmu (uszczerbek na zdrowiu),
- udowodnić, że z uwagi na stan zdrowia niezbędna jest pomoc i opieka innej osoby,
- stały lub długotrwały charakter konieczności pomocy i opieki,
- pomoc i opieka mają dotyczyć zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych⁷.

Podobnie jak w przypadku długotrwałej niezdolności do pracy w pierwszej kolejności przy orzekaniu o niezdolności do samodzielnej egzystencji dokonuje się oceny naruszenia sprawności organizmu. Ochrona ubezpieczeniowa

⁵ D. Ciszewska, *Charakter prawny dodatku pielęgnacyjnego*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2004, nr 10, s. 30–31.

⁶ I. Jędrasik-Jankowska, K. Jankowska, *Prawo do emerytury. Komentarz do ustaw z orzecznictwem*, Warszawa, LexisNexis, 2011, s. 157.

⁷ J. Ceglarska-Jóźwiak, *Niezdolność do samodzielnej egzystencji*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2011, nr 11, s. 23.

rozciąga się na takie sytuacje życiowe, w których trudności w zaspokajaniu podstawowych potrzeb życiowych wynikają z innych okoliczności niż zdrowotne, np. złe warunki mieszkaniowe, brak najbliższych członków rodziny (osoby samotne)⁸. Warto zatem zwrócić uwagę, że w definicji zawartej w art. 13 ust. 5 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych orzeczenie niezdolności do samodzielnej egzystencji jest uzasadnione, ponieważ wiąże się z koniecznością zapewniania osobie uprawnionej stałej i długotrwałej opieki oraz pomocy.

W literaturze pojęcia „pomoc” i „opieka” mają zbliżone znaczenie, jednak nie można ich utożsamiać, ponieważ rozróżnienie ich w ustawie nie jest przypadkowe⁹. Opieka polega na pomocy w zaspokajaniu podstawowych potrzeb życiowych, tj. mycia, ubierania, załatwiania potrzeb fizjologicznych, przygotowywania czy spożywania posiłków. Pomoc polega natomiast na załatwianiu elementarnych spraw życia codziennego, tj. robieniu zakupów, przynoszeniu wiader z węglem w celu ogrzewania mieszkania, płaceniu rachunków, prowadzeniu gospodarstwa domowego (gotowaniu, sprzątaniu, myciu okien, praniu), załatwianiu spraw urzędowych czy odbywaniu wizyty u lekarza. Powyższe potwierdził Sąd Apelacyjny w Katowicach w wyroku z 27 kwietnia 2000 roku¹⁰.

W praktyce konstrukcja analizowanego przepisu budzi jednak wiele wątpliwości. Dla uznania osoby za całkowicie niezdolną do samodzielnej egzystencji niezbędne jest spełnienie obydwu przesłanek, tj. całkowitej pomocy i opieki. Przesądza o tym użyty przez ustawodawcę w przepisie spójnik „i” pomiędzy słowami „pomoc” i „opieka”. Mimo to odmienne stanowisko zajął Sąd Apelacyjny w wyroku z 19 listopada 1998 roku¹¹. Niezdolna do samodzielnej egzystencji jest zarówno osoba, która wymaga stałej lub długotrwałej opieki, jak i osoba, która wymaga stałej lub długotrwałej pomocy. Przedstawione stanowisko sądu zostało skrytykowane przez D. Ciszewską. Jej zadaniem gramatyczna wykładnia przepisu art. 13 ust. 5 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych wymaga spełnienia obu przesłanek, tj. zarówno „opieki”, jak i „pomocy”¹². Inną opinię zaprezentowała J. Ceglarska-Jóźwiak, podkreśliła, że skoro przez opiekę rozumiemy pielęgnację, czyli zaspokajanie najbardziej podstawowych potrzeb, a pomoc jako wspomaganie lub wyłączenie ubezpieczonego w załatwieniu pewnych koniecznych spraw życia codziennego, to osoba wymagająca opieki zawsze będzie wymagała również pomocy.

⁸ Ibidem, s. 23.

⁹ D. Ciszewska, *Charakter prawny dodatku pielęgnacyjnego*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2004, nr 10, s. 31.

¹⁰ Sygn. akt III AUa 190/00, OSA 2001/12/44.

¹¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 19 listopada 1998 r., III AUa 1035/98, PP 1999 r., Nr 11.

¹² D. Ciszewska, *Charakter prawny dodatku pielęgnacyjnego*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2004, nr 10, s. 31.

Trudno sobie wyobrazić bowiem, aby emeryt, który potrzebuje asysty innej osoby przy myciu, ubieraniu się, mógł jednocześnie udać się sam do sklepu lub urzędu¹³. Zgadzam się z powyższą opinią i nie podzielam zmian wprowadzonych przez ustawodawcę w 1997 r. w związku z definiowaniem niezdolności do samodzielnej egzystencji. Użycie dwóch słów oraz spójnika wprowadza niepotrzebny chaos w definicji, choć być może ustawodawca chciał w ten sposób bardziej podkreślić znaczenie pojęcia niezdolność do samodzielnej egzystencji, która nie sprowadza się tylko do opieki rozumianej jako zapewnienie podstawowych czynności pielęgnacyjnych, lecz także do pomocy w pozostałych czynnościach życia codziennego, co jest niezbędne do egzystencji.

Sposób ubiegania się o dodatek pielęgnacyjny

Sposób ubiegania się o dodatek pielęgnacyjny jest uzależniony od tego, na jakiej podstawie przysługuje on osobie uprawnionej. Może przysługiwać zarówno osobie z orzeczoną niezdolnością do pracy, jaki i osobie nieposiadającej takiego orzeczenia (art. 75 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych).

Dodatek pielęgnacyjny przyznawany jest z urzędu osobom, które ukończyły 75 rok życia. Oznacza to, że emeryt lub rencista nie musi składać żadnego wniosku w tej sprawie, jak również być poddany badaniu przez lekarza rzeczoznawcę lub komisję lekarską Kasy. Po ukończeniu 75 lat otrzyma emeryturę lub rentę powiększoną o kwotę dodatku pielęgnacyjnego. Nie ma przy tym znaczenia, czy osoba, która ukończyła 75 lat, jest w rzeczywistości zdolna do pracy i do samodzielnej egzystencji. Ustawodawca przyjął domniemanie prawne, że człowiek po ukończeniu określonego wieku nie będzie w stanie samodzielnie zaspokoić swoich potrzeb życiowych (będzie wymagać pomocy osób trzecich). K. Antonów i M. Bartnicki określają taką sytuację jako fikcję prawną¹⁴. Należy się zatem zastanowić, czy wszyscy emeryci/renciści po ukończeniu 75 lat powinni mieć prawo do dodatku pielęgnacyjnego. Wątpliwości pojawiają się w stosunku do osób nadal czynnych zawodowo, czyli zdolnych do pracy i do samodzielnej egzystencji. Czy w tej sytuacji taki przywilej nie narusza istoty ww. świadczenia, które w założeniu miało służyć osobom, które nie będąc w stanie samodzielnie zaspokoić swoich potrzeb życia codziennego, wymagają opieki osób trzecich. Z uwagi na fakt, że niezdolność do pracy

¹³ J. Ceglarska-Jóźwiak, *Niezdolność do samodzielnej egzystencji*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2011, nr 11, s. 23.

¹⁴ K. Antonow, M. Bartnicki, *Ustawa o emeryturach i rentach z funduszu ubezpieczeń społecznych. Komentarz*, Kraków, Zakamycze, 2004.

może występować w różnym stopniu (można być całkowicie sparaliżowanym lub osiągnąć wiek 75 lat i być w dobrej kondycji), w literaturze zgłaszane są postulaty, aby różnicować kwoty dodatku¹⁵.

Zgodnie z ustawą o ubezpieczeniu społecznym rolników emerytom i rencistom, którzy osiągnęli 75 lat, a nie zaprzestali prowadzenia działalności rolniczej, zawieszają się wypłatę dodatku pielęgnacyjnego z tytułu osiągnięcia tego wieku (art. 28 ust. 8 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników). W takiej sytuacji organ rentowy KRUS przyzna świadczeniobiorcy prawo do dodatku pielęgnacyjnego, ale zawiesi jego wypłatę, jeśli zawieszona została część uzupełniająca emerytury lub renty. Podjęcie wypłaty dodatku pielęgnacyjnego z tytułu ukończenia 75 lat życia nastąpi od miesiąca, w którym organ rentowy podejmie wypłatę emerytury/renty w pełnej wysokości, ponieważ w przypadku zawieszenia wypłaty całej emerytury lub renty, zawieszaniu ulega również wypłata dodatku pielęgnacyjnego. Dzieje się tak, gdyż dodatek nie ma charakteru samoistnego z zakresu ubezpieczenia emerytalno-rentowego¹⁶.

Uważam, że przywołany wyżej artykuł z uwagi na niezadowolenie emerytów i rencistów wymaga komentarza. Emeryt zachowuje prawo do pełnego świadczenia, a co za tym idzie również prawo do dodatku pielęgnacyjnego, o ile wykazuje, że faktycznie nie prowadzi gospodarstwa rolnego w rozumieniu art. 6 pkt 3 ustawy z 1990 r., mimo zachowania prawa własności lub posiadania gospodarstwa rolnego. Własność lub posiadanie gospodarstwa rolnego pozostają poza sferą ubezpieczenia społecznego rolników, a więc nie mogą mieć wpływu na wysokość pobieranych świadczeń, wobec czego uzyskanie możliwości pobierania pełnego świadczenia może zależeć tylko od faktycznego zaprzestania działalności rolniczej. Funkcjonalnie przekazanie gospodarstwa można jedynie rozumieć jako środek prowadzący do zaprzestania prowadzenia działalności rolniczej¹⁷. Emeryt lub rencista spełni warunek zaprzestania prowadzenia działalności rolniczej, jeżeli wydzierżawi gospodarstwo rolne innej osobie fizycznej lub prawnej¹⁸.

Dodatek pielęgnacyjny dla osób, które nie ukończyły 75 lat, przysługuje także osobie uprawnionej do emerytury lub renty rolniczej ze względu na stan zdrowia. Postępowanie w sprawie przyznania dodatku pielęgnacyjnego wszczynają się na podstawie złożonego wniosku w tej sprawie i zaświadczenia o stanie zdrowia wydanego przez lekarza prowadzącego. Dodatek pielęgnacyjny przyznawany jest natomiast zgodnie z orzeczeniem lekarza rzeczoznawcy

¹⁵ A. Wilmowska-Pietruszyńska, P. Błędowski, *Założenia do ubezpieczenia pielęgnacyjnego* [w:] *Ubezpieczenia społeczne w Polsce – problemy do rozwiązania w najbliższej przyszłości*, red. G. Uścińska, Warszawa 2008, s. 252–271.

¹⁶ E. Jaworska-Spićak, *Zasilek pielęgnacyjny a dodatek pielęgnacyjny z ubezpieczenia społecznego rolników*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2005, nr 26/27, s. 87.

¹⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z 10 stycznia 2007r., III UK 121/06, LEX nr 948794.

¹⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z 18 stycznia 2012r., II UK 82/11, LEX nr 1163001.

KRUS (I instancja) lub komisji lekarskiej Kasy (II instancja). Instancje te dokonują jedynie oceny całkowitej niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym i zdolności do samodzielnej egzystencji, co nie jest tożsame z całkowitą niezdolnością do pracy. W ustawie o emeryturach i rentach z FUS za osobę całkowicie niezdolną do pracy uważa się osobę, która utraciła zdolność do wykonywania jakiejkolwiek pracy (art. 12 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach z FUS). W ustawie o ubezpieczeniu społecznym rolników za całkowicie niezdolnego do pracy w gospodarstwie rolnym uważa się natomiast ubezpieczonego, który z powodu naruszenia sprawności organizmu utracił zdolność do osobistego wykonywania pracy w gospodarstwie rolnym (art. 21 ust. 5 ustawy). Z powyższego wynika, że przepis ten zakazuje jedynie pracy w gospodarstwie rolnym. Ustawodawca nie zadbał o czytelność tego przepisu. Wykonywanie pracy poza rolą przez osobę pobierającą dodatek pielęgnacyjny z KRUS nie zostało uregulowane w doktrynie i orzecznictwie.

Od orzeczenia lekarza rzeczoznawcy Kasy osobie zainteresowanej przysługuje prawo wniesienia odwołania do komisji lekarskiej Kasy w ciągu 14 dni od dnia doręczenia tego orzeczenia. Odwołanie można wnieść za pośrednictwem jednostki organizacyjnej KRUS, właściwej ze względu na miejsce zamieszkania osoby zainteresowanej. Decyzję przyznającą lub odmawiającą prawa do dodatku pielęgnacyjnego wydaje KRUS w ciągu 30 dni od daty uprawomocnienia się orzeczenia lekarza rzeczoznawcy KRUS lub komisji lekarskiej Kasy. Dodatek pielęgnacyjny ma charakter rozstrzeniowy, od decyzji w sprawie tego świadczenia przysługuje odwołanie w trybie i na zasadach przewidzianych dla świadczeń z ubezpieczenia społecznego rolników.

Dodatek pielęgnacyjny może zostać przyznany na stałe, gdy niezdolność do pracy i do samodzielnej egzystencji została uznana za trwałą lub na okres wskazany w decyzji Prezesa KRUS (art. 49 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników). Zagadnienie trwałości lub okresowości niezdolności do samodzielnej egzystencji nie jest do końca jasne i wymaga bliższego omówienia. Z definicji niezdolności do samodzielnej egzystencji wynika, że stała lub długotrwała niezdolność do samodzielnej egzystencji ma charakter czasowy (art. 13 ust. 5 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych). Nie chodzi tu o krótkotrwałą opiekę związaną np. z operacją bądź złamaniem kończyn górnych lub dolnych czy innych zdarzeń losowych mających charakter przejściowy. Tylko długotrwała lub stała niezdolność do samodzielnej egzystencji uzasadnia możliwość otrzymania dodatku pielęgnacyjnego.

Przy orzekaniu niezdolności do samodzielnej egzystencji stosuje się odpowiednio przepis art. 13 ust. 2 i 3 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, zgodnie z którym niezdolność do samodzielnej egzystencji orzeka się na okres nie dłuższy niż 5 lat. W sytuacji, gdy według

wiedzy medycznej nie ma rokowań na odzyskanie zdolności do pracy przed upływem tego okresu, niezdolność do samodzielnej egzystencji może zostać orzeczona na okres dłuższy niż 5 lat. Podobnie jak w przypadku niezdolności do pracy, żaden przepis nie regule minimalnego okresu, na który można orzec niezdolność do samodzielnej egzystencji. W praktyce jednak organy orzecznictwa lekarskiego stwierdzają niezdolność do samodzielnej egzystencji na okres nie krótszy niż 6 miesięcy.

Przepis art. 22 ust. 1 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników stanowi, że „rentę rolniczą z tytułu niezdolności do pracy przyznaje się jako rentę stałą, jeżeli całkowita niezdolność ubezpieczonego do pracy w gospodarstwie rolnym jest trwała i nie orzeczono celowości przekwalifikowania zawodowego. W pozostałych przypadkach renta rolnicza z tytułu niezdolności do pracy przysługuje jako renta okresowa przez okres wskazany w decyzji Prezesa Kasy. Można, zatem wnioskować, że dodatek pielęgnacyjny jest świadczeniem okresowym, podobnie jak renta rolnicza z tytułu niezdolności do pracy. Prezes KRUS wydaje decyzję, w której wyraźnie wskazuje czas (okres) obowiązywania uprawnienia. Istotną konsekwencją okresowości świadczenia jest konieczność ponownego wystąpienia z wnioskiem o przyznanie prawa do świadczenia po zakończeniu okresu wskazanego w decyzji.

Dodatek pielęgnacyjny jest określany w ustawie kwotowo i podlega waloryzacji na takich samych zasadach jak emerytury lub renty¹⁹. Dodatek pielęgnacyjny wynosi miesięcznie 10% przeciętnego wynagrodzenia w kwartale kalendarzowym poprzedzającym termin ostatniej waloryzacji emerytur i rent²⁰. Od 1 marca 2019 r. wynosi 222,01 zł. Jest wypłacany co miesiąc łącznie z emeryturą lub rentą. Dodatek pielęgnacyjny jest wolny od podatku dochodowego oraz nie podlega egzekucji administracyjnej i sądowej.

Zgodnie z art. 75 ust. 4 ustawy z 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych²¹ dodatek pielęgnacyjny nie przysługuje emerytom przebywającym w zakładzie opiekuńczo-leczniczym lub w zakładzie pielęgnacyjno-opiekuńczym, chyba że okres ich pobytu poza placówką jest dłuższy niż 2 tygodnie. Ustawodawca założył, że za przebywanie w placówkach leczniczych pensjonariusze nie ponoszą dodatkowych kosztów utrzymania związanych z opieką.

¹⁹ Kwotę dodatku podwyższa się przy zastosowaniu wskaźnika waloryzacji, od miesiąca, w którym przeprowadzana jest waloryzacja (art. 22 ust. 3 ustawy z 17 października 1991 r. o rewaloryzacji emerytur i rent, o zasadach ustalania emerytur i rent oraz o zmianie niektórych ustaw, Dz. U. 1991 Nr 104 poz. 450 ze zm.

²⁰ Art. 22 ust. 1 ustawy z 17 października 1991 r. o rewaloryzacji emerytur i rent, o zasadach ustalania emerytur i rent oraz o zmianie niektórych ustaw, Dz. U. 1991 Nr 104 poz. 450 ze zm.

²¹ Tekst jednolity Dz. U. 2020, poz. 53.

Tabela nr 1. Dodatki pielęgnacyjne z tytułu ukończenia 75 lat

Wyszczególnienie	Rok			
	2015	2016	2017	2018
Liczba	408 590,00	397 274,00	379 787,00	366 841,00
Kwota wypłaty (w tys. zł)	1 018 411,70	993 648,20	953 041,30	943 801,50
Przeciętne świadczenie (w zł)	207, 71	208,36	209,12	214,40

Źródło: *Kwartalna Informacja Statystyczna, KRUS, Warszawa 2015–2018.*

Pozytywną tendencją jest obserwowany w ostatnich latach (2015–2018) wzrost kwoty dodatku pielęgnacyjnego z tytułu ukończenia 75 lat. W badanym okresie kwota tego świadczenia wzrosła o 3,5%. Pomimo obserwowanego w ostatnich latach kryzysu demograficznego liczba wypłacanych dodatków pielęgnacyjnych z tytułu ukończenia 75 roku życia cały czas maleje, a co za tym idzie, również ogólna kwota wypłaty świadczeń w tysiącach złotych.

Tabela nr 2. Dodatki pielęgnacyjne z tytułu niezdolności do samodzielnej egzystencji

Wyszczególnienie	Rok			
	2015	2016	2017	2018
Liczba	135 947,00	126 769,00	116 407,00	108 579,00
Kwota wypłaty (w tys. zł)	346 227,40	323 858,10	298 898,20	286 737,10
Przeciętne świadczenie (w zł)	212,23	212, 89	213,98	220,07

Opracowanie: *Kwartalna Informacja Statystyczna, KRUS, Warszawa 2015–2018.*

Z tabeli nr 2 wynika, że kwota dodatku pielęgnacyjnego z tytułu niezdolności do samodzielnej egzystencji z roku na rok wzrasta. W badanym okresie kwota tego świadczenia wzrosła o 3,6%. Liczba wypłacanych świadczeń wciąż maleje, a co za tym idzie, również ogólna kwota wypłaty dodatku pielęgnacyjnego z tytułu niezdolności do samodzielnej egzystencji w tysiącach złotych.

Dodatek pielęgnacyjny a zasiłek pielęgnacyjny

Dodatek pielęgnacyjny ze względu na swą nazwę bywa często mylony z zasiłkiem pielęgnacyjnym, choć to zupełnie dwa odrębne świadczenia, finansowane z dwóch różnych źródeł (zasiłek – z budżetu państwa, dodatek – z funduszu emerytalno-rentowego, przewidzianego w ustawie o ubezpieczeniu społecznym rolników) i przyznawane na podstawie odrębnych aktów prawnych. Zróżnicowane są także warunki nabywania prawa do tych świadczeń, chociaż częściowo się pokrywają. Główna różnica polega na kręgu osób uprawnionych oraz wysokości tych świadczeń. Zasiłek pielęgnacyjny i dodatek pielęgnacyjny są świadczeniami pieniężnymi wypłacanymi przez różne instytucje: zasiłki pielęgnacyjne wypłaca ośrodek pomocy społecznej (samorząd, czyli wójt, burmistrz, prezydent miasta), a dodatki pielęgnacyjne Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego lub Zakład Ubezpieczeń Społecznych²².

Dodatek pielęgnacyjny ma w swym założeniu częściowe pokrycie kosztów leczenia i opieki osób trzecich. Skierowany jest do osób całkowicie niezdolnych do pracy i samodzielnej egzystencji oraz do osób w podeszłym wieku po ukończeniu 75 lat bez względu na ich stan zdrowia. W odróżnieniu od zasiłku pielęgnacyjnego dodatek pielęgnacyjny mogą otrzymać wyłącznie osoby uprawnione do emerytury lub renty. Przysługuje on na zasadach określonych w ustawie z 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z FUS²³. Dodatek pielęgnacyjny jest przyznawany na podstawie prawomocnego orzeczenia lekarza rzeczoznawcy KRUS lub komisji lekarskiej Kasy, stwierdzającego całkowitą niezdolność do pracy oraz do samodzielnej egzystencji. Emerytom i rencistom, którzy ukończyli 75 rok życia, dodatek pielęgnacyjny przysługuje z urzędu (bez konieczności składania wniosku w tej sprawie). W przypadku zbiegu prawa do dodatku pielęgnacyjnego wraz z prawem do zasiłku pielęgnacyjnego, wypłaca się tylko dodatek pielęgnacyjny²⁴.

Zasiłek pielęgnacyjny jest formą wsparcia finansowego dla rodziny przez państwo. Jego rolą jest pokrycie przynajmniej w części wydatków związanych z koniecznością zapewnienia osobie niepełnosprawnej opieki oraz pomocy innej osoby w związku z niezdolnością do samodzielnej egzystencji. Zasady przyznawania i wypłaty zasiłku pielęgnacyjnego reguluje Ustawa z 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych²⁵. Świadczenie to przysługuje:

²² A. Lejk-Kępka, *Zasiłek pielęgnacyjny- zasady przyznawania i wypłaty*, „Hasło Ogrodnicze” 2006, nr 2, s. 48–49.

²³ Ustawa z 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, t.j. Dz. U. 2020 poz. 53.

²⁴ E. Jaworska-Spićak, *Zasiłek pielęgnacyjny a dodatek pielęgnacyjny z ubezpieczenia społecznego rolników*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2005, nr 26/27, s. 87.

²⁵ Ustawa z 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych, t.j. Dz. U. 2020 poz. 111.

- niepełnosprawnemu dziecku poniżej 16 roku życia;
- osobie niepełnosprawnej w wieku powyżej 16 lat, jeżeli posiada orzeczenie o znacznym stopniu niepełnosprawności lub umiarkowanym (bez względu na jej stopień), a także jeśli niepełnosprawność powstała przed ukończeniem 21 roku życia;
- osobie, która ukończyła 75 lat życia (bez żadnych innych warunków).

Zasiłek pielęgnacyjny to jedyne świadczenie rodzinne przysługujące bez względu na wysokość dochodu osoby niepełnosprawnej oraz pozostałych członków rodziny. Świadczenie to nie jest uzależnione od uzyskania prawa do zasiłku rodzinnego. Decydującym kryterium jest zatem:

- niepełnosprawność (w przypadku osób poniżej 16 roku życia),
- stopień niepełnosprawności (dla osób powyżej 16 roku życia),
- ukończenie 75 roku życia²⁶.

W tym miejscu należy wyjaśnić, że choć oba świadczenia, tj. dodatek pielęgnacyjny i zasiłek pielęgnacyjny wypłacane są na podstawie odrębnych ustaw, to jednak w ugruntowanym orzecznictwie sądów administracyjnych ukształtował się pogląd, iż charakter zasiłku pielęgnacyjnego i charakter dodatku pielęgnacyjnego są porównywalne na gruncie wykładni celowościowej i funkcjonalnej. Oba wymienione świadczenia nie służą wzbogaceniu się osób do nich uprawnionych, lecz przyznawane są w celu pokrycia przynajmniej części wydatków wynikających z konieczności zapewnienia opieki i pomocy osobom, które nie są w stanie samodzielnie zaspokoić swoich potrzeb.

Za powyższym twierdzeniem przemawia fakt, iż w art. 16 ust. 6 ustawy o świadczeniach rodzinnych uregulowano kwestię zbiegu uprawnień zasiłku i dodatku pielęgnacyjnego w ten sposób, że zgodnie z obowiązującymi przepisami nie można pobierać równocześnie obu tych świadczeń. Ustawodawca wykluczył nie tylko możliwość pobierania obu świadczeń jednocześnie przez osobę uprawnioną, lecz także wyłączył swobodę decydowania przez nią, które z przysługujących jej świadczeń chce pobierać i wprowadził regułę kolizyjną wyłączającą przyznanie zasiłku pielęgnacyjnego osobie uprawnionej do dodatku pielęgnacyjnego. Rozwiązanie to ma zapobiec pobieraniu z dwóch źródeł świadczeń o tym samym charakterze i spełniających identyczną funkcję.

Jeśli danej osobie przyznano dodatek pielęgnacyjny za okres, za który wypłacono zasiłek pielęgnacyjny, organ emerytalny lub rentowy przyznający dodatek wypłaca emeryturę lub rentę pomniejszoną o kwotę odpowiadającą wysokości wypłaconego za ten okres zasiłku pielęgnacyjnego i przekazuje tę kwotę na rachunek bankowy organu właściwego. Traktowane jest to jako zwrot świadczeń nienależnie pobranych. Stosownego potrącenia z emerytu-

²⁶ A. Lejk-Kępka, *Zasiłek pielęgnacyjny – zasady przyznawania i wypłaty*, „Hasło Ogrodnicze” 2006, nr 2.

ry lub renty kwoty zasiłku pielęgnacyjnego wypłaconego za okres, za który przyznano dodatek pielęgnacyjny, dokonuje się na zasadach określonych w art. 139–141 ustawy o emeryturach i rentach z FUS.

W sytuacji, gdy dwa różne podmioty realizują przyznawanie i wypłatę ww. świadczeń, bardzo realne staje się powstawanie nadpłat zasiłku pielęgnacyjnego. Może mieć to miejsce zwłaszcza w sytuacji, gdy emeryt lub rencista równocześnie wystąpił z wnioskiem do urzędu gminy o przyznanie zasiłku pielęgnacyjnego z tytułu niepełnosprawności w stopniu znacznym oraz do oddziału regionalnego KRUS o przyznanie dodatku pielęgnacyjnego z tytułu niezdolności do samodzielnej egzystencji. Do kolizji dochodzi jednak również w sytuacji, gdy osobie starszej z niepełnosprawnością, która miała bezterminowo ustalone prawo do zasiłku pielęgnacyjnego, przyznany zostaje z urzędu po ukończeniu 75 lat (bez wniosku i woli tej osoby) dodatek pielęgnacyjny, zaś urząd gminy nie wstrzyma wypłaty zasiłku pielęgnacyjnego. W konsekwencji uznaje się, że taka osoba w sposób nienależny pobrała zasiłek pielęgnacyjny i powstanie nadpłata²⁷.

Wątpliwości Rzecznika Praw Obywatelskich budzi fakt, że rezultaty działań organów rentowych, tj. KRUS i ZUS w takich przypadkach przerzucane są wyłącznie na obywatela. W sposób szczególny dotyczy to osób starszych i niepełnosprawnych, którzy ze względu na wiek i sytuację psychofizyczną winni mieć pewność co do kierowanych względem nich rozwiązań i decyzji prawnych.

W ocenie Rzecznika Praw Obywatelskich takie działanie organów rentowych należałoby wyeliminować stosownymi regulacjami prawnymi, które w sposób konkretny doprecyzowałyby warunki nabycia prawa do dodatku pielęgnacyjnego z tytułu ukończenia 75 roku życia oraz zasiłku pielęgnacyjnego. Konieczna jest w tym względzie współpraca organów rentowych z jednostkami pomocy społecznej²⁸.

Inne rozwiązanie przedstawiono w interpelacji nr 20779 do Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. Stwierdzono, że niesprawiedliwym wydaje się utrata prawa do zasiłku pielęgnacyjnego osoby, która nabyła prawo do wypłaty dodatku pielęgnacyjnego. Jego zdaniem grupa osób uprawnionych do wypłaty tych świadczeń dotknięta jest zazwyczaj poważnymi schorzeniami, co wiąże się z koniecznością przyjmowania leków, a także zapewnienia im opieki i pomocy. Suma kwot zasiłku i dodatku pielęgnacyjnego na dzień 1 listopada 2019 r. wyniosła 405,43 zł. A zatem kwota ta nie wydaje się na tyle wysoka, aby trzeba było wykluczać prawo do jednego z tych świadczeń przez osoby

²⁷ E. Jaworska-Spićak, *Zasiłek pielęgnacyjny a dodatek pielęgnacyjny z ubezpieczenia społecznego rolników*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2005, nr 26/27, s. 86–87.

²⁸ Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich z 25 października 2017 r., znak III.7064.186.2017. JA, skierowane do Pani Elżbiety Rafalskiej – Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, <https://www.rpo.gov.pl>, dostęp 1.01.2018.

spełniające przesłanki do wypłaty obu świadczeń. W interpelacji zauważono potrzebę zmiany przepisów dotyczących zbiegu prawa do zasiłku pielęgnacyjnego i dodatku pielęgnacyjnego²⁹.

Moim zdaniem na organach samorządowych powinien ciążyć obowiązek informowania KRUS o przyznaniu i wypłacie zasiłku pielęgnacyjnego. Nie oznacza to jednak, że KRUS w ramach współpracy z organami właściwymi, nie ma dokładać wszelkich starań, aby nadpłat było jak najmniej, zwłaszcza w sytuacji, gdy dodatek pielęgnacyjny przyznaje z urzędu (emerytowi lub renciście, który ukończył 75 lat)³⁰. Oba świadczenia mają ten sam cel, tj. częściowe pokrycie wydatków wynikających z konieczności zapewnienia opieki oraz pomocy innej osoby w związku z niezdolnością do samodzielnej egzystencji i nie są prowadzone żadne prace legislacyjne nad zmianą obowiązujących w tym zakresie regulacji prawnych³¹.

Analizując powyższy tekst dotyczący ww. świadczeń, może wato byłoby zastanowić się nad zmianą przepisów prawnych w tym zakresie i skonstruować je tak, by jedna instytucja zajmowała się wypłatą obydwu świadczeń z uwagi na ich charakter.

Tabela nr 3. Podobieństwa i różnice w prawie do zasiłku i dodatku pielęgnacyjnego

Kategoria	Zasiłek pielęgnacyjny	Dodatek pielęgnacyjny
Przysługuje niezależnie od wysokości dochodów	niepełnosprawnemu dziecku	osobie uprawnionej do emerytury lub renty, jeżeli osoba ta została uznana za całkowicie niezdolną do pracy oraz do samodzielnej egzystencji na podstawie orzeczenia lekarza rzeczoznawcy KRUS (I instancja) lub komisji lekarskiej Kasy (II instancja)
	osobie niepełnosprawnej w wieku powyżej 16 lat, jeżeli posiada orzeczenie o znacznym stopniu niepełnosprawności lub umiarkowanym (bez względu na jej stopień), jeżeli niepełnosprawność powstała przed ukończeniem 21 roku życia	
	osobie, która ukończyła 75 rok życia	osobie uprawnionej do emerytury lub renty, która ukończyła 75 lat życia

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie.

²⁹ Odpowiedź na interpelację nr 20779 w sprawie zbiegu prawa do zasiłku pielęgnacyjnego i dodatku pielęgnacyjnego, <http://www.sejm.gov.pl>, dostęp 30.04.2019.

³⁰ E. Jaworska-Spičak, *Zasiłek pielęgnacyjny a dodatek pielęgnacyjny z ubezpieczenia społecznego rolników*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2005, nr 26/27, s. 86–87.

³¹ Odpowiedź na interpelację nr 20779 w sprawie zbiegu prawa do zasiłku pielęgnacyjnego i dodatku pielęgnacyjnego, <http://www.sejm.gov.pl>, dostęp 30.04.2019.

Tabela nr 3. Podobieństwa i różnice w prawie do zasiłku i dodatku pielęgnacyjnego (cd.)

Kategoria	Zasiłek pielęgnacyjny	Dodatek pielęgnacyjny
Nie przysługuje	osobie umieszczonej w instytucji zapewniającej całodobowe utrzymanie	osobie przebywającej w zakładzie opiekuńczo-leczniczym lub pielęgnacyjno-opiekuńczym, chyba że przebywa ona poza jedną z tych placówek przez okres dłuższy niż 2 tygodnie w miesiącu
	jeżeli członkom rodziny przysługują za granicą świadczenia na pokrycie wydatków związanych z pielęgnacją osób niepełnosprawnych, chyba że przepisy o koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego lub dwustronne umowy o zabezpieczeniu społecznym stanowią inaczej	
	osobie uprawnionej do dodatku pielęgnacyjnego	
Przyznawany	na wniosek	na wniosek lub z urzędu
Wysokość świadczenia	215,84 zł (na dzień 1 listopada 2019 r.)	222,01 zł (na dzień 1 marca 2019 r.)
Platnik świadczenia	wójt, burmistrz lub prezydent miasta	KRUS, ZUS
Podstawa prawna przyznania świadczenia	art. 16 ustawy o świadczeniach rodzinnych	art. 75 ustawy o emeryturach i rentach z FUS
Kto orzeka	orzekaniem o stopniu niepełnosprawności zajmują się powiatowe zespoły do spraw orzekania o niepełnosprawności	orzekaniem o całkowitej niezdolności do pracy i niezdolności do samodzielnej egzystencji zajmują się lekarz rzeczoznawca Kasy (I instancja) lub komisje lekarskie Kasy (II instancja)
Tryb odwoławczy	<ul style="list-style-type: none"> – od orzeczenia o niepełnosprawności/ o stopniu niepełnosprawności wydanego przez powiatowy zespół do spraw orzekania o niepełnosprawności przysługuje odwołanie do wojewódzkiego zespołu do spraw orzekania o niepełnosprawności – odwołanie należy złożyć w terminie 14 dni od daty doręczenia – zgodnie z pouczeniem zawartym na orzeczeniu – za pośrednictwem powiatowego zespołu – jeśli w ocenie osoby zainteresowanej orzeczenie wojewódzkiego zespołu jest również niekorzystne, można złożyć odwołanie do rejonowego sądu pracy i ubezpieczeń społecznych z wnioskiem o powołanie biegłego z dziedziny medycyny, w zakresie której osoba zainteresowana jest leczona; postępowanie odwoławcze przed sądem jest wolne od opłat i nie wymaga pomocy adwokata 	<ul style="list-style-type: none"> – od orzeczenia lekarza rzeczoznawcy Kasy osobie zainteresowanej przysługuje prawo wniesienia odwołania do komisji lekarskiej Kasy w ciągu 14 dni od dnia doręczenia tego orzeczenia – odwołanie można wnieść za pośrednictwem jednostki organizacyjnej KRUS, właściwej ze względu na miejsce zamieszkania osoby zainteresowanej – decyzję przyznającą lub odmawiającą prawa do dodatku pielęgnacyjnego wydaje KRUS w ciągu 30 dni od daty uprawomocnienia się orzeczenia lekarza rzeczoznawcy KRUS lub komisji lekarskiej Kasy – dodatek pielęgnacyjny ma charakter roszczeniowy, od decyzji w sprawie tego świadczenia przysługuje odwołanie do sądu okręgowego – sądu pracy i ubezpieczeń społecznych, właściwego ze względu na miejsce zamieszkania wnioskodawcy; odwołanie to należy wnieść w terminie 1 miesiąca od dnia doręczenia decyzji

Źródło: Zasiłek to nie to samo co dodatek pielęgnacyjny, „Gazeta Podatkowa” 2012, nr 89 (921), 5 listopada 2012, <http://www.zasilki.pl>, dostęp 12.12.2012.

Podsumowanie

Istotą dodatku pielęgnacyjnego jest pomoc finansowa w celu pokrycia przynajmniej części kosztów opieki i pielęgnacji osób niebędących w stanie samodzielnie zaspokoić swoich potrzeb ze względu na wiek lub stan zdrowia.

Ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników w zakresie ustalania uprawnień do dodatku pielęgnacyjnego i jego wysokości odsyła do ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Przesłanki nabycia prawa do dodatku pielęgnacyjnego nie zostały jasno i wyczerpująco wskazane w ustawie. Trudności sprawia interpretacja definicji „niezdolność do samodzielnej egzystencji”. Pojęcie to ma szeroki zakres przedmiotowy. Swym zakresem obejmuje konieczność pielęgnacji określonej osoby, która jest jednocześnie całkowicie niezdolna do pracy. Dodatkowo obejmuje konieczność udzielania pomocy, która sprowadza się do załatwiania elementarnych spraw życia codziennego (zakupy, wizyty lekarskie, itd.). Przesłanki opieki i pomocy powinny wystąpić łącznie.

Kolejną wątpliwość wywołuje zagadnienie trwałości lub okresowości niezdolności do samodzielnej egzystencji. Dodatek pielęgnacyjny, jako świadczenie akcesoryjne, jest powiązany z emeryturą lub rentą rolniczą. Z racji tego w literaturze zgodnie podnosi się, że niezdolność do samodzielnej egzystencji jest ryzykiem odrębnym, ale niesamodzielnym, chronionym tylko wówczas, gdy występuje u osoby pobierającej jedno z określonych świadczeń o charakterze długookresowym³². Ze względu na wzajemną zależność obydwu świadczeń dodatku pielęgnacyjnego nie można pobierać dużej niż świadczenia emerytalno-rentowego.

Kolizja uprawnień do zasiłku pielęgnacyjnego oraz do dodatku pielęgnacyjnego jest istotna i budzi kontrowersje. W przypadku zbiegu prawa do dodatku pielęgnacyjnego przysługującego do emerytury lub renty z prawem do zasiłku pielęgnacyjnego, wypłaca się dodatek pielęgnacyjny. Przyznawanie i wypłata zasiłków pielęgnacyjnych ubezpieczonym rolnikom (domownikom) oraz emerytom – rencistom jest realizowana przez organy właściwe, tj. urzędy gmin. Wypłata dodatku pielęgnacyjnego dokonywana jest natomiast przez instytucję wypłacającą emeryturę lub rentę rolniczą, a zatem przez KRUS. Z uwagi na rozdział podmiotów przyznających i wypłacających zasiłek pielęgnacyjny oraz dodatek pielęgnacyjny należy liczyć się z możliwością powstania nadpłat, zwłaszcza w przypadku emerytów i rencistów, którym organ rentowy z urzędu przyznał dodatek pielęgnacyjny z tytułu ukończenia 75 lat, a którzy pobierają zasiłek pielęgnacyjny wypłacany przez organy samorządowe. Problemy z tym związane dotyczą emeryta/rencisty, który musi zwrócić nienależnie pobrany

³² J. Ceglarska-Jóźwiak, *Niezdolność do samodzielnej egzystencji*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2011, nr 11, s.13.

zasiłek pielęgnacyjny (mimo, że sam nie występował z wnioskiem o przyznanie dodatku pielęgnacyjnego), oraz organów rentowych, na które nałożono obowiązek potrącenia emerytury/renty na poczet nienależnie pobranego zasiłku pielęgnacyjnego. Dlatego istotna jest współpraca obu podmiotów (organów samorządowych i KRUS) w tym zakresie.

Moim zdaniem należy w przyszłości zrównać wysokość obu tych świadczeń, tj. zarówno zasiłku pielęgnacyjnego, jak i dodatku pielęgnacyjnego, ponieważ są to świadczenia realizujące tę samą funkcję.

Katarzyna Rodak – doktor nauk prawnych, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Łódzki, Specjalista w PT KRUS w Zgierzu.

Literatura

1. Antonow K., Bartnicki M., *Ustawa o emeryturach i entach z funduszu ubezpieczeń społecznych. Komentarz*, Kraków, Zakamycze, 2004.
2. Ceglarska-Jóźwiak J., *Niezdolność do samodzielnej egzystencji*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2011, nr 11.
3. Ciszewska D., *Charakter prawny dodatku pielęgnacyjnego*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2004, nr 10.
4. Jaworska-Spićak E., *Zasiłek pielęgnacyjny a dodatek pielęgnacyjny z ubezpieczenia społecznego rolników*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2005, nr 26/27.
5. Jędrasik-Jankowska I., Jankowska K., *Prawo do emerytury. Komentarz do ustaw z orzecznictwem*, Warszawa, LexisNexis, 2011.
6. Lejk-Kępką A., *Zasiłek pielęgnacyjny- zasady przyznawania i wypłaty*, „Hasło Ogrodnicze” 2006, nr 2.
7. Ociepa M.M., W. Pilichowski, *Emertura i renta z ubezpieczenia społecznego rolników*, Warszawa, KRUS, 1998.
8. Odpowiedź na interpelację nr 20779 w sprawie zbiegu prawa do zasiłku pielęgnacyjnego i dodatku pielęgnacyjnego, <http://www.sejm.gov.pl>, dostęp 30.04.2019.
9. Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich z 25 października 2017 r., znak III.7064.186.2017.JA, skierowane do Pani Elżbiety Rafalskiej – Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, <https://www.rpo.gov.pl>, dostęp 01.01.2018.
10. Uchwała Sądu Najwyższego z 12 października 1999 r., III ZP 7/99, Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych 2000/5/190, Prawo Pracy i Prawo Socjalne, 2001/1/55.
11. Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz. U. 2020 poz. 174.

12. Ustawa z 17 października 1991 r. o rewaloryzacji emerytur i rent, o zasadach ustalania emerytur i rent oraz o zmianie niektórych ustaw, Dz. U. 1991 Nr 104 poz. 450 ze zm.
13. Ustawa z 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, t.j. Dz. U. 2020 poz. 53.
14. Ustawa z 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych, t.j. Dz. U. 2020 poz. 111.
15. Wilmowska-Pietruszyńska A., Błędowski P., *Założenia do ubezpieczenia pielęgnacyjnego [w:] Ubezpieczenia społeczne w Polsce- problemy do rozwiązania w najbliższej przyszłości*, red. G. Uścińska, Warszawa 2008.
16. Wyrok Sądu Apelacyjnego z 19 listopada 1998 r., sygn. akt III AUa 190/00, OSA 2001/12/44.
17. Wyrok Sądu Najwyższego z 10 stycznia 2007 r., III UK 121/06, LEX nr 948794.
18. Wyrok Sądu Najwyższego z 18 stycznia 2012 r., II UK 82/11, LEX nr 1163001.
19. *Zasilek to nie to samo co dodatek pielęgnacyjny*, „Gazeta Podatkowa” 2012, nr 89 (921), 5 listopada 2012, <http://www.zasilki.pl>, dostęp 12.12.2012.

Old-age or disability pensions and a care supplement

Abstract

The study discusses the conditions that a farmer must meet in order to be entitled to a supplement for reliance on care under the Act of 20 December 1990 on social insurance for farmers. The author focused on the interpretation of the concept of "inability to live independently" which is the basis for granting a care supplement for health reasons. This problem is related to the issue of the legal nature of the additional financial support as an ancillary benefit linked to a retirement or disability pension. Interpretative doubts should also be pointed out regarding the premises for adjudicating on the inability to live independently, which according to the author are the result of the legislator insufficiently and imprecisely defining this concept. The author pays particular attention to the problem of periodicity of the benefit and its practical significance for the insured. Similarities and differences that exist between the care supplement and care allowance were pointed out. The concurrence of entitlements to the supplement and care allowance was discussed. An analysis was also made of paid care allowances for those over the age of 75 and individual who were unable to live independently in the years 2015–2018.

Keywords: supplement to old-age or disability pension, supplement for reliance on care, inability to live independently, farmer.

Old-age or disability pensions and a care supplement

Abstract

The study discusses the conditions that a farmer must meet in order to be entitled to a supplement for reliance on care under the Act of 20 December 1990 on social insurance for farmers. The author focused on the interpretation of the concept of "inability to live independently" which is the basis for granting a care supplement for health reasons. This problem is related to the issue of the legal nature of the additional financial support as an ancillary benefit linked to a retirement or disability pension. Interpretative doubts should also be pointed out regarding the premises for adjudicating on the inability to live independently, which according to the author are the result of the legislator insufficiently and imprecisely defining this concept. The author pays particular attention to the problem of periodicity of the benefit and its practical significance for the insured. Similarities and differences that exist between the care supplement and care allowance were pointed out. The concurrence of entitlements to the supplement and care allowance was discussed. An analysis was also made of paid care allowances for those over the age of 75 and individual who were unable to live independently in the years 2015–2018.

Keywords: supplement to old-age or disability pension, supplement for reliance on care, inability to live independently, farmer.

* **Katarzyna Rodak** – doctor of law, Faculty of Law and Administration, University of Lodz, Specialist at PT KRUS in Zgierz.

Introductory remarks

Persons entitled to old-age or disability pensions are subject to strict conditions and are entitled to various types of cash allowances granted, inter alia, pursuant to the Act of 20 December 1990 on social insurance for farmers¹. The provision of art. 27 of the above-mentioned act foresees that agricultural retirement benefits are entitled to supplemental support: care allowance, veterans' allowance, and for forced labor after September 1, 1939. They are paid from the Farmers' Pension Fund². These allowances are not included in the determination of the pension assessment ratio. However, the exception is the supplement for forced labor, which is added to the contributory part of the retirement pension or farm disability pension due to incapacity to work on a farm and has an impact on the amount of this benefit ratio (Article 27 (2) and (3) of the Social Insurance Act for Farmers).

Supplements to old-age or disability pensions are benefits that may increase the pension benefit received by the pensioner. In addition, every year most retirement or disability pension supplements are subject to valorisation. This article discusses one of the additions listed, namely supplement for reliance on care.

Prerequisites for acquiring the right to a care supplement

Pursuant to the Act on social insurance for farmers of December 20, 1990, a retirement or disability pension is entitled to a care supplement on the terms and in the amount specified in the provisions of the Act of December 17, 1998 on pensions from the Social Insurance Fund³. The grammatical interpretation of this provision – in particular the phrase: "a retirement or disability pension" is entitled to a care supplement – indicates that this supplement is not an independent benefit from pension insurance because it is not payable to persons who do not have a fixed pension entitlement⁴. As an accessory benefit, it is inextricably linked to the retirement and disability benefit. The right to

¹ Act of 20 December 1990 r. on social insurance of farmers, Journal of Laws 2020 item 174.

² M.M. Ociepa, W. Pilichowski, *Emerytura i renta z ubezpieczenia społecznego rolników*, KRUS, Warszawa 1998, p. 78.

³ Act of 17 December 1998 on pensions from the Social Insurance Fund, i.e. Journal of Laws 2020 item 53, hereinafter referred to as the Act on Pensions from the Social Insurance Fund.

⁴ Resolution of the Supreme Court of October 12, 1999, III ZP 7/99, Jurisprudence of the Supreme Court Chamber of Administration, Labor and Social Security 2000/5/190, Labor Law and Social Law, 2001/1/55.

a care supplement is only for the basic benefit (retirement or disability pension). Therefore, it can be said that it has the character of an accessory benefit, which is reflected in the title of section IV of the Act of 17 December 1998 on pensions from the Social Insurance Fund, defined as Supplements to pensions.

A person is entitled to the care supplement *ex lege* after meeting two independent statutory conditions. The first is the age criterion. It should be emphasized that this premise is absolute and universal, as it means that after reaching the age specified in the Act, a pensioner will be entitled to a care supplement regardless of health status, property status or family situation.

The second condition for acquiring the right to the benefit is health. The insured person must then prove that he or she is completely incapable of work and unable to live independently⁵. This design means that a pensioner recognized as incapable of independent existence will not acquire the right to a care supplement without concluding the total incapacity for work (it is necessary to declare both of these states together)⁶. Such a construction raises doubts, because according to art. 13 section 5 of the Act on pensions from the Social Insurance Fund, the inability to live independently is determined in the event of compromised bodily functions to the extent that it necessitates constant or long-term care and assistance of another person in satisfying basic life needs. This concept has a wide range of subjects. From the definition contained in the cited provision it follows that the insured should simultaneously fulfill several conditions:

- demonstrate compromised bodily functions (damage to health),
- prove that due to the state of health another person's help and care is necessary,
- the permanent or long-term nature of the need for help and care,
- help and care in meeting basic life needs⁷.

As in the case of long-term incapacity for work, the assessment of the body's disability is assessed first in deciding about the inability to live independently. Insurance protection extends to life situations in which difficulties in satisfying basic life needs result from circumstances other than health, e.g. poor housing conditions, lack of immediate family members (single people)⁸. It is therefore worth noting that in the definition contained in art. 13 section 5 of the Act on old-age and disability pensions from the Social Insurance Fund, the decision on the inability to live independently is justified because it involves the need to provide the entitled person with permanent and long-term care and assistance.

⁵ D. Ciszewska, *Charakter prawny dodatku pielęgnacyjnego*, "Praca i Zabezpieczenie Społeczne" 2004, nr 10, p. 30–31.

⁶ I. Jędrasik-Jankowska, K. Jankowska, *Prawo do emerytury. Komentarz do ustaw z orzecznictwem*, Warszawa, LexisNexis, 2011, p. 157.

⁷ J. Ceglarska-Józwiak, *Niezdolność do samodzielnej egzystencji*, "Praca i Zabezpieczenie Społeczne" 2011, nr 11, p. 23.

⁸ *Ibidem*, p. 23.

In the literature, the terms "help" and "care" have a similar meaning, but they cannot be identified, because the distinction between them in the Act is not accidental⁹. Care consists of assisting the person to meet their basic life needs, i.e. washing, dressing, dealing with physiological needs, preparing meals or helping them eat. However, help consists of dealing with elementary matters of everyday life, i.e. shopping, bringing buckets of coal for heating the apartment, paying bills, running a household (cooking, cleaning, cleaning windows, washing), arranging official matters or visiting doctor. The above was confirmed by the Court of Appeal in Katowice in the judgment of April 27, 2000¹⁰.

In practice, however, the design of the analyzed provision raises many doubts. To recognize a person as completely incapable of independent existence, it is necessary to meet both conditions, i.e. total help and care. This is determined by the conjunction "and" used by the legislator in the provision between the words "help" and "care". Despite this, the Court of Appeal took a different position in its judgment of November 19, 1998¹¹. Both a person who requires constant or long-term care as well as a person who requires constant or long-term help is incapable of independent existence. The presented court position was criticized by D. Ciszewska. Its task is a grammatical interpretation of the provision of art. 13 section 5 of the Act on old-age and disability pensions from the Social Insurance Fund which requires fulfillment of both prerequisites, ie both "care" and "help"¹². Another opinion was presented by J. Ceglarska-Józwiak, who emphasized that since care means care, i.e. satisfying the most basic needs, and assistance as supporting or helping the insured in dealing with some necessary matters of everyday life, a person requiring care will also always require help. It is hard to imagine that a pensioner who needs the assistance of another person when washing, dressing, can simultaneously go to the store or office alone¹³. I agree with the above opinion and do not share the changes introduced by the legislator in 1997 in relation to the definition of the inability to live independently. The use of two words and a conjunction introduces unnecessary chaos in the definition, although perhaps the legislator wanted to emphasize the meaning of the inability to live independently, which is not just care understood as providing basic nursing activities, but also to help in other life activities everyday, which is necessary for existence.

⁹ D. Ciszewska, *Charakter prawny dodatku pielęgnacyjnego*, "Praca i Zabezpieczenie Społeczne" 2004, nr 10, p. 31.

¹⁰ Ref. act III AUa 190/00, OSA 2001/12/44.

¹¹ Judgment of the Court of Appeal in Katowice of 19 November 1998, III AUa 1035/98, PP 1999, No. 11.

¹² D. Ciszewska, *Charakter prawny dodatku pielęgnacyjnego*, "Praca i Zabezpieczenie Społeczne" 2004, nr 10, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, p. 31.

¹³ J. Ceglarska-Józwiak, *Niezdolność do samodzielnej egzystencji*, "Praca i Zabezpieczenie Społeczne" 2011, nr 11, p. 23.

How to apply for a care supplement

The method of applying for a care allowance depends on the basis on which the eligible person is entitled. It may apply to a person with a declared incapacity for work, as well as to a person without such a decision (Article 75 (1) of the Act on Pensions from the Social Insurance Fund).

The care supplement is granted *ex officio* to persons over the age of 75. This means that a pensioner does not have to submit any application in this matter, as well as to be examined by an expert physician or the medical committee of the Credit Union. At the age of 75, he will receive a retirement or disability pension increased by the amount of the care allowance. It does not matter whether a person over 75 years of age is actually able to work and live independently. The legislator assumed the legal presumption that a person after completing a certain age will not be able to satisfy their own life needs (will require the help of third parties). K. Antonów and M. Bartnicki define this situation as legal fiction¹⁴. It is therefore necessary to consider whether all pensioners over the age of 75 should be entitled to a care supplement. Doubts arise in relation to people still professionally active, i.e. able to work and live independently. In such a situation, does such a privilege violate the essence of the above-mentioned benefits which were intended to serve people who, being unable to meet their daily needs, require the care of third parties. Due to the fact that incapacity for work can occur to varying degrees (you can be completely paralyzed or reach the age of 75 and be in good condition), postulates are reported in the literature to vary the amount of the allowance¹⁵.

Pursuant to the Act on social insurance for farmers, retirees and pensioners who have reached 75 years and have not ceased farming, the payment of a care supplement for reaching this age is suspended (Article 28 (8) of the Act on social insurance for farmers). In this situation, the KRUS disability pension body will grant the recipient the right to a care allowance, but will suspend its payment if the supplementary part of the old-age or disability pension. Payment of the care supplement for reaching the age of 75 will take place from the month in which the disability pension body pays the full pension, because in the event of suspension of the payment of the entire old-age or disability pension, the payment of the care allowance is also suspended. This is due to the fact that the supplement is not self-contained in the field of pension insurance¹⁶.

¹⁴ K. Antonow, M. Bartnicki, *Ustawa o emeryturach i rentach z funduszu ubezpieczeń społecznych. Komentarz*, Kraków, Zakamycze, 2004.

¹⁵ A. Wilmowska-Pietruszyńska, P. Błędowski, *Założenia do ubezpieczenia pielęgnacyjnego [w:] Ubezpieczenia społeczne w Polsce – problemy do rozwiązania w najbliższej przyszłości*, red. G. Uścińska, Warszawa 2008, p. 252–271.

¹⁶ E. Jaworska-Spičak, „Zasiłek pielęgnacyjny a dodatek pielęgnacyjny z ubezpieczenia społecznego rolników”, *“Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia”* 2005, nr 26/27, p. 87.

I believe that the article cited above requires commentary due to the dissatisfaction of pensioners. The pensioner retains the right to full benefit, hence, also the right to a care allowance, if he proves that he does not actually run a farm within the meaning of Art. 6 item 3 of the 1990 Act, despite retaining the right of ownership or possession of a farm. Ownership or possession of a farm remains outside the sphere of social insurance for farmers, and thus may not affect the amount of benefits received, and therefore obtaining the possibility of receiving a full benefit may depend only on the actual cessation of agricultural activity. Functionally, the transfer of a farm can only be understood as a means to stop farming¹⁷. The pensioner will meet the condition of cessation of farming activity if he leases the farm to another natural or legal person¹⁸.

A care supplement for persons under 75 years of age is also payable to a person entitled to an old-age or disability pension due to their health condition. The procedure for granting a care supplement is initiated on the basis of an application in this case and a health certificate issued by the attending physician. The care supplement is granted in accordance with the decision of the KRUS appraiser (1st instance) or the Medical Committee of the Credit Union (2nd instance). These instances only assess the total inability to work on a farm and the ability to live independently, which is not the same as total inability to work. In the Act on retirement and disability pensions from FUS, a person who is completely unable to work is a person who has lost the ability to perform any work (Article 12 (2) of the Act on pensions and disability pensions from FUS). In the Act on social insurance for farmers, an insured person is considered to be completely incapable of working on a farm, who, due to their compromised bodily functions, has lost the ability to perform work on a farm in person (Article 21 (5) of the Act). It follows from the above that this provision prohibits only work on a farm. The legislator did not ensure the readability of this provision. Performing work outside the role by a person receiving a care supplement from KRUS has not been regulated in doctrine and case law.

The person concerned may appeal to the cashier's medical commission within 14 days from the date of delivery of that decision against the decision of the Cashier's appraiser. An appeal may be lodged through the KRUS organizational unit competent for the place of residence of the person concerned. A decision granting or refusing the right to a care supplement is issued by KRUS within 30 days from the date of the validation of the judgment of the KRUS assessor or the cashier's medical commission. The care supplement is of a claims nature, decisions on this benefit may be appealed under the procedure and on the principles provided for benefits from farmers' social insurance.

¹⁷ Judgment of the Supreme Court of 10 January 2007, III UK 121/06, LEX No. 948794.

¹⁸ Judgment of the Supreme Court of 18 January 2012, II UK 82/11, LEX No. 1163001.

The care supplement may be granted permanently when the incapacity for work and independent existence has been recognized as permanent or for the period indicated in the decision of the President of KRUS (Article 49 (2) of the Act on Social Insurance for Farmers). The issue of the permanence or periodicity of the inability to live independently is not entirely clear and requires further discussion. The definition of inability to live independently indicates that the permanent or long-term inability to live independently is temporary (Article 13 (5) of the Law on pensions from the Social Insurance Fund). This is not about short-term care associated with, for example, surgery or fractures of the upper or lower extremities or other random events of a transient nature. Only long-term or permanent inability to live independently justifies the possibility of receiving a care supplement.

When deciding the inability to live independently, the provisions of Art. 13 section 2 and 3 of the Act on old-age and disability pensions from the Social Insurance Fund, pursuant to which the inability to live independently is declared for a period not exceeding 5 years. In a situation where, according to medical knowledge, there is no prognosis for regaining fitness for work before the expiry of this period, the inability to live independently may be decided for a period longer than 5 years. As in the case of incapacity for work, no provision is a rule for a minimum period for which one may declare the inability to live independently. In practice, however, medical certification bodies declare inability to live independently for a period of no less than 6 months.

The provision of art. 22 paragraph 1 of the Act on Social Insurance for Farmers provides that "agricultural disability pension shall be granted as a permanent disability pension if the insured person's total incapacity to work on a farm is permanent and no advisability of retraining has been made". In other cases, the agricultural pension due to incapacity for work is granted as a periodic pension for the period indicated in the decision of the President of the Fund. It can therefore be concluded that the care supplement is a periodical benefit, similarly to a farm pension for incapacity for work. The President of KRUS issues a decision in which he clearly indicates the time (period) of validity. An important consequence of the periodicity of the benefit is the need to reapply for the right to benefit after the end of the period indicated in the decision.

The supplement for reliance on care is specified in the Act in an amount and subject to valorisation on the same terms as pensions¹⁹. The care supplement amounts to 10% of the average salary per month in the calendar quarter

¹⁹ The amount of the allowance is increased using the adjustment index, from the month in which the adjustment is carried out (Article 22 (3) of the Act of 17 October 1991 on the revalorisation of pensions, on the rules for determining pensions and on amending certain acts, Journal of Laws 1991 No. 104, item 450, as amended.

preceding the date of the last adjustment of pensions²⁰. From March 1, 2019, it is PLN 222.01. It is paid every month together with a pension. The supplement for reliance on care is free of income tax and is not subject to administrative and judicial enforcement.

In accordance with art. 75 clause 4 of the Act of 17 December 1998 on pensions from the Social Insurance Fund²¹, the nursing supplement is not eligible for pensioners staying in a care and treatment institution or in a nursing-and-caring institution, unless their period of stay outside the facility is longer than 2 weeks. The legislator assumed that for staying in medical facilities, residents do not bear additional costs of living related to care.

Table 1. Care supplements or attaining 75 years of age

Specification	Year			
	2015	2016	2017	2018
Number	408 590,00	397 274,00	379 787,00	366 841,00
Payout amount (in PLN thousand)	1 018 411,70	993 648,20	953 041,30	943 801,50
Average benefit (in PLN)	207, 71	208,36	209,12	214,40

Source: *Quarterly Statistical Information, KRUS, Warsaw 2015–2018.*

A positive tendency can be observed in recent years (2015–2018) regarding the increase in the amount of care supplement after attaining 75 years of age. During the period considered, the amount of this benefit increased by 3.5%. Despite the demographic crisis observed in recent years, the number of care allowances paid for reaching the age of 75 is constantly decreasing, and thus also the total amount of benefits paid in thousands of zlotys.

²⁰ Article 22 1 of the Act of 17 October 1991 on the revaluation of pensions, on the principles of determining pensions and on amending certain acts, Journal of Laws of 1991 No. 104, item 450 as amended.

²¹ Journal of Laws 2020, item 53.

Table 2. Care supplements for the inability to live independently

Specification	Year			
	2015	2016	2017	2018
Number	135 947,00	126 769,00	116 407,00	108 579,00
Payout amount (in PLN thousand)	346 227,40	323 858,10	298 898,20	286 737,10
Average benefit (in PLN)	212,23	212, 89	213,98	220,07

Source: *Quarterly Statistical Information, KRUS, Warsaw 2015–2018.*

Table 2 shows that the amount of the care supplement for the inability to live independently increases year by year. During the period considered, the amount of this benefit increased by 3.6%. The number of benefits paid is still decreasing, and thus, also the overall amount of the care supplement payment for the inability to live independently in thousands of zlotys.

Care Supplement vs Care Allowance

The care supplement, due to its name, is often confused with the care allowance, although they two completely separate benefits financed from two different sources (allowance – from the state budget, supplement – from the pension fund provided for in the Act on social insurance for farmers) and granted on the basis of separate legal acts. The conditions for acquiring the right to these benefits also vary, although they partly overlap. The main difference lies in the group of entitled persons and the amount of these benefits. The care allowance and the care supplement are cash benefits paid by various institutions: care allowances are paid by the social welfare center (local government, i.e. head of commune, mayor, city president), and the care suppleles are paid by the Agricultural Social Insurance Fund (Polish: *Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego* – KRUS) or the Social Insurance Institution²².

The care supplement is assumed to partially cover the costs of medical treatment and care of third parties. It is addressed to people completely una-

²² A. Lejk-Kępką, *Zasilek pielęgnacyjny – zasady przyznawania i wypłaty*, “Hasło Ogrodnicze” 2006, nr 2, p. 48–49.

ble to work and function independently and to the elderly after the age of 75 regardless of their health condition. Unlike the care allowance, only persons entitled to an old-age or disability pension can receive a care supplement. They are entitled to it under the terms of the Act of 17 December 1998 on retirement and disability pensions from the Social Insurance Fund²³. The care supplement is granted on the basis of a final decision of the KRUS appraiser or the medical committee of the Fund, stating complete incapacity for work and independent existence. Retirees and pensioners who have reached the age of 75, are entitled to a care supplement *ex officio* (without having to submit an application in this matter). If the right to a care supplement coincides with the right to a care allowance, only the care supplement is paid²⁴.

The care allowance is a form of financial support for the family from the state. Its role is to cover at least part of the expenses related to the need to provide the disabled person with care and assistance of another person in relation to the inability to live independently. The rules for the granting and payment of the care allowance are governed by the Act of 28 November 2003 on family benefits²⁵. This benefit is payable to:

- a disabled child under 16 years of age;
- a disabled person over the age of 16 if he/she has a certificate of significant or moderate;
- disability (regardless of its degree), and also if the disability arose before the age of 21;
- a person who has reached the age of 75 (without any other conditions).

The care supplement is the only family benefit due irrespective of the income of the disabled person and other family members. This benefit is not conditional upon obtaining entitlement to the family allowance. The decisive criterion is therefore:

- disability (for persons under 16 years of age),
- degree of disability (for persons over 16 years of age),
- being 75 years old²⁶.

It should be clarified here that although both benefits, i.e. care supplement and care allowance are paid on the basis of separate acts, the well-established jurisprudence of administrative courts has developed the view that the nature of the care allowance and the nature of the care supplement are comparable on the basis of a teleological interpretation. and functional. Both of these benefits

²³ Act of 17 December 1998 on pensions from the Social Insurance Fund, i.e. Journal of Laws 2020 item 53.

²⁴ E. Jaworska-Spičak, *Zasilek pielęgnacyjny a dodatek pielęgnacyjny z ubezpieczenia społecznego rolników*, “Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2005, nr 26/27, p. 87.

²⁵ The Act of November 28, 2003 on family benefits, i.e. Journal of Laws 2020 item 111.

²⁶ A. Lejk-Kępką, *Zasilek pielęgnacyjny – zasady przyznawania i wypłaty*, “Hasło Ogrodnicze” 2006, nr 2.

are not intended to enrich the persons entitled to them, but are granted to cover at least part of the expenses arising from the need to provide care and assistance to those who are unable to meet their own needs.

The above statement is supported by the fact that in art. 16 clause 6 of the Act on Family Benefits, the issue of convergence of entitlements to the care allowance and supplement was regulated in such a way that, in accordance with applicable regulations, it is not possible to receive both benefits at the same time. The legislator has ruled out not only the possibility of receiving both benefits at the same time by an authorized person, but also excluded the freedom by them to decide which of their benefits he wants to collect and introduced a conflict rule excluding the grant of care allowance to the person entitled to the care supplement. This solution is to prevent the collection of services of the same nature and fulfilling an identical function from two sources.

If a person has been granted a care supplement for the period for which the care allowance was paid, the pension awarding body pays the pension reduced by the amount corresponding to the amount of the care allowance paid for that period and transfers this amount to the bank account of the competent authority. This is treated as a refund of benefits unduly collected. The appropriate deduction from the old-age or disability pension of the amount of care allowance paid for the period for which the care supplement was granted is made on the principles set out in art. 139–141 of the Act on old-age and disability pensions from the Social Insurance Fund.

In a situation where two different entities implement the granting and payment of the above-mentioned benefits, the overpayment of the care allowance becomes very real. This may be the case especially if the pensioner simultaneously applied to the commune office for the granting of the care allowance for disability to a significant degree and to the regional branch of KRUS for the grant of a care supplement for the inability to live independently. However, the collision also occurs when an elderly person with a disability who has an indefinite right to the care allowance is granted a care supplement *ex officio* after the age of 75 (without the application and will of the person) and the commune office will not suspend the payment of the care allowance. Consequently, it is considered that such a person has unduly taken a care allowance and an overpayment will arise²⁷.

The Ombudsman has doubts about the fact that the results of the activities of pension authorities, i.e. KRUS and ZUS, in such cases are transferred only to the citizen. In particular, this applies to the elderly and disabled people who, due to their age and psychophysical situation, should have certainty as to the legal solutions and decisions directed towards them.

²⁷ E. Jaworska-Spičak, *Zasilek pielęgnacyjny a dodatek pielęgnacyjny z ubezpieczenia społecznego rolników*, "Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia" 2005, nr 26/27, p. 86–87.

In the opinion of the Ombudsman, such action of disability pensions should be eliminated by appropriate legal regulations that would specifically specify the conditions for acquiring the right to a care supplement due to reaching the age of 75 as well as the care allowance. In this regard, it is necessary for the pension authorities to cooperate with social assistance units²⁸.

Another solution is presented in interpellation No. 20779 to the Minister of the Family of Labor and Social Policy. It was found that it would be unfair to lose the right to a care allowance for a person who had acquired the right to receive a care supplement. In his opinion, the group of people entitled to receive these benefits is usually severely affected, which involves the need to take medicine, as well as provide them with care and assistance. The sum of the care allowance and supplement amounted to PLN 405.43 as of November 1, 2019. Therefore, this amount does not seem high enough to have to exclude the right to one of these benefits by persons who meet the conditions for payment of both benefits. The interpellation noted the need to change the provisions on the coincidence of the right to a care allowance and care supplement²⁹.

In my opinion, local government bodies should be obliged to inform KRUS about the granting and payment of care allowances. However, this does not mean that KRUS, as part of cooperation with competent authorities, does not make every effort to ensure that the overpayments are as little as possible, especially in a situation where the care supplement is granted *ex officio* (pensioner who is over 75 years old)³⁰. Both benefits serve the same purpose, i.e. partial coverage of expenses arising from the need to provide care and assistance to another person in relation to the inability to live independently, and no legislative work is underway to change the applicable legal regulations³¹.

Analyzing the preceding text regarding the above-mentioned Benefits, maybe it would be wise to think about changing the legal regulations in this area and construct them so that one institution would deal with the payment of both benefits due to their nature.

²⁸ Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich z 25 października 2017 r., znak III.7064.186.2017. JA, skierowane do Pani Elżbiety Rafalskiej – Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, <https://www.rpo.gov.pl>, access 1.01.2018

²⁹ Reply to interpellation No. 20779 on the coincidence of the right to care allowance and care allowance, <http://www.sejm.gov.pl>, access 30.04.2019.

³⁰ E. Jaworska-Spičak, *Zasilek pielęgnacyjny a dodatek pielęgnacyjny z ubezpieczenia społecznego rolników*, "Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia" 2005, nr 26/27, p. 86–87.

³¹ Reply to interpellation No. 20779 on the coincidence of the right to care allowance and care allowance, <http://www.sejm.gov.pl>, access 30.04.2019.

Table 3. Similarities and differences in the right to a care supplement and allowance

Category	Care allowance	Care supplement
Granted regardless of the amount of income	a disabled child	a person entitled to an old-age or disability pension, if this person was considered completely incapable of work and independent existence on the basis of the judgment of an KRUS assessor (1st instance) or the Medical Committee of the Credit Union (2nd instance)
	a disabled person over 16 years of age, if he/she has a certificate of severe or moderate disability (regardless of its degree), if the disability arose before the age of 21	
	a person who is over 75 years old	a person entitled to an old-age or disability pension who is over 75 years old
Not granted to	a person placed in an institution providing round-the-clock care	a person who is in a care and treatment or care and nursing establishment, unless he/she stays outside one of these facilities for a period longer than 2 weeks in a month
	if family members are entitled to benefits abroad to cover expenses related to the care of people with disabilities, unless the provisions on the coordination of social security systems or bilateral social security agreements provide otherwise	
	a person entitled to a care supplement	
Awarded	upon request	upon application or ex officio
The amount of benefit	PLN 215.84 (as of November 1, 2019)	PLN 222.01 (as of March 1, 2019)
Benefit payer	commune head, mayor or city president	KRUS, ZUS
Legal basis for granting the benefit	Art. 16 of the Family Benefits Act	Art. 75 of the Act on pensions from the Social Insurance Fund
Who rules	poviat disability adjudication teams deal with disability assessment	declarations of total incapacity for work and inability to live independently are dealt with by the cashier's appraiser (1st instance) or the medical commissions of the Cashier (2nd instance)

Continued on the next page.

Table 3. Similarities and differences in the right to a care supplement and allowance (cont.)

<p>Appeal procedure</p>	<ul style="list-style-type: none"> – a disability certificate issued by a povi- at disability assessment team may be appealed against to the provincial disability assessment team – the appeal must be lodged within 14 days from the date of delivery – as in- structed in the decision – through the povi- at team – if, in the opinion of the person concern- ed, the ruling of the voivodship team is also unfavorable, an appeal may be lodged to the regional labor and social security court with the request to ap- point an expert in the field of medicine in which the person concerned is be- ing treated; appeals before a court are free of charge and do not require the assistance of a lawyer. 	<ul style="list-style-type: none"> – the person concerned has the right to appeal to the cashier’s medical com- mission within 14 days from the day of delivery of that decision against the de- cision of the Cash Registerer’s expert – an appeal may be lodged through the KRUS organizational unit competent for the place of residence of the person concerned – a decision granting or refusing the right to a care supplement is issued by KRUS within 30 days from the date on which the decision of the KRUS as- sessor or the medical committee of the Cash Register becomes final – the care supplement is of a claim na- ture, decisions on this benefit may be appealed to the regional court – labor and social security court competent for the applicant’s place of residence; the appeal must be lodged within 1 month of the date of delivery of the decision.
--------------------------------	---	--

Source: The care allowance is not the same as a care supplement, Gazeta Podatkowa 2012, No. 89 (921), November 5, 2012, <http://www.zasilki.pl>, access 12.12.2012.

Summary

The essence of the care supplement is financial assistance to cover at least part of the costs of care of people unable to meet their own needs due to age or health.

The Act on social insurance for farmers regarding the determination of entitlements to the care supplement and its amount refers to the Act on pensions from the Social Insurance Fund. The conditions for acquiring the right to a care supplement have not been clearly and comprehensively specified in the Act. Interpretation of the definition of "inability to live independently" causes difficulties. This concept has a wide range of subjects. Its scope includes the need to care for a specific person who is also completely unable to work. In addition, it includes the need to provide assistance, which boils down to dealing with elementary matters of everyday life (shopping, medical visits, etc.). Premises for care and assistance should appear together.

Another question raises the issue of durability or periodicity of the inability to live independently. The care supplement, as an ancillary benefit, is linked to a retirement or disability pension. Due to this, it is unanimously stated in the literature that the inability to live independently is a separate, but dependent risk, protected only when it occurs in a person receiving one of certain long-term benefits³². Due to the interdependence of both benefits, the care allowance cannot be received longer than a retirement or disability pension.

The collision of entitlements to the care allowance and the nursing supplement is significant and raises controversy. If the right to a care supplement for old-age or disability pensions coincides with the right to a care allowance, a care supplement is paid. The granting and payment of care allowances to insured farmers (household members) and pensioners is carried out by the competent authorities, i.e. commune offices. The payment of the care supplement is made by the institution paying the agricultural retirement or disability pension, and therefore by KRUS. Due to the separation of entities granting and paying care allowance and the care supplement, the possibility of overpayments should be taken into account, especially in the case of pensioners who have been granted a care supplement by virtue of reaching the age of 75 and who receive care allowances paid by local government bodies. Problems related to this concern a pensioner who must return an unduly paid care allowance (even though he did not apply for a care allowance himself), and disability pension authorities who were obliged to deduct a retirement/disability pension from the wrongly collected care allowance. That is why cooperation of both entities (local government bodies and KRUS) in this area is important.

In my opinion, the amount of both benefits should be equalized in the future, i.e. both the care allowance and the care supplement, because they are services performing the same function.

Katarzyna Rodak – doctor of law, Faculty of Law and Administration, University of Lodz, Specialist at PT KRUS in Zgierz.

Literature

1. Antonow K., Bartnicki M., *Ustawa o emeryturach i rentach z funduszu ubezpieczeń społecznych. Komentarz*, Kraków, Zakamycze, 2004.

³² J. Ceglarska-Józwiak, *Niezdolność do samodzielnej egzystencji*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2011, nr 11, p.13.

2. Ceglarska-Jóźwiak J., *Niezdolność do samodzielnej egzystencji*, “Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2011, nr 11.
3. Ciszewska D., *Charakter prawny dodatku pielęgnacyjnego*, “Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2004, nr 10.
4. Jaworska-Spičak E., *Zasilek pielęgnacyjny a dodatek pielęgnacyjny z ubezpieczenia społecznego rolników*, “Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2005, nr 26/27.
5. Jędrasik-Jankowska I., Jankowska K., *Prawo do emerytury. Komentarz do ustaw z orzecznictwem*, Warszawa, LexisNexis, 2011.
6. Lejk-Kępką A., *Zasilek pielęgnacyjny- zasady przyznawania i wypłaty*, “Hasło Ogrodnicze” 2006, nr 2.
7. Ociepa M.M., W. Pilichowski, *Emerytura i renta z ubezpieczenia społecznego rolników*, Warszawa, KRUS, 1998.
8. Odpowiedź na interpelację nr 20779 w sprawie zbiegu prawa do zasiłku pielęgnacyjnego i dodatku pielęgnacyjnego, <http://www.sejm.gov.pl>, access 30.04.2019.
9. Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich z 25 października 2017 r., znak III.7064.186.2017. JA, skierowane do Pani Elżbiety Rafalskiej – Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, <https://www.rpo.gov.pl>, access 1.01.2018.
10. Uchwała Sądu Najwyższego z 12 października 1999 r., III ZP 7/99, Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych 2000/5/190, Prawo Pracy i Prawo Socjalne, 2001/1/55.
11. Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, Journal of Laws 2020 item 174.
12. Ustawa z 17 października 1991 r. o rewaloryzacji emerytur i rent, o zasadach ustalania emerytur i rent oraz o zmianie niektórych ustaw, Journal of Laws 1991 Nr 104 item 450 as amended.
13. Ustawa z 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, t.j. Journal of Laws 2020 item 53.
14. Ustawa z 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych, t.j. Journal of Laws 2020 item 111.
15. Wilmowska-Pietruszyńska A., Błędowski P., *Założenia do ubezpieczenia pielęgnacyjnego [in:] Ubezpieczenia społeczne w Polsce – problemy do rozwiązania w najbliższej przyszłości*, red. G. Uścińska, Warszawa 2008.
16. Wyrok Sądu Apelacyjnego z 19 listopada 1998 r., sygn. akt III AUa 190/00, OSA 2001/12/44.
17. Wyrok Sądu Najwyższego z 10 stycznia 2007 r., III UK 121/06, LEX No. 948794.
18. Wyrok Sądu Najwyższego z 18 stycznia 2012 r., II UK 82/11, LEX No.1163001.
19. *Zasilek to nie to samo co dodatek pielęgnacyjny*, “Gazeta Podatkowa” 2012, nr 89 (921), 5.11.2012, <http://www.zasilki.pl>, access 12.12.2012.

Nowe spojrzenie Sądu Najwyższego na pojęcie wypadku przy pracy rolniczej

Streszczenie

W artykule przedstawiono subsumcję tego samego zdarzenia przez polskie sądy wszystkich instancji w kontekście definicji wypadku przy pracy rolniczej. Opiszano również postępowanie powypadkowe prowadzone przez Kasę Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (KRUS). Autor artykułu przedstawia swoje przemyślenia i wnioski na temat zakresu ochrony rolnika, wynikającej z interpretacji definicji wypadku przy pracy rolniczej.

Słowa kluczowe: postępowanie powypadkowe, ubezpieczenie społeczne rolników, wypadek przy pracy rolniczej, wyrok Sądu Najwyższego.

Wstęp

Inspiracją do napisania artykułu była historia wypadku przy pracy rolniczej z 2016 r., który został rozpatrzony przez sądy wszystkich instancji: rejonowy, okręgowy i Sąd Najwyższy. Jednocześnie autor publikacji, jako pracownik Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, miał możliwość śledzenia losów tego zdarzenia od momentu jego zgłoszenia do Kasy. Poza uzasadnieniem sądów, w artykule przedstawiono również postępowanie powypadkowe prowadzone przez KRUS. Na koniec wyrażono opinię i wnioski na temat opisywanego zdarzenia oraz definicji wypadku przy pracy rolniczej.

* **Przemysław Kraska** – kierownik samodzielnego Referatu Prewencji, Rehabilitacji i Orzecznictwa Lekarskiego PT KRUS w Łodzi.

Okoliczności wypadku podczas przenoszenia przetworzonych ogórków, pochodzących z gospodarstwa poszkodowanej

Analizowany w niniejszej publikacji wypadek miał miejsce 28 lipca 2016 r. W godzinach popołudniowych poszkodowana wekowała ogórki pochodzące z własnego gospodarstwa w domu. Po wykonaniu tych czynności spakowała słoiki z ogórkami w pudełko i chciała przenieść je do pomieszczenia gospodarczego, gdzie miały być składowane. Rolniczka niosąc karton ze słoikami, potknęła się na schodach, upadła i doznała urazu lewej nogi. W związku z tym zdarzeniem poszkodowana zgłosiła wypadek do Placówki Terenowej KRUS, w której podlegała ubezpieczeniu społecznemu rolników. Co ważne, podczas zgłoszenia wypadku rolniczka podała, że weki z ogórków wykorzystywane są we własnym gospodarstwie domowym, a także są towarem wymiennym, za który poszkodowana otrzymywała inne produkty.

Postępowanie powypadkowe i decyzja KRUS w sprawie wypadku

Zgodnie z art. 45 ust. 1 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników¹ o zaistnieniu wypadku przy pracy rolniczej poszkodowany, rolnik, domownik lub inna osoba są zobowiązane zawiadomić Kasę bez zbędnej zwłoki, jednak nie później niż w terminie 6 miesięcy od dnia jego zaistnienia. Na podstawie dyspozycji art. 45 ust. 4 ww. ustawy Kasa ustala okoliczności i przyczyny wypadku przy pracy rolniczej. Upoważniony przez Prezesa Kasy pracownik ma prawo dokonać oględzin miejsca oraz przedmiotów związanych z wypadkiem oraz przeprowadzić dowody z zeznań poszkodowanego i świadków zdarzenia.

W 2005 r. Minister Polityki Społecznej wydał rozporządzenie w sprawie sposobu i trybu zgłaszania wypadku przy pracy rolniczej oraz ustalania jego okoliczności i przyczyn². Dokument ten uregulował sposób prowadzenia przez KRUS postępowania powypadkowego.

Obecnie szczegółowe zasady przyjmowania w Kasie zgłoszenia wypadku przy pracy rolniczej, ustalania jego okoliczności i przyczyn oraz rozpatrywania wniosku o jednorazowe odszkodowanie z tytułu stałego lub długotrwałego

¹ Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, t.j. Dz. U. 2020 poz. 174.

² Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 28 kwietnia 2005 r. w sprawie sposobu i trybu zgłaszania wypadku przy pracy rolniczej oraz ustalania jego okoliczności i przyczyn, Dz. U. 2005 Nr 76 poz. 669.

uszczerbku na zdrowiu albo śmierci wskutek wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej określa zarządzenie Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego z 2017 roku³.

Zgłoszenia wypadku przy pracy rolniczej można dokonać osobiście, telefonicznie, na piśmie lub za pomocą poczty elektronicznej. Osoba poszkodowana lub inna zgłaszająca wypadek powinna w szczególności:

- udzielić informacji pracownikowi Kasy upoważnionemu przez Prezesa KRUS do prowadzenia postępowania dowodowego w sprawie ustalenia okoliczności i przyczyn wypadku,
- zabezpieczyć w miarę możliwości miejsce i przedmioty związane z wypadkiem,
- udostępnić miejsce wypadku i przedmioty związane z wypadkiem,
- wskazać świadków wypadku,
- dostarczyć posiadaną dokumentację leczenia.

Po przyjęciu zgłoszenia wypadku jednostka organizacyjna Kasy ustala, czy poszkodowany podlegał ubezpieczeniom wypadkowemu, chorobowemu i macierzyńskiemu w dniu zaistnienia wypadku. Jeżeli tak, to niezwłocznie wszczyna się postępowanie dowodowe w celu wyjaśnienia okoliczności i przyczyn wypadku. Osoba uprawniona do ubiegania się o odszkodowanie z tytułu stałego lub długotrwałego uszczerbku na zdrowiu albo śmierci wskutek wypadku przy pracy rolniczej powinna złożyć wniosek o jednorazowe odszkodowanie.

Po przeprowadzeniu postępowania dowodowego ustalającego okoliczności i przyczyny wypadku, nie później niż w ciągu 14 dni od wyjaśnienia ostatniej okoliczności niezbędnej do ustalenia okoliczności i przyczyn wypadku, Kasa sporządza protokół powypadkowy, który doręcza poszkodowanemu. Poszkodowany lub uprawniony członek rodziny ubiegający się o jednorazowe odszkodowanie może w terminie 7 dni od otrzymania protokołu powypadkowego, zgłosić na piśmie uwagi i zastrzeżenia do ustaleń w nim zawartych. Protokół powypadkowy stanowi podstawę do uznania bądź nie uznania zdarzenia za wypadek przy pracy rolniczej. Pracownik ds. prewencji przed przekazaniem akt do wydziału świadczeń przedstawia propozycję, w której określa, czy zdarzenie powinno być uznane za wypadek przy pracy rolniczej.

Pracownik prewencji po przeprowadzeniu postępowania dotyczącego zdarzenia z 26 lipca 2016 r. nie miał wątpliwości co do okoliczności i przyczyn wypadku. Zarówno zeznania poszkodowanej, jak i zebrana w sprawie

³ Zarządzenie nr 40 Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego Rolników z 6 lipca 2017 r. w sprawie zasad przyjmowania zgłaszania wypadku przy pracy rolniczej, ustalania jego okoliczności i przyczyn oraz rozpatrywania wniosku o jednorazowe odszkodowanie z tytułu stałego lub długotrwałego uszczerbku na zdrowiu albo śmierci wskutek wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej, Dziennik Urzędowy KRUS z 6 lipca 2017 r., poz. 44.

dokumentacja potwierdzała przebieg wypadku. Akta zostały przekazane do Wydziału Świadczeń. Tam wydana została decyzja, która odmawiała prawa do jednorazowego odszkodowania w związku z tym, że nie dopatrzone się związku wypadku z pracą rolniczą. Od tej decyzji poszkodowana wniosła odwołanie do Sądu Rejonowego. Tu zaczęła się długa droga, której wynikiem był ostateczny wyrok Sądu Najwyższego wydany blisko trzy lata po zdarzeniu.

Wyrok Sądu Rejonowego

Wyrokiem z 25 stycznia 2017 r.⁴, Sąd Rejonowy zmienił zaskarżoną decyzję KRUS w ten sposób, że uznał wypadek, jakiemu poszkodowana uległa w 28 lipca 2016 r. za wypadek przy pracy. Podstawą rozstrzygnięcia Sądu Rejonowego były ustalenia, że przebieg zdarzenia z 28 lipca 2016 roku, nie jest pomiędzy stronami sporny. Rolniczka wekowała ogórki zebrane we własnym ogródku. Gdy przenosiła karton ze słoikami do budynku gospodarczego, potknęła się na schodach, upadła i doznała urazu lewej nogi. Na podstawie tak ustalonego stanu faktycznego Sąd I instancji uznał roszczenie wnioskodawczyni za uzasadnione.

Sąd Rejonowy na wstępie podał, że wypadek jakiemu uległa roszcząca należy uznać za wypadek przy pracy rolniczej. Sąd I instancji wskazał, że definicję wypadku zawiera art. 11 ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników. Sąd Rejonowy podał, że w myśl ww. przepisu za wypadek przy pracy rolniczej uważa się zdarzenie nagłe wywołane przyczyną zewnętrzną, które nastąpiło podczas wykonywania czynności związanych z prowadzeniem działalności rolniczej albo pozostających w związku z wykonywaniem tych czynności na terenie gospodarstwa rolnego, które ubezpieczony prowadzi w drodze ubezpieczonego z mieszkania do gospodarstwa lub w drodze powrotnej, lub podczas wykonywania poza terenem gospodarstwa rolnego zwykłych czynności związanych z prowadzeniem działalności rolniczej albo w związku z wykonywaniem tych czynności lub w drodze do miejsca wykonywania czynności albo w drodze powrotnej. W ocenie Sądu Rejonowego prace związane z wekowaniem ogórków z własnego ogródka mieszczą się w definicji czynności związanych z prowadzeniem działalności rolniczej. Sąd w wyroku podniósł, że czynności związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego przez rolnika nie są czynnościami związanymi z prowadzeniem działalności rolniczej. Jednakże w dalszej kolejności wskazał, że nie w każdym przypadku wszelkie typowe czynności w domu nie są czynnościami niezwiązanymi z działalnością

⁴ Wyrok Sądu Rejonowego w Piotrkowie Trybunalskim z 25 stycznia 2017 r., sygn. akt IV U 324/16.

rolniczą. Jednocześnie Sąd Rejonowy podkreślił, że czynnościami rolniczymi są czynności przy przygotowywaniu posiłku dla pracowników zatrudnionych przy żniwach czy tym podobne.

Czynnościami rolniczymi są również według Sądu I instancji czynności związane z przygotowaniem płodów rolnych do ich przechowywania. Do takich czynności należy zaliczyć nie tylko przygotowanie do przechowania ziaren zbóż, czy też składowanie paszy w stodole albo w balotach, lecz także wekowanie ogórków czy przetwarzanie innych warzyw, czy owoców celem ich dalszego przechowania, a następnie użycia zarówno dla potrzeb gospodarstwa domowego, jak i dla potrzeb samego gospodarstwa przy czynnościach, które podejmować będą inni, w tym osoby pomagające w zbiorach itd. Dlatego sam fakt wekowania ogórków bez określenia celu, jakiemu mają w przyszłości służyć, nie może być zdaniem Sądu Rejonowego z góry uznawany za czynności niezwiązane z działalnością rolniczą. Sąd podkreślił w wyroku, że wnioskodawczyni wskazała, iż wekowane ogórki służą do różnych celów, w tym do potrzeb gospodarstwa rolnego.

Z tych względów Sąd Rejonowy przyjął, że czynności te były czynnościami związanymi z prowadzeniem działalności rolniczej. A tym samym wypadek przy wykonywaniu takich czynności jest wypadkiem przy pracy rolniczej. Dlatego też zmieniona została zaskarżona decyzja, a zdarzenie uznane za wypadek przy pracy rolniczej.

Wyrok Sądu Okręgowego

Od wyroku Sądu I instancji apelację złożyła Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego – podniosła zarzut naruszenia art. 11 ust. 1 w związku z art. 6 ust. 3 ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników przez błędną wykładnię tych przepisów. Sąd Okręgowy w wyroku z czerwca 2017 roku⁵ uznał, że apelacja organu rentowego jest w pełni uzasadniona, ponieważ wszystkie zawarte w apelacji zarzuty okazały się uzasadnione. Sąd stwierdził, że sformułowany z apelacji organu rentowego zarzut naruszenia art. 11 ust. 1 w związku z art. 6 ust. 3 ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, przez błędną wykładnię tych przepisów, jest zasadny.

Zdaniem Sądu Okręgowego przyjęte w art. 11 ust. 1 ustawy określenia, analogicznie jak w definicji wypadku przy pracy zawartej w nieobowiązującej już Ustawie z 1975 r. o świadczeniach pieniężnych z tytułu wypadków przy pracy

⁵ Wyrok Sądu Okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim z 17 czerwca 2017 r., sygn. akt VUa 13/17.

i chorób zawodowych⁶, a także w Ustawie z 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych⁷, odwołują się do takich elementów jak nagłość i zewnętrzna przyczyna zdarzenia. Poza tym jest to jednak definicja szczególna, w której ryzyko wypadku powiązane zostało ze specyfiką zawodu oraz działalności zarobkowej w rolnictwie i z innym niż w ubezpieczeniu społecznym pracowników, ukształtowaniem zakresu ochrony ubezpieczeniowej. Sąd w uzasadnieniu podkreślił, że w definicji wypadku można dopatrzeć się istnienia kręgów ochrony ubezpieczeniowej od pełnej i bezwarunkowej – co do wypadków mających miejsce na terenie gospodarstwa rolnego, które poszkodowany prowadzi lub w którym pracuje, do ograniczonej pewnymi wymaganiami – co do okoliczności nastąpienia wypadku poza terenem tego gospodarstwa. Zwrot ustawowy „przy pracy rolniczej” jest tu definiowany przez czasowy, miejscowy, ale przede wszystkim funkcjonalny (celowy) związek zdarzeń z działalnością rolniczą⁸. Wypada dodać, że przez użycie w dalszej części sformułowania „czynności związanych z prowadzeniem działalności rolniczej” art. 11 ust. 1 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników nawiązuje też bez wątpienia do zdefiniowanego w art. 6 pkt 3 tejże ustawy pojęcia „działalności rolniczej”, przez którą należy rozumieć działalność w zakresie produkcji roślinnej lub zwierzęcej, w tym ogrodniczej, sadowniczej, pszczelarskiej i rybnej. Są to więc wszelkie rodzaje aktywności zawodowej charakterystyczne dla funkcjonowania gospodarstwa rolnego. Dalej Sąd podkreślił, że w stanie faktycznym rozpatrywanej sprawy rozważania dotyczą czynności wykonywanych przez ubezpieczonego na terenie prowadzonego przez niego gospodarstwa rolnego. Już tylko to pozwala zatem uznać, że ochronie ubezpieczeniowej przewidzianej w omawianym art. 11 ust. 1 ustawy winny podlegać niemal wszystkie zdarzenia, którym ubezpieczony mógł ulec pod warunkiem, że miałyby one nagły charakter, zostały spowodowane przyczyną zewnętrzną i wykazywały funkcjonalny związek z prowadzoną przez ubezpieczonego działalnością rolniczą. Zdarzenia te mogły przy tym wystąpić zarówno w czasie wykonywania czynności mających charakter pracy rolniczej, jak i w związku z ich wykonywaniem, to znaczy także w ramach podjętych przez rolnika czynności przygotowawczych i organizacyjnych oraz czynności następczych, prowadzących do zakończenia pracy rolniczej. Przedstawiony wyżej sposób rozumienia art. 11 ust. 1 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników daje, zdaniem Sądu Okręgowego, podstawę do przyjęcia, że rozstrzygnięcie zawarte w zaskarżonym wyroku stanowi efekt zbyt liberalnej wykładni wymienionego przepisu.

⁶ Ustawa z 12 czerwca 1975 r. o świadczeniach pieniężnych z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych, Dz. U. 1975 Nr 20 poz. 105.

⁷ Ustawa z 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy o chorób zawodowych, Dz. U. 2018 poz. 1376 ze zm.

⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z 12 stycznia 2001 r., sygn. akt II UKN 176/00, OSNP 2002 Nr 17 poz. 416.

Sąd II instancji podkreślił, że jakkolwiek miał rację Sąd Rejonowy, iż czynnościami rolniczymi są również czynności związane z przygotowaniem płodów rolnych do ich przechowywania (do takich należy zaliczyć przygotowanie ziaren zbóż do przechowania czy też składowanie paszy w stodole albo w białotach), to trudno jednak podzielić tezę, że czynnością taką było wekowanie ogórków zebranych w przydomowym ogródku.

Sąd Okręgowy w pełni podzielił w tym miejscu pogląd wyrażony przez Sąd Najwyższy w wyroku z 3 sierpnia 2005 r.⁹, że wypadek podczas przygotowywania posiłku dla rolnika i jego rodziny nie stanowi wypadku przy pracy w gospodarstwie rolnym, jeżeli nie nastąpił przy wykonywaniu pracy rolniczej o jakiej mowa w art. 11 ust. 1 ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników. Jakkolwiek w analizowanej sprawie wekowane ogórki miały być skonsumowane przez domowników w przyszłości, czy też wymienione z sąsiadami na inne płody rolne, to bez wątpienia nie mogą być w określonym stanie faktycznym potraktowane jako czynności związane z prowadzeniem działalności rolniczej. W wyroku II instancji podkreślono, że wykonywana przez wnioskodawczynię czynność polegała na przetwarzaniu produktów warzywnych dla własnych potrzeb, co w żadnym wypadku nie mieści się w dyspozycji zawartej w przepisie art. 6 pkt. 3 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników.

Sąd Okręgowy przyznał rację Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, iż wekowanie ogórków zebranych z przydomowego ogródka na potrzeby prowadzonego gospodarstwa domowego nie może zostać zakwalifikowane jako działalność rolnicza. Nie są to bowiem zwykle czynności związane z prowadzeniem działalności rolniczej, a stanowisko, że za wypadki chronione powinny być uznane wszystkie zdarzenia wywołane przyczyną zewnętrzną, jakie mają miejsce na terenie gospodarstwa rolnego, jest nieuprawnione i godzi w zasadę równości wobec prawa wyrażoną w art. 32 ust. 1 Konstytucji RP¹⁰. Jako przykład Sąd Okręgowy podał ubezpieczenie społeczne osób prowadzących działalność gospodarczą na własny rachunek poprzez stwierdzenie, że ubezpieczeni ci nie są chronieni podczas takich czynności jak wekowanie ogórków, choć przecież mają one miejsce w tzw. „sezonie ogórkowym” w niemal każdym gospodarstwie domowym. Dalej Sąd Okręgowy uznał, że ma rację Sąd Najwyższy podnosząc w uzasadnieniu wyroku z 3 sierpnia 2005 r., iż uznanie, że rolnik jest objęty ochroną wypadkową przez całą dobę i przy wszystkich czynnościach życia codziennego stanowiłoby niczym nieusprawiedliwione uprzywilejowanie tej grupy zawodowej. Należy zatem postawić szczególny akcent na znaczenie zwrotu „praca rolnicza” w art. 11 ust. 1 ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu i społecznym rolników.

⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z 3 sierpnia 2005 r., sygn. Akt. I UK327/04, OSNAP 2006 Nr 9–10 poz. 163.

¹⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. 1997 Nr 78 poz. 483.

Z tych względów Sąd Okręgowy nie zaaprobował poglądu Sądu Rejonowego, że wypadek wnioskodawczyni (jakiemu uległa podczas wekowania ogórków) miał związek z działalnością rolniczą i należało uznać go za wypadek przy pracy rolniczej.

Wyrok Sądu Najwyższego

Tym razem od wyroku Sądu Okręgowego skargę kasacyjną złożyła poszkodowana. Sąd Najwyższy oddalił skargę po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy i Ubezpieczeń Społecznych 21 lutego 2019 r.¹¹ skargi kasacyjnej ubezpieczonej od wyroku Sądu Okręgowego z 19 czerwca 2017 r. W wyroku Sąd podkreślił, że przedmiot ochrony społecznego ubezpieczenia wypadkowego stanowi zdarzenie nagłe wywołane przyczyną zewnętrzną, które pozostaje w związku z podstawą ubezpieczenia, czyli przejawem działalności przynoszącej środki utrzymania, wchodzącej – w razie ich utraty – w zakres ochrony. W związku z tym ubezpieczenie obejmuje wykonywanie pracy (wypadki przy pracy) lub wypadki podczas wykonywania czynności wymienionych w art. 3 ust. 3 pkt 1–13 ustawy z 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych. Nie inaczej w ustawie z 20 grudnia 1990 r., w której – przejmując w art. 11 ust. 1 elementy wspólne wszystkim regulacjom bazującym na definicji wypadku – uczyniono przedmiotem ochrony ryzyko ściśle powiązane z podstawą ubezpieczenia, upatrując związek normatywny wypadku z określonymi czynnościami ubezpieczonego rolnika. Definitywnie odnosi się to do specyfiki prowadzenia zarobkowej rolniczej działalności w zakresie produkcji roślinnej lub zwierzęcej, w tym produkcji ogrodniczej, sadowniczej, pszczelarskiej, rybnej i leśnej (art. 6 pkt 4 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników). Sąd Najwyższy uzasadnił, że określenie „wypadek przy pracy w gospodarstwie rolnym”, obowiązujące w stanie prawnym od 1 stycznia 1991 r. (por. art. 8 ustawy z 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin)¹², zastąpiono określeniem „wypadek przy pracy rolniczej”. Wiąże się to nie tylko z rozszerzeniem ochrony na zdarzenia poza gospodarstwem, lecz także z przeciwstawieniem pojęć „praca w gospodarstwie rolnym” i „praca rolnicza”. Pojęcia te wg Sądu Najwyższego nie są jednoznaczne. Praca w gospodarstwie rolnym wyraża miejscowy

¹¹ Wyrok Sądu Najwyższego z 21 lutego 2019 r. w sprawie z odwołania rolniczki przeciwko Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego o uznanie zdarzenia za wypadek przy pracy rolniczej, sygn. akt nr I UK 436/17, OSNP 2019/10/126.

¹² Ustawa z 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, Dz. U. 1989 Nr 24 poz. 133 ze zm.

związek wypadku z terenem gospodarstwa rolnego, wypadek zaś definiowany jako wypadek przy pracy rolniczej ma wykazywać związek funkcjonalny z działalnością rolniczą, tj. zaistnieć podczas wykonywania czynności związanych z prowadzeniem działalności rolniczej albo pozostających w związku z wykonywaniem tych czynności. Konstrukcja zakresu ochrony wyznaczonej desygnatem o cechach wypadku (nagłego zdarzenia, wywołanego przyczyną zewnętrzną) nie wymaga, by wypadek miał miejsce w gospodarstwie rolnym, na jego terenie, lecz przewiduje funkcjonalne powiązanie z czynnościami związanymi z prowadzeniem działalności rolniczej. Określenie „przy pracy rolniczej” jest elementem definiującym wypadek jako zdarzenie pozostające w związku przyczynowym, czasowym, miejscowym i funkcjonalnym nie z pracą w gospodarstwie rolnym, lecz z pracą rolniczą, choć związek ten nie musi przybierać postaci adekwatnego związku przyczynowego w rozumieniu doktryny prawa cywilnego. W sytuacji, w której wypadek zdarzy się na terenie gospodarstwa rolnego można abstrahować tylko od ocen, czy rolnik wykonywał „zwykłe” czynności związane z prowadzeniem działalności rolniczej. Nie sposób jednak pomijać, że z samej definicji wypadku chronionego w rolniczym ubezpieczeniu społecznym wynika konieczność, aby wypadek zdarzył się przy pracy rolniczej, a nie poza nią. Sąd Najwyższy podkreślił, że chroniony jest wypadek na terenie gospodarstwa rolnego lub domowego rolnika, lecz tylko taki, do którego dochodzi przy pracy rolniczej. Taka właśnie praca jest przedmiotem ubezpieczenia, którego podmiotem jest rolnik, tj. pełnoletnia osoba fizyczna zamieszkująca i prowadząca na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej osobiście i na własny rachunek działalność rolniczą w pozostającym w jej posiadaniu gospodarstwie rolnym (art. 6 pkt 1 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników), a więc działalność w zakresie produkcji roślinnej lub zwierzęcej, w tym ogrodniczej, sadowniczej, pszczelarskiej i rybnej. Interpretacja prowadząca do rozciągnięcia ochrony na wszelkie działania umiejscowione w gospodarstwie rolnym lub domowym, mimo braku jakiegokolwiek ich związku z działalnością rolniczą (np. nieszczęśliwe wypadki przy codziennym sporządzaniu posiłków, sezonowym przetwarzaniu owoców i warzyw na własne potrzeby albo kontuzje podczas przyjęć weselnych, bójek sąsiedzkich itp.) jest nie do przyjęcia także na tle źródłowej definicji wypadku jako wypadku przy pracy, dla której charakterystyczny jest związek zdarzenia wypadkowego z wykonywaniem czynności pracowniczych. Choć zdaniem Sądu zazwyczaj wszystkie wypadki powstałe na terenie gospodarstwa rolnego są wypadkami przy pracy rolniczej (wiąże się to z tym, że w zdecydowanej liczniejszej sytuacji powstają one w związku z taką pracą), to stwierdzenie to może zostać obalone przez wykazanie, że w konkretnej sytuacji wypadek zaistniał na terenie gospodarstwa nie pozostaje w związku z pracą rolniczą. Dzieje się tak wtedy, gdy zdarzenie ma związek z prowadzeniem gospodarstwa rolnego (domowego), a nie ma związku z prowadzeniem produkcji rolnej.

Dalej w uzasadnieniu podniesiono, że podstawą polskiego ustroju rolnego jest gospodarstwo rodzinne. Jest to kategoria niezdefiniowana, lecz przyjmuje się, że chodzi o taki typ gospodarstwa rolnego, który w sposób szczególnie łączy produkcję i konsumpcję, co wyraża się w ścisłym połączeniu gospodarstwa rolnego (produkcyjnego) z gospodarstwem domowym w specyfice pracy rodziny w gospodarstwie rolnym oraz we współzależności rozwoju rodziny i gospodarstwa¹³. Uznanie, że art. 23 Konstytucji jest dyrektywą wykładni definicji wypadku przy pracy rolniczej prowadzi do wniosku, że szczególnej ochronie podlegają wszelkie czynności zarówno związane z funkcjonowaniem gospodarstwa rolnego, jak i te związane z funkcjonowaniem ściśle powiązanego z nim gospodarstwa domowego rolnika. Tak właśnie postrzega wskazaną definicję Sąd Najwyższy w wyroku z 13 listopada 2012 r.¹⁴, w którym stwierdza, że ustawa nie zna kryterium działalności rolniczej jako produkcji nakierowanej na potrzeby rynku. Do odmiennego wniosku doszedł Sąd Najwyższy w wyroku z 3 sierpnia 2005 r., stwierdzając przy ocenie wypadku podczas przygotowywania posiłku dla rodziny, że przyznanie szczególnej ochrony wszystkim zdarzeniom mającym miejsce na terenie gospodarstwa rolnego jest nieuzasadnione i godzi w zasadę równości wobec prawa wyrażoną w art. 32 ust. 1 Konstytucji. Sytuację rolników porównał do sytuacji osób prowadzących działalność pozarolniczą i stwierdził, że nic nie usprawiedliwia asymetrii w ochronie wypadkowej. Konstytucyjna zasada równości, chociaż jest regułą uniwersalną, nie reguluje wprost ani zabezpieczenia społecznego, ani szczególnej ochrony wypadków. Jednak art. 23 Konstytucji odnosząc się do preferowanej przez ustrojodawcę struktury własnościowej gospodarki rolnej, również nie stanowi samodzielnej podstawy wykreowania ochrony w systemie zabezpieczenia społecznego rolników ani szczególnej ochrony z tytułu wypadków przy pracy w rolnictwie. Z tego powodu, poszukując rozstrzygnięcia kolizji wartości wyrażonych we wskazanych przepisach, warto odwołać się do art. 24 Konstytucji, zgodnie z którym pod ochroną Rzeczypospolitej Polskiej znajduje się praca. Praca chroniona jest instrumentami zabezpieczenia społecznego nie tylko jako praca najemna, niezależnie od typu zatrudnienia, lecz także praca świadczona na własny rachunek. Właśnie z tego powodu ubezpieczeniom chroniącym skutki wypadków podlegają zarówno osoby prowadzące działalność rolniczą, jak i działalność pozarolniczą. Tylko element pracy – określonej w gospodarstwie rolnym jako „praca rolnicza” – jest przesłanką udzielenia ochrony ubezpieczeniowej rolnikom na równi z innymi samodzielnie zarobkującymi. Taka wykładnia pojęcia „wypadek przy pracy rolniczej” w pełni odpowiada przytoczonym wartościom konstytucyjnym, gdyż przy mi-

¹³ R. Budzinowski, *Koncepcja gospodarstwa rolnego w prawie rolnym*, Poznań 1992.

¹⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z 13 listopada 2012 r., sygn. akt III UK 9/12, OSNP 2013 Nr 19–20 poz. 235.

nimalnym choćby zorganizowaniu przetwórstwa nadaje ochronę osobom, dla których podejmowanie takich czynności stanowi nawet fragment źródła utrzymania, jakim jest osobiste wykonywanie pracy (art. 24 Konstytucji). Według Sądu Najwyższego przy ocenie, czy wypadek zdarzył się przy pracy rolniczej, może chodzić tylko o celowy związek wykonywanej czynności z działalnością rolniczą, nakierowanie jej na określony cel, jakim jest racjonalna gospodarka w konkretnym gospodarstwie rolnym. Chodzi więc o takie czynności, które z istoty swej związane są z potrzebami oraz prowadzeniem gospodarstwa – zgodnie z jego celem gospodarczym – i które w sposób znaczący przyczyniają się do właściwego jego funkcjonowania. Zakresu i rodzaju tych czynności nie można z góry określić ze względu na różnorodność gospodarstw rolnych. W każdym przypadku dotyczy to jednak takich czynności, bez których funkcje gospodarstwa nie mogłyby być zrealizowane. Dalej Sąd Najwyższy wskazuje, że mówiąc o funkcji gospodarstwa rolnego nie można pomijać definicji zawartej w art. 6 pkt 4 ustawy, w której przez gospodarstwo rolne rozumie się każde gospodarstwo służące prowadzeniu działalności rolniczej, tj. działalności w zakresie produkcji roślinnej lub zwierzęcej, w tym ogrodniczej, sadowniczej, pszczelarskiej i rybnej. Nie bez znaczenia jest także to, że ubezpieczeniu wypadkowemu podlegają rolnicy, których gospodarstwa rolne obejmują obszar powyżej 1 ha przeliczeniowego, a zatem z uwzględnieniem ustalonego statystycznie dochodu z gospodarstwa.

Nieporozumieniem jest zatem wg Sądu przypisywanie cechy rolnika posiadaczom gospodarstw rolnych prowadzących je na zasadzie autarkii (jak ujęto w skardze kasacyjnej), czyli prowadzących działalność rolniczą wyłącznie na własne potrzeby – gospodarstw „których posiadacze nie sprzedają swoich produktów, lecz sami zużywają”. Znanie ustawie sformułowania „działalność na własny rachunek” i „działalność w zakresie produkcji” określają działalność rolniczą jako produkcję nakierowaną na potrzeby rynku. Inaczej nie można w ogóle mówić o tytule ubezpieczenia jako pracy lub działalności. Gospodarstwo rolne pojmowane jest w kategoriach przedmiotowych jako zespół określonych czynników produkcji, będących w posiadaniu rolnika i służących działalności zmierzającej do wytworzenia produktów rolnych. Konkluzją wyводу SN jest stwierdzenie, że czynności związane wyłącznie z prowadzeniem gospodarstwa domowego przez rolnika lub domownika nie są czynnościami przy pracy rolniczej, a więc zdarzenie mające związek z prowadzeniem gospodarstwa rolnego, lecz bez związku z pracą rolniczą, nie jest wypadkiem chronionym w art. 11 ust. 1 pkt 1 w związku z art. 6 pkt 1, 3 i 4 ustawy. O tym zatem, czy Sąd drugiej instancji dokonał odpowiedniej interpretacji i w zawiązku z tym właściwie zastosował przepisy, których obrazę podnosi się w skardze kasacyjnej, zdecydowała treść, jaką ustawa nadaje pojęciu wypadku chronionego poprzez wyróżnienie odrębności oraz konieczne elementy współ-

ne właściwe dla ubezpieczenia wypadkowego w ogóle. W świetle poczynionych uwag Sąd podważył pogląd skarżącej, że czynność, której dokonywała w obrębie gospodarstwa domowego (rolnego), była związana z prowadzoną działalnością rolniczą. Sąd Najwyższy uznał, że pogląd taki jest nieuzasadniony, a w stanie faktycznym stanowiącym podłoże zaskarżonego wyroku, przepisy wskazane w skardze kasacyjnej zostały wyłożone i zastosowane prawidłowo.

Ocena wykładni Sądu Najwyższego

Z uwagi na charakter pracy rolnika, w XX wieku wyodrębniono wypadek rolników z przepisów o wypadku pracowniczym. Ustawodawca, tworząc nową definicję wypadku przy pracy rolniczej w ustawie z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, chciał, aby wypadki podczas wykonywania czynności na terenie gospodarstwa domowego, związanego z gospodarstwem rolnym i mające związek z wykonywaną pracą rolniczą były uznawane za wypadki przy pracy rolniczej.

Sąd Najwyższy w wyroku z 2019 r. w uzasadnieniu wyroku podkreślił jednak, że „działalność na własny rachunek” i „działalność w zakresie produkcji” określają działalność rolniczą jako produkcję nakierowaną na potrzeby rynku. Sąd podkreślił, że w innym wypadku nie można mówić o tytule ubezpieczenia jako pracy i działalności. Wcześniej Sąd Najwyższy uzasadniał, że „nie bez znaczenia jest także to, że ubezpieczeniu wypadkowemu podlegają rolnicy, których gospodarstwa rolne obejmują obszar powyżej 1 ha przeliczeniowego, a zatem z uwzględnieniem ustalonego statystycznie dochodu z gospodarstwa”. Jednak należy podkreślić, że Sąd w swoim wyroku i uzasadnieniu z 2019 r. nie wziął pod uwagę, że ubezpieczeniu społecznemu rolników w pełnym zakresie, w tym ubezpieczeniom wypadkowemu, chorobowemu i macierzyńskiemu, mogą podlegać na wniosek także rolnicy (domownicy), których gospodarstwo rolne posiada powierzchnię poniżej 1 ha przeliczeniowego, jeżeli działalność rolnicza stanowi ich stałe źródło utrzymania i nie podlegają oni innemu ubezpieczeniu społecznemu, a także nie mają ustalonego prawa do emerytury lub renty¹⁵. Działalność rolnicza prowadzona na powierzchni mniejszej niż 1 ha jest w głównej mierze realizowana tylko na potrzeby własne. Mimo to, osoby posiadające niewielkie gospodarstwa są rolnikami w rozumieniu ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników i mają prawo do jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy rolniczej.

¹⁵ Art. 3 ust. 1 i art. 7 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników.

Doskonale taką sytuację zauważył Sąd Najwyższy, który w wyroku z 13 listopada 2012 r.¹⁶ uznał, że zarówno art. 11 ust. 1, jak i art. 6 pkt 3 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników zawierają „znamiona w postaci towarowości i rynkowości produkcji, czy hodowli”. Dalej w 2012 r. Sąd uzasadniał, że w Polsce nadal istnieje znaczna ilość małych, kilkuhektarowych gospodarstw rolnych, które nie produkują na sprzedaż, lecz jedynie na własne potrzeby mieszkających w nich rolników.

Należy dodać, że mimo dużych zmian w polskim rolnictwie, w dalszym ciągu jego cechą charakterystyczną jest rozdrobnienie, a gospodarstwa rolne o dużych powierzchniach, nastawione na towarowość stanowią tylko jego część. Typowy polski rolnik nie jest przedsiębiorcą rolnym, którego gospodarstwo ukierunkowane jest tylko na produkcję towarową, ale raczej drobnym producentem, w najlepszym wypadku sprzedającym niewielką ilość produktów ze swojego gospodarstwa rolnego, a pozostałą ich część zużywającym na potrzeby własne i swojej rodziny. Osoby zajmujące się ekonomiką rolnictwa wiedzą, że utrzymanie się ze sprzedaży produktów z niewielkiego gospodarstwa rolnego, które nie stanowi działu specjalnego, w zasadzie nie jest możliwe. W tych warunkach prowadzenie nawet małej hodowli lub produkcji roślinnej, której produkty są przeznaczane przez rolnika oraz jego rodzinę na własne potrzeby, nie może być traktowane inaczej, jak tylko jako prowadzenie działalności rolniczej. Jest to bowiem bez wątpienia działalność w zakresie produkcji rolniczej, bez względu na to czy produkty te będą następnie sprzedawane, czy też zużyte na własne potrzeby. Dlatego też moim zdaniem, nagłe zdarzenie wywołane przyczyną zewnętrzną, które nastąpiło podczas wykonywania czynności polegających na prowadzeniu produkcji lub hodowli „dla własnych potrzeb” albo pozostających w związku z wykonywaniem tych czynności, powinno być uznawane za wypadek przy pracy rolniczej w rozumieniu art. 11 ust. 1 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników. I tak też się dzieje w postępowaniach prowadzonych w związku ze zgłaszanymi wypadkami przy pracy rolniczej.

Nie bez znaczenia jest również fakt, jak zauważa E. Jaworska-Spićak, że „(...) jednorazowe odszkodowanie jest świadczeniem przysługującym z ubezpieczeń wypadkowego, chorobowego i macierzyńskiego. Świadczenie to jest finansowane z Funduszu Składkowego Ubezpieczenia Społecznego Rolników, a więc ze składek samych rolników”¹⁷. Podstawową ideą Funduszu Składkowego jest samofinansowanie. Głównym celem tak skonstruowanego Funduszu powinna być ochrona zrzeszonej społeczności rolników, a nie chęć generowania zysków ze składek i doszukiwanie się okoliczności, które powinny wy-

¹⁶ Sygn. akt III UK 9/12, OSNP 2013 Nr 19–20 poz. 235.

¹⁷ E. Jaworska-Spićak, *Wypadek przy pracy w rolnictwie – Ważny wyrok SN*, www.topagrar.pl, dostęp 9.12.2019.

łączyć ochronę ubezpieczeniową¹⁸. Dlatego w sprawach, w których te same okoliczności mogą być uznane zarówno na korzyść rolnika, jak i na korzyść organu rentowego, powinien przemawiać argument ochrony zdrowia rolnika, a nie próba oszczędności środków finansowych Funduszu Składowego (pochodzących wyłącznie ze składek rolników) poprzez ograniczenie prawa do jednorazowego odszkodowania poszkodowanego.

Podsumowanie

Wypadek rolniczkii opisany w artykule pokazuje, jak ciężkie jest ustalenie i określenie związku zdarzenia z pracą rolniczą, który jest jednym z elementów definicji wypadku przy pracy rolniczej. Doświadczeni i dobrze przeszkoleni pracownicy ds. prewencji i pracownicy wydziałów świadczeń KRUS, którzy są odpowiedzialni za podjęcie decyzji dotyczących zgłaszanych przez rolników zdarzeń, nie mają problemów z zakwalifikowaniem lub niezakwalifikowaniem ich jako wypadku przy pracy rolniczej. Jak możemy zaobserwować wyroki sądów różnych instancji dotyczące tego samego zdarzenia są różne. Czytając uzasadnienia tych wyroków odnosimy wrażenie, że każda podjęta przez KRUS decyzja może zostać zinterpretowana w odmienny sposób. Przyczyną może być niewłaściwe rozumienie i interpretowanie przepisów wymienionej ustawy przez niektórych sędziów w toku orzekania. Pomijając wątpliwości związane z ustaleniem przesłanek nagłości zdarzenia i określenia przyczyny zewnętrznej, najwięcej trudności rodzi ustalenie związku wykonywanych czynności z pracą rolniczą. Dlatego bardzo ważnym elementem w rozpatrywanym zagadnieniu jest odpowiednie wyszkolenie pracowników prewencji i pracowników wydziałów świadczeń pod kątem umiejętności prawidłowego kwalifikowania zdarzeń jako wypadków przy pracy rolniczej. Oczywiście jest, że nie każde zdarzenie wypadkowe występujące w rolnictwie jest wypadkiem przy pracy. Jednak początkiem problemów przy kwalifikacji tych zdarzeń są nie tylko przesłanki przedstawione powyżej, lecz także niepełne ujęcie przez ustawodawcę pojęcia działalności rolniczej¹⁹. Działalność rolnicza w ustawie o ubezpieczeniu społecznym rolników nie obejmuje swym zakresem czynności przygotowawczych do produkcji czy czynności następujących po wykonanej pracy.

¹⁸ D. Puślecki, *Przedmiot i zakres ochrony ubezpieczenia wypadkowego rolników*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2010, nr 37, s. 63–82.

¹⁹ R. Budzinowski, *Prawne pojęcie działalności rolniczej*, „Prawo i Administracja” 2003, t. II, s. 167.

Rolnicy są szczególną kategorią osób pracujących, ponieważ część pracy wykonują w gospodarstwie domowym. Coraz częściej wypełniają dokumentację niezbędną do prowadzenia gospodarstwa, składają elektroniczne wnioski obszarowe. Nowoczesne gospodarstwa mają również komputerową kontrolę produkcji roślinnej i hodowli zwierząt, którą rolnik nadzoruje z domu. W takim przypadku również mogą wystąpić trudności w określeniu, czy nadzór nad produkcją, prowadzony z domu można zakwalifikować jako pracę rolniczą. Właściwy zakres definicji wypadku przy pracy rolniczej jest sprawą niezwykle istotną, ponieważ od niej zależy właściwa ochrona interesów poszkodowanych w wypadkach rolniczych oraz ochrona osób pracujących w rolnictwie. Należy więc przeanalizować, czy nie istnieje potrzeba aktualizacji pojęcia wypadku przy pracy rolniczej, o którym mowa w ustawie o ubezpieczeniu społecznym rolników poprzez uwzględnienie nowych czynności wykonywanych w ramach działalności rolniczej.

Jednocześnie należy raz jeszcze przypomnieć, że nie wszystkie gospodarstwa rolne w Polsce zajmują się produkcją na rynek. Dlatego podzielam pogląd D. Puśleckiego, że konstruując nowe definicje działalności rolniczej i wypadku przy pracy rolniczej trzeba mieć na uwadze nie tylko gospodarstwa nowoczesne i wysokotowarowe, lecz także gospodarstwa socjalne, o charakterze samozaopatrzeniowym²⁰.

Przemysław Kraska – kierownik samodzielnego Referatu Prewencji, Rehabilitacji i Orzecznictwa Lekarskiego PT KRUS w Łodzi.

Literatura

1. Budzinowski R., *Koncepcja gospodarstwa rolnego w prawie rolnym*, Poznań 1992.
2. Budzinowski R., *Prawne pojęcie działalności rolniczej*, „Prawo i Administracja” 2003, t. II.
3. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. 1997 Nr 78 poz. 483.
4. Puślecki D., *Pojęcie wypadku przy pracy rolniczej – uwagi de lege ferenda*, „Przeгляд Prawa Rolnego” 2011, nr 2 (9), s. 61–82.
5. Puślecki D., *Przedmiot i zakres ochrony ubezpieczenia wypadkowego rolników*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2010, nr 37.

²⁰ D. Puślecki, *Pojęcie wypadku przy pracy rolniczej – uwagi de lege ferenda*, „Przeгляд Prawa Rolnego” 2011, nr 2 (9), s. 61–82.

6. Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 28 kwietnia 2005 r. w sprawie sposobu i trybu zgłaszania wypadku przy pracy rolniczej oraz ustalania jego okoliczności i przyczyn, Dz. U. 2005 Nr 76 poz. 669.
7. Jaworska-Spićak E., *Wypadek przy pracy w rolnictwie – Ważny wyrok SN*, www.topagrar.pl, dostęp 9.12.2019.
8. Ustawa z 12 czerwca 1975 r. o świadczeniach pieniężnych z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych, Dz. U. 1975 Nr 20 poz. 105.
9. Ustawa z 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, Dz. U. 1989 Nr 24 poz. 133 ze zm.
10. Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz. U. 2020, poz. 174.
11. Ustawa z 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy o chorób zawodowych, Dz. U. 2018 poz. 1376 ze zm.
12. Wyrok Sądu Najwyższego z 12 stycznia 2001 r., sygn. akt II UKN 176/00, OSNP 2002 Nr 17 poz. 416.
13. Wyrok Sądu Najwyższego z 3 sierpnia 2005 r., sygn. akt. I UK327/04, OSNAP 2006 Nr 9–10 poz.163.
14. Wyrok Sądu Najwyższego z 13 listopada 2012 r., sygn. akt III UK 9/12, OSNP 2013 Nr 19–20 poz. 235.
15. Wyrok Sądu Najwyższego z 21 lutego 2019 r., sygn. akt I UK 436/17, OSNP 2019/10/126.
16. Wyrok Sądu Okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim z 17 czerwca 2017 r., sygn. akt VUa 13/17.
17. Wyrok Sądu Rejonowego w Piotrkowie Trybunalskim z 25 stycznia 2017 r., sygn. akt IV U 324/16.
18. Zarządzenie nr 40 Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego z 6 lipca 2017 r. w sprawie zasad przyjmowania zgłaszania wypadku przy pracy rolniczej, ustalania jego okoliczności i przyczyn oraz rozpatrywania wniosku o jednorazowe odszkodowanie z tytułu stałego lub długotrwałego uszczerbku na zdrowiu albo śmierci wskutek wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej, Dziennik Urzędowy KRUS z 6 lipca 2017 r., poz. 44.

**The Supreme Court's new perspective
on the concept of an accident
during agricultural work**

Abstract

The article presents the subsumption of the same event by Polish courts of all instances in the context of the definition of an accident while performing agricultural work. Post-accident proceedings conducted by the Agricultural Social Insurance Fund (KRUS) were also described. The author of the article presents his thoughts and conclusions on the scope of farmer's protection resulting from the interpretation of the definition of an accident during agricultural work.

Keywords: accident proceedings, farmers' social insurance, agricultural accident, Supreme Court judgment.

The Supreme Court's new perspective on the concept of an accident during agricultural work

Abstract

The article presents the subsumption of the same event by Polish courts of all instances in the context of the definition of an accident while performing agricultural work. Post-accident proceedings conducted by the Agricultural Social Insurance Fund (KRUS) were also described. The author of the article presents his thoughts and conclusions on the scope of farmer's protection resulting from the interpretation of the definition of an accident during agricultural work.

Keywords: accident proceedings, farmers' social insurance, agricultural accident, Supreme Court judgment.

Introduction

The inspiration to write the article came from the story of an accident during agricultural work in 2016, which was examined by the courts of all instances: district, regional and the Supreme Court. At the same time, the author of the publication, as an employee of the Agricultural Social Insurance Fund, had the opportunity to follow the fate of this event from the moment it was reported to the Fund. In addition to the justification of the courts, the article

* **Przemysław Kraska** – head of the independent Department of Prevention, Rehabilitation and Medical Certification of PT KRUS in Łódź.

also presents post-accident proceedings conducted by KRUS. Finally, opinions and conclusions were expressed about the described incident and the definition of an accident during agricultural work.

The circumstances of the accident during the handling of processed cucumbers, extracted from the farm of the injured party

The accident analyzed in this publication took place on July 28, 2016. In the afternoon, the injured woman was pickling cucumbers which came from her own farm at home. After doing so, she packed the jars with the cucumbers into a box and wanted to move them to the utility room where they were to be stored. The farmer, while carrying the box filled with jars, tripped on the stairs, fell down and injured her left leg. In connection with this event, the injured person reported the accident to the KRUS Regional Institution, in which she was subject to Social Insurance for Farmers. Importantly, when reporting the accident, the farmer reported that she uses the cucumbers in her own household, but they are also an exchangeable good, for which the injured party received other products.

Post-accident proceedings and KRUS decision regarding an accident

According to art. 45 item 1 of the Act on Social Insurance for Farmers¹, the aggrieved party, farmer, household member, or another person is obliged to notify the Fund about an accident at agricultural work without undue delay, but not later than within 6 months from the day of its occurrence. Based on the instructions of Art. 45 item 4 of the above-mentioned Act, the Fund sets out the circumstances and causes of the accident during agricultural work. An employee authorized by the President of the Fund has the right to inspect the place and objects related to the accident and to take evidence from the testimony of the injured party and witnesses of the event.

In 2005, the Minister of Social Policy issued a regulation on the manner and procedure for reporting an accident during agricultural work and determin-

¹ Act of 20 December 1990 on Social Insurance for Farmers, i.e. Dz. Laws 2020 item 174.

ing its circumstances and causes². This document regulated the way in which KRUS conducted post-accident proceedings.

Currently, the detailed rules for accepting the report of an accident during agricultural work at the Fund, determining its circumstances and causes and examining the application for one-off compensation for permanent or long-term damage to health or death as a result of an accident during agricultural work or agricultural occupational disease are specified in the order of the President of the Agricultural Social Insurance Fund from 2017³.

Reports of accidents during agricultural work can be filed in person, on the phone, in writing or via e-mail. The injured person or other person reporting the accident should in particular:

- provide information to the employee of the Fund authorized by the President of KRUS to conduct evidentiary proceedings regarding the determination of the circumstances and causes of the accident,
- secure, where possible, places and objects related to the accident,
- provide access to the place of the accident and items related to the accident,
- indicate the witnesses of the accident,
- provide any medical records.

After accepting the accident report, the organizational unit of the Fund determines whether the injured person was subject to accident, sickness and maternity insurance on the day of the accident. If so, evidence is immediately initiated to clarify the circumstances and causes of the accident. A person entitled to compensation for permanent or long-term damage to health or death as a result of an accident during agricultural work should submit an application for one-off compensation.

After conducting evidentiary proceedings establishing the circumstances and causes of the accident, no later than within 14 days from the explanation of the last circumstance necessary to determine the circumstances and causes of the accident, the Fund shall prepare an accident report, which it will deliver to the injured party. An injured or entitled family member applying for a one-off compensation may within 7 days of receiving the accident report, submit written comments and objections to the findings contained therein. An accident report is the basis for recognizing or not recognizing an event as an accident during agricultural work. Before submitting the files to the benefits department, an employee of

² Regulation of the Minister of Social Policy of 28 April 2005 on the method and procedure for reporting an accident during agricultural work and determining its circumstances and causes, OJ 2005 No. 76 item 669.

³ Order No. 40 of the President of the Agricultural Social Insurance Fund of Farmers of July 6, 2017 regarding the rules for accepting the reporting of an accident at agricultural work, determining its circumstances and causes, and examining the application for one-off compensation for permanent or long-term damage to health or death as a result of an accident at work agricultural or agricultural occupational disease, KRUS Official Journal of July 6, 2017, item 44.

the prevention department presents a proposal in which they determines whether the event should be considered an accident during agricultural work.

After conducting the proceedings concerning the event of July 26, 2016, the employee of prevention department had no doubts as to the circumstances and causes of the accident. Both the victim's testimony and the documentation collected in the case confirmed the course of the accident. The files were transferred to the Benefits Department. There, a decision was issued, which refused the right to one-time compensation due to the fact that the relationship between the accident and agricultural work was not found. The injured party appealed to the District Court against this decision. This was the beginning of the long road, which resulted in the final judgment of the Supreme Court issued nearly three years after the incident.

Judgment of the District Court

By judgment of January 25, 2017⁴, the District Court changed the contested decision of KRUS in that it recognized the accident suffered by the injured party on July 28, 2016 as an accident during work. The basis for the District Court's decision were the findings that the course of the event of July 28, 2016 is not disputed between the parties. The farmer was picking the cucumbers collected from her own garden. When she was carrying cardboard boxes with jars to the utility room, she tripped on the stairs, fell down, and injured her left leg. On the basis of the determined facts, the First Instance Court found the applicant's claim justified.

At the outset, the District Court stated that the claimant accident should be considered an accident during agricultural work. The Court of First Instance indicated that the definition of an accident was included in art. 11 of the Act of 20 December 1990 on Social Insurance for Farmers. The District Court stated that pursuant to the above-mentioned provision, an accident during agricultural work is considered to be a sudden event caused by an external cause that occurred during the activities related to conducting agricultural activities or related to the performance of these activities on the farm, which the insured carries out on the way from their home to the farm, or on the return journey, or while performing everyday activities outside the farm which are related to the conduct of agricultural activities or in connection with the performance of these activities or on the way to the place of performance of these activities or on the way back. In the opinion of the District Court, work related to pickling cucumbers from one's own

⁴ Judgment of the District Court in Piotrków Trybunalski of 25 January 2017, reference number act IV U 324/16.

garden falls within the definition of activities related to conducting agricultural activity. In the judgment, the court stated that the activities related to running a household by a farmer are not activities related to conducting agricultural activity. However, it further pointed out that not in every case all daily activities at home are not unrelated to agricultural activity. At the same time, the District Court emphasized that agricultural activities are activities such as preparing a meal for employees employed during the harvest or the like.

According to the Court of First Instance, agricultural activities are also activities related to the preparation of agricultural products for their storage. Such activities include not only preparation for storage of cereal grains, or storage of feed in a barn or bales, but also the pickling of cucumbers or the processing of other vegetables or fruit for their further storage, and then use for both household needs and for the needs of the farm itself, with activities that others will take, including those who help in the harvest, etc. Therefore, the mere fact of pickling cucumbers without specifying the purpose they are to serve in the future cannot, in the opinion of the District Court, be considered in advance as non-agricultural activities. The court emphasized in its judgment that the applicant indicated that the pickled cucumbers were used for various purposes, including the needs of a farm.

For these reasons, the District Court assumed that these activities were activities related to conducting agricultural activity. And thus the accident when performing such activities is an accident during agricultural work. Therefore, the contested decision was changed and the event was considered an accident during agricultural work.

Regional Court Verdict

The Agricultural Social Insurance Fund appealed against the judgment of the Court of First Instance – it raised an allegation of violation of Art. 11 paragraph 1 in connection with art. 6 clause 3 of the Act of 20 December 1990 on Social Insurance for Farmers by misinterpreting these provisions. The Regional Court in its judgment of June 2017⁵ considered the appeal of the disability pension body was fully justified, since all the allegations contained in the appeal proved to be justified. The court stated that the accusation of pension authorities, alleged on violation of Art. 11 paragraph 1 in connection with art. 6 clause 3 of the Act of 20 December 1990 on Social Insurance for Farmers, by misinterpreting these provisions is justified.

⁵ Judgment of the Regional Court in Piotrków Trybunalski of 17 June 2017, reference number act VUa 13/17.

According to the Regional Court, adopted in art. 11 paragraph 1 of the Act, similar to the definition of an accident during work contained in the no longer binding Act of 1975 on cash benefits for accidents at work and occupational diseases⁶, as well as in the Act of 2002 on social insurance for accidents at work and occupational diseases⁷, elements such as suddenness and the external cause of the incident are referenced. Although, apart from this, it is a special definition, in which the risk of an accident was associated with the specificity of the profession and its gainful activity in agriculture, and different than social security insurance, in shaping the scope of insurance protection. In the explanatory memorandum, the court emphasized that in the definition of an accident one could find the existence of circles of insurance protection from full and unconditional – as to the accidents occurring on the farm, which the injured person leads or works in, limited to certain requirements – as to the circumstances of the accident outside the grounds of the farm. The statutory phrase “for agricultural work” is defined here by the temporary, local, but above all, functional (purposeful) relationship of events with the agricultural activity⁸. It should be added that by using in the following the phrase “activities related to conducting agricultural activities” art. 11 paragraph 1 of the Act on Social Insurance for Farmers undoubtedly refers to what is defined in art. 6 point 3 of the Act, as the concept of “agricultural activities”, which should be understood as activities in the field of plant or animal production, including horticulture, work in the orchard, beekeeping and fishing. So these are all types of professional activities specific to the functioning of a farm. The court further emphasized that in the facts of the case at hand, the considerations relate to activities carried out by the insured on the territory of their farm. This alone allows us to conclude that the insurance protection provided for in the discussed art. 11 paragraph 1 of the Act should cover almost all events that could have occurred to the insured, provided that they were in urgent nature, caused by external circumstances, and showed a functional relationship with the agricultural activity carried out by the insured. At the same time, these events could occur both during agricultural activities and in connection with their performance, i.e. also as part of the preparatory and organizational activities undertaken by the farmer, as well as follow-up activities leading to the end of agricultural work. The above understanding of art. 11 paragraph 1 of the Act on Social Insurance for Farmers, in the opinion of the Regional Court, gives grounds for the assumption that the decision contained in the judgment under appeal is the effect of an interpretation of the said provision which is too liberal.

⁶ Act of 12 June 1975 on cash benefits in respect of accidents at work and occupational diseases, Dz. Laws 1975 No. 20 item 105.

⁷ Act of 30 October 2002 on social insurance in respect of accidents at work and occupational diseases, Journal Of Laws of 2018, item 1376 as amended.

⁸ Judgment of the Supreme Court of January 12, 2001, reference number act II UKN 176/00, OSNP 2002 No. 17 item 416.

The Court of Second Instance emphasized that although the District Court was right in claiming that agricultural activities are also activities related to the preparation of agricultural crops for their storage (such include preparation of cereal grains for storage or storage of feed in a barn or in bales), however, it is difficult, to share the thesis that the pickling of cucumbers harvested in one's own garden was an activity as such.

In this instance, the Regional Court fully shared the view expressed by the Supreme Court in its judgment of 3 August 2005⁹ that an accident while preparing a meal for a farmer and his family does not constitute an accident during work on a farm, unless it occurred during the performance of agricultural work referred to in art. 11 paragraph 1 of the Act of 20 December 1990 on Social Insurance for Farmers. Although in this specific case, the pickled cucumbers were to be consumed by the household members in the future, or exchanged with neighbors for other agricultural products, there is certainly no doubt that in the given state of affairs, it cannot be treated as activities related to conducting agricultural activity. In the second-instance judgment, it was emphasized that the act carried out by the applicant consisted of processing vegetable products for her own needs, which in no case could be at the disposal of the provision contained in art. 6 points 3 of the Act on Social Insurance for Farmers.

The Regional Court agreed with the Agricultural Social Insurance Fund that pickling cucumbers harvested from a backyard garden for the needs of a household cannot be classified as agricultural activity. These are not ordinary activities related to conducting agricultural activity, but the position that all events caused by an external circumstance which take place on a farm should be recognized as protected accidents is unauthorized and violates the principle of equality before the law expressed in art. 32 section 1 of the Polish Constitution¹⁰. As an example, the Regional Court gave social security insurance for self-employed persons by stating that these insured persons are not protected during activities such as pickling cucumbers, even though they do take place in the so-called "Cucumber season" in almost every household. The Regional Court further stated that the Supreme Court was right in raising the justification of the judgment of 3 August 2005 that recognizing that a farmer is covered by accident protection 24 hours a day and in all everyday activities would be an unjustified privilege of this professional group. Therefore, special emphasis should be placed on the meaning of the phrase "agricultural work" in art. 11 paragraph 1 of the Act of 20 December 1990 on social security and farmers.

⁹ Judgment of the Supreme Court of 3 August 2005, reference number Act. I UK327 / 04, OSNAP 2006 No. 9–10 item 163.

¹⁰ The Constitution of the Republic of Poland of April 2, 1997, Journal Of Laws of 1997 No. 78, item 483.

For these reasons, the Regional Court did not approve the District Court's view that the applicant's accident (which she suffered while pickling cucumbers) was related to agricultural activity and should have been considered an accident during agricultural work.

Supreme Court Judgement

This time, the injured person filed a cassation complaint against the Regional Court's judgment. The Supreme Court dismissed the complaint after examining in a closed session by the Chamber of Labor and Social Security on February 21, 2019¹¹ the cassation appeal insured against the judgment of the Regional Court of June 19, 2017. In the judgment, the Court emphasized that the subject of protection in social accident insurance is a sudden event caused by an external circumstance, which remains in connection with the insurance basis, i.e. a manifestation of activities that provide means of subsistence, including their loss – in the scope of protection. Therefore, the insurance covers the performance of work (accidents at work) or accidents while performing the activities listed in art. 3 clause 3 points 1–13 of the Act of 30 October 2002 on social insurance in respect to accidents at work and occupational diseases. Not unlike the Act of 20 December 1990 in which – by adopting in art. 11 paragraph 1 the common elements to all regulations based on the definition of an accident – the subject of protection is a risk closely related to the insurance basis, seeing the normative relationship between the accident and specific activities of the insured farmer. This definitely refers to the specifics of conducting commercial agricultural activity in the field of plant or animal production, including horticultural, work in the orchard, beekeeping, fishing, and forest production (Article 6 point 4 of the Act on Social Insurance for Farmers). The Supreme Court justified that the term “accident at work on a farm”, in force since 1 January 1991 (cf. Article 8 of the Act of 14 December 1982 on social insurance for individual farmers and their family members)¹², was replaced by the term “accident during agricultural work”. This is connected not only with the extension of protection to off-farm events, but also with the opposition of the terms “work on a farm” and “agricultural work”. According to the Supreme Court, these terms are not unequivocal. Work on a farm expresses the local connection of an accident with a farm, and an accident defined as an accident

¹¹ Judgment of the Supreme Court of February 21, 2019 in a case regarding the dismissal of a woman against the Agricultural Social Insurance Fund for recognition of an incident as an accident during agricultural work, reference number Act No. I UK 436/17, OSNP 2019/10/126.

¹² Act of 14 December 1982 on social insurance for individual farmers and their family members, Dz. Of Laws of 1989 No. 24 item 133 as amended.

during agricultural work must show a functional relationship with agricultural activity, i.e. occur when performing activities related to conducting agricultural activities or related to the performance of such activities. The design of the scope of protection designated by a designation with the features of an accident (sudden event caused by an external circumstance) does not require that the accident take place on the farm or on its territory, but provides for a functional connection with activities related to conducting agricultural activity. The term “during agricultural work” is an element defining an accident as an event that is in a causal, temporal, local and functional relationship not with work on a farm, but with agricultural work, although this relationship does not have to take the form of an adequate causal relationship within the meaning of civil law doctrine. In a situation where an accident occurs on a farm, one can only abstract from assessing whether the farmer was performing “ordinary” activities related to conducting agricultural activity. However, it cannot be ignored that the very definition of an accident protected under agricultural social security insurance implies that the accident should occur during agricultural work, and not outside of it. The Supreme Court emphasized that an accident which took at the farmer’s agricultural farm or home is protected, but only if it occurs during agricultural work. It is exactly this type of work which is the subject to insurance, the subject of which is a farmer, i.e. an adult individual residing and conducting agricultural activity in the territory of the Republic of Poland personally and on their own account on the agricultural farm they hold (Article 6 point 1 of the Act on Social Security Insurance for Farmers), i.e. activity in the field of plant or animal production, including horticulture, work in the orchard, beekeeping, and fishing. Interpretation leading to the extension of protection to all activities located on an agricultural or household farm, despite the lack of any relation to agricultural activity (e.g. unfortunate accidents at the daily preparation of meals, seasonal processing of fruit and vegetables for own needs or injuries during wedding receptions, neighborhood fights etc.) is also unacceptable against the background of the source definition of an accident as an accident at work, for which the relationship between an incident and the performance of employee activities is characteristic. Although, according to the Court, usually all accidents occurring on a farm are accidents during agricultural work (this is related to the fact that in much more numerous situations they arise in connection with such work). This statement can be refuted by showing that in a specific situation an accident on the farm is not related to agricultural work. This happens when the event is related to running the household and is not related to running the farm.

Further in the justification it was argued that the basis of the Polish agricultural system is a family farm. This is an undefined category, but it is assumed that this is a type of farm that specifically combines production and consump-

tion, which is expressed in the close connection of the farm (production) with the household in the specifics of family work on the farm and in the interdependence of family and farm development¹³. Recognizing that art. 23 of the Constitution is a directive on the interpretation of the definition of an accident during agricultural work leads to the conclusion that all activities related to the functioning of a farm, as well as those related to the operation of a closely related farmer's household, are subject to special protection. This is how the Supreme Court perceives this definition in its judgment of November 13, 2012¹⁴, in which it states that the Act does not know the criterion of agricultural activity as production geared for market needs. The Supreme Court reached a different conclusion in its judgment of 3 August 2005, where it assessed the occurrence of accident when preparing a meal for the family, and concluded that granting special protection to all events occurring on the farm is unjustified and violates the principle of equality before the law expressed in art. 32 section 1 of the Constitution. It compared the situation of farmers to the situation of persons engaged in non-agricultural activities and stated that nothing justifies the asymmetry in accident protection. The constitutional principle of equality, although it is a universal rule, does not directly regulate social security or special accident protection. However, art. 23 of the Constitution, referring to the ownership structure of the farming economy preferred by the constitution-maker, is also not an independent basis for creating protection in the farmers' social security system or special protection in respect of accidents during work in agriculture. For this reason, when looking for a resolution of a conflict of values expressed in the indicated provisions, it is worth referring to art. 24 of the Constitution, according to which work is protected by the Republic of Poland. Work is protected by social security instruments not only as a paid employment, regardless of the type of employment, but also self-employed work.

It is for this reason that both persons engaged in agricultural and non-agricultural activities are covered by insurance protecting them from effects of an accident. Only an element of work – defined on the agricultural farm as “agricultural work” – is a premise for granting insurance protection to farmers on an equal basis with other self-employed workers. This interpretation of the concept of “accident during agricultural work” fully corresponds to the cited constitutional values, because with minimal organization of processing, it gives protection to people for whom undertaking such activities is even just a fragment of their income, which is personal work (Article 24 of the Constitution). When assessing whether an accident occurred during agricultural

¹³ R. Budzinowski, *Koncepcja gospodarstwa rolnego w prawie rolnym*, Poznań 1992.

¹⁴ Judgment of the Supreme Court of November 13, 2012, reference number Act III UK 9/12, OSNP 2013 No. 19–20 item 235.

work, for the Supreme Court it may only be about the intentional relationship between the performed activity and agricultural activity, directing it to a specific purpose, which is the rational economy in a particular farm. Therefore, these are activities that are essentially related to the needs and operation of the farm – in accordance with its economic purpose – and which significantly contribute to its proper functioning. The scope and type of these activities cannot be determined in advance due to the diversity of farms. In each case, however, this applies to activities without which the farm functions could not be implemented. The Supreme Court further indicates that when speaking of the function of a farm, the definition contained in art. 6 point 4 of the Act, in which a farm is understood as any farm used for conducting agricultural activity, i.e. plant or animal production, including horticulture, work on an orchard, beekeeping and fishing. Not without significance is the fact that accident insurance covers farmers whose agricultural farms cover an area of more than 1 conversion hectare, and thus taking into account the statistically determined farm income.

Therefore, according to the Court, it is a misunderstanding to attribute the farmer's characteristics to owners of farms operating on the basis of autarky (as stated in the cassation appeal), i.e. conducting agricultural activity solely for their personal needs – farms “whose owners do not sell their products, but use them themselves”. The well-known phrases “self-employed” and “production activities” describe agricultural activities as market-oriented productions. Otherwise, we cannot even discuss the title of insurance as work or activity. A farm is understood in subject categories as a set of specific production factors owned by the farmer and used for the purpose of producing agricultural products. The conclusion of the Supreme Court's judgement is that activities related only to running a household by a farmer or a household member are not activities during agricultural work, so an event related to running a farm, but without a connection to agricultural work, is not an accident protected by art. 11 paragraph 1 point 1 in connection with art. 6 points 1, 3 and 4 of the Act. Whether or not the Court of Second Instance provided the appropriate interpretation and therefore correctly applied the provisions, the offense of which is raised in a cassation appeal, was determined by the content that the Act gives to the concept of a protected accident by distinguishing separateness and necessary common elements appropriate for accident insurance in general. In the light of the observations made, the Court contested the applicant's view that the act she carried out within the household (agricultural farm) was related to her agricultural activity. The Supreme Court ruled that such a view was unfounded, and in the facts constituting the basis of the judgment under appeal, the provisions indicated in the cassation appeal were laid out and applied correctly.

Assessment of the Supreme Court's interpretation

Due to the nature of the farmer's work, in the twentieth century, the farmers' accident was separated from the provisions on the employee accidents. The legislator, by creating a new definition of an accident during agricultural work in the Act of 20 December 1990 on Social Insurance for Farmers, wanted the accidents which occurred while performing activities on the territory of a household related to a farm and related to agricultural work, to be considered accidents during agricultural work.

In the verdict of 2019, the Supreme Court emphasized in its justification that 'self-employment' and 'production activity' define agricultural activity as market-oriented production. The court emphasized that otherwise, we cannot talk about the title of insurance as work and activity. Earlier, the Supreme Court argued that "it is also significant that accident insurance applies to farmers whose farms cover an area of more than 1 conversion hectare, and thus taking into account the statistically determined farm income". However, it should be emphasized that in its judgment and justification of 2019, the Court did not take into account the fact that full Social Insurance for Farmers, including accident, sickness and maternity insurance, may also apply to farmers (household members) whose farm has an area below 1 conversion ha, if agricultural activity is their permanent source of income and they are not subject to other social insurance, and also have no fixed pension entitlement¹⁵. Agricultural activity carried out on an area of less than 1 ha is mainly implemented only for one's personal needs. Despite this, people with small farms are farmers within the meaning of the Act on and have the right to one-off compensation for an accident during agricultural work.

The Supreme Court pointed this situation out perfectly, when in its judgment of November 13, 2012¹⁶, it ruled that both art. 11 paragraph 1 and art. 6 point 3 of the Act on Social Insurance for Farmers do not contain "hallmarks in the form of marketability of production or breeding". Further, in 2012, the Court argued that in Poland, there is still a significant number of small, several-hectare farms that do not produce for sale, but only for the personal needs of farmers living in them.

It should be added that, despite major changes in Polish agriculture, its fragmentation is still a characteristic feature, and large-scale farms focused on marketability constitute only a part of it. A typical Polish farmer is not an agricultural entrepreneur, whose farm is focused only on commercial production, but rather a small producer, in the best case scenario selling only a small

¹⁵ Article 3 1 and art. 7 item 2 of the Act on Social Insurance for Farmers.

¹⁶ Ref. Act III UK 9/12, OSNP 2013 No. 19–20 item 235.

amount of the products produced on the farm, and consuming the remainder for his own and his family's needs. People involved in the economics of agriculture know that it is basically impossible to make a living by selling products from a small farm which is not specialized. Under these conditions, conducting even small farming or plant production, the products of which are intended by the farmer and his family for his personal needs, cannot be treated as anything other than conducting agricultural activity. It is undoubtedly an activity in the field of agricultural production, regardless of whether these products will be subsequently sold or used for one's personal needs. Therefore, in my opinion, a sudden event caused by an external circumstance that occurred during the performance of activities involving the production or breeding "for one's personal needs" or in connection with the performance of these activities, should be considered an accident during agricultural work within the meaning of art. 11 paragraph 1 of the Act on Social Insurance for Farmers. And this does occur in proceedings conducted in connection with reported accidents during agricultural work.

Not without significance is the fact, as E. Jaworska-Spičak notes, that "(...) one-off compensation is a benefit of accident, sickness and maternity insurance. This benefit is financed from the Farmers' Social Insurance Contribution Fund, and thus from the contributions of the farmers themselves"¹⁷. Self-financing is the basic idea of the Contribution Fund. The main purpose of having a Fund constructed in such a way, is that it should protect the associated farming community, and not seek to generate profits from contributions and look for circumstances in which it should exclude insurance protection¹⁸. Therefore, in cases where the same circumstances can be recognized in favor of both the farmer and the benefit of the disability authority, the argument should be made to protect the health of the farmer, and not to try to save the financial resources of the Contribution Fund (which is sourced only from farmers' contributions) by limiting the right to one-off compensation for the victim.

¹⁷ E. Jaworska-Spičak, *Wypadek przy pracy w rolnictwie – Ważny wyrok SN*, www.topagrar.pl, access 9.12.2019.

¹⁸ D. Puślecki, *Przedmiot i zakres ochrony ubezpieczenia wypadkowego rolników*, "Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia" 2010, nr 37, p. 63–82.

Summary

The accident of the lady described in the article illustrates how difficult it is to establish and define the relationship between an incident and agricultural work, which is one of the elements of the definition of an accident during agricultural work. Experienced and well-trained prevention staff and employees of KRUS benefits departments, who are responsible for making decisions regarding the events reported by farmers, have no problems classifying or not qualifying them as an accident during agricultural work. As we can see, court judgments of different instances regarding the same event can differ. When reading the justifications for these judgments, we get the impression that every decision taken by KRUS can be interpreted in a different way. The reason may be incorrect understanding and interpretation of the provisions of the said Act by some judges in the course of adjudication. Apart from doubts related to establishing the premises of urgency of the event and determining the external circumstance, most difficulties arise from establishing the relationship between the activities performed and agricultural work. Therefore, a very important element in the issue under consideration is the proper training of prevention employees and employees of the benefit departments in terms of the ability to correctly qualify events as accidents during agricultural work.

It is obvious that not every accident occurring in agriculture is an accident at work. However, problems begin to arise when the classification of these events are not only the premises presented above, but also the incomplete recognition of the concept of agricultural activity by the legislator¹⁹. Agricultural activity in the Act on Social Insurance for Farmers does not cover preparatory activities for production or activities following work. Farmers make up a special category of working people because they perform part of their work in the household. Increasingly, they fill in the documentation necessary for running a farm, submit electronic area applications. Modern farms also have computer controlled crop production and animal husbandry, which the farmer supervises from home. In this case, there may also be difficulties in determining whether home production supervision can be classified as agricultural work. The proper scope of the definition of an accident during agricultural work is extremely important because the appropriate protection of the interests of the victims of agricultural accidents and the protection of persons working in agriculture depend on it. It is therefore necessary to analyze whether there is a need to update the concept of an accident during agricultural work referred to in the Act on Social Insurance for Farmers by taking into account new activities carried out as part of agricultural activities.

¹⁹ R. Budzinowski, *Prawne pojęcie działalności rolniczej*, "Prawo i Administracja" 2003, t. II, p. 167.

At the same time, we must not forget that not all agricultural farms in Poland deal with production for the market. That is why I share D. Puślecki's view, that when constructing new definitions of agricultural activity and accidents during agricultural work, it is necessary to take into account not only modern and heavy farms, but also social farms which are self-supplying in nature²⁰.

Przemysław Kraska – head of the independent Department of Prevention, Rehabilitation and Medical Certification of PT KRUS in Łódź.

Literature

1. Budzinowski R., *Koncepcja gospodarstwa rolnego w prawie rolnym*, Poznań 1992.
2. Budzinowski R., *Prawne pojęcie działalności rolniczej*, "Prawo i Administracja" 2003, t. II.
3. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. 1997 Nr 78 poz. 483.
4. Puślecki D., *Pojęcie wypadku przy pracy rolniczej – uwagi de lege ferenda*, "Przeгляд Prawa Rolnego" 2011, nr 2 (9).
5. Puślecki D., *Przedmiot i zakres ochrony ubezpieczenia wypadkowego rolników*, "Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia" 2010, nr 37.
6. Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 28 kwietnia 2005 r. w sprawie sposobu i trybu zgłaszania wypadku przy pracy rolniczej oraz ustalania jego okoliczności i przyczyn, Dz. U. 2005 Nr 76 poz. 669.
7. Jaworska-Spičak E., *Wypadek przy pracy w rolnictwie – Ważny wyrok SN*, www.topagrar.pl, access 9.12.2019.
8. Ustawa z 12 czerwca 1975 r. o świadczeniach pieniężnych z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych, Dz. U. 1975 Nr 20 poz. 105.
9. Ustawa z 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, Dz. U. 1989 Nr 24 poz. 133 ze zm.
10. Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz. U. 2020, poz. 174.
11. Ustawa z 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy o chorób zawodowych, Dz. U. 2018 poz. 1376 ze zm.
12. Wyrok Sądu Najwyższego z 12 stycznia 2001 r., sygn. akt II UKN 176/00, OSNP 2002 Nr 17 poz. 416.

²⁰ D. Puślecki, *Pojęcie wypadku przy pracy rolniczej – uwagi de lege ferenda*, "Przeгляд Prawa Rolnego" 2011, nr 2 (9), p. 61–82.

13. Wyrok Sądu Najwyższego z 3 sierpnia 2005 r., sygn. akt. I UK327/04, OSNAP 2006 Nr 9–10 poz.163.
14. Wyrok Sądu Najwyższego z 13 listopada 2012 r., sygn. akt III UK 9/12, OSNP 2013 Nr 19–20 poz. 235.
15. Wyrok Sądu Najwyższego z 21 lutego 2019 r., sygn. akt I UK 436/17, OSNP 2019/10/126.
16. Wyrok Sądu Okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim z 17 czerwca 2017 r., sygn. akt VUa 13/17.
17. Wyrok Sądu Rejonowego w Piotrkowie Trybunalskim z 25 stycznia 2017 r., sygn. akt IV U 324/16.
18. Zarządzenie nr 40 Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego z 6 lipca 2017 r. w sprawie zasad przyjmowania zgłaszania wypadku przy pracy rolniczej, ustalania jego okoliczności i przyczyn oraz rozpatrywania wniosku o jednorazowe odszkodowanie z tytułu stałego lub długotrwałego uszczerbku na zdrowiu albo śmierci wskutek wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej, Dziennik Urzędowy KRUS z 6 lipca 2017 r., poz. 44.

*Ernest Nasternak**

Pośredni wpływ wyodrębnionych elementów krajowej polityki rodzinnej na zabezpieczenie społeczne rolników

Streszczenie

W artykule podjęto polemikę na temat oceny zmian w części ubezpieczeniowej zabezpieczenia społecznego rolników i przedstawiono przesłanki przemawiające za przeniesieniem zasiłku macierzyńskiego z ubezpieczenia wypadkowego, chorobowego i macierzyńskiego do ubezpieczenia emerytalno-rentowego w ramach ubezpieczenia społecznego rolników. W związku z ograniczeniem katalogu świadczeń z ubezpieczenia wypadkowego, chorobowego i macierzyńskiego w artykule znajduje się również postulat do rozważenia odnośnie wprowadzenia nowego świadczenia w postaci zasiłku opiekuńczego, który mógłby być finansowany z ubezpieczenia wypadkowego, chorobowego i macierzyńskiego, o czym będzie mowa w zakończeniu. W artykule wprawdzie fragmentarycznie omówiono krajową politykę rodzinną, ale na przykładzie zasiłku macierzyńskiego wskazano, jak rozwiązania wykraczające poza ubezpieczenie społeczne rolników prowadzą do modyfikacji utrwalonych rozwiązań w tym ubezpieczeniu.

Słowa kluczowe: świadczenie rodzicielskie, ubezpieczenie społeczne rolników, zasiłek macierzyński, zasiłek opiekuńczy.

* **Ernest Nasternak** – doktor nauk prawnych, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Wydział Samochodów i Maszyn Roboczych – Politechnika Warszawska, Wydział Administracji – Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica w Płocku.

Wprowadzenie

Należy mieć na względzie, że obecnie funkcja zasiłku macierzyńskiego uległa istotnym zmianom w całym systemie zabezpieczenia społecznego. Zatem oceniając teraźniejsze rozwiązania, powinno się brać pod uwagę ogólny kontekst i fakt, że zasiłek macierzyński ma na celu chronić: (1) ryzyko ubezpieczeniowe związane z wystąpieniem zdarzenia losowego (takiego jak: ciąża, poród, połóg, śmierć lub niesamodzielność matki dziecka) lub (2) nowe ryzyko socjalne, czyli niebezpieczeństwo niepogodzenia pracy zarobkowej z obowiązkiem opieki i pielęgnacji nad niemowlęciem albo wspierać wypełnianie przez rodzinę funkcji wychowawczych i socjalizujących¹. Konstrukcja prawa do zasiłku macierzyńskiego ani w ubezpieczeniu społecznym rolników, ani w pozostałych rozwiązaniach zabezpieczeniowych w naszym kraju nie uwzględnia wszystkich tych różnic oraz faktu, że zasiłek macierzyński w poszczególnych przypadkach spełnia inne funkcje, niektóre oderwane od głównego celu ubezpieczeń społecznych, tj. łagodzenia skutków niemożności zarobkowania. Obserwując zachodzące zmiany należy stwierdzić, że mamy do czynienia z procesem ujednoczenia funkcji zasiłku macierzyńskiego nie tylko wśród osób utrzymujących się z różnych rodzajów działalności zarobkowej, lecz także dotyczy to osób pozostających biernymi zawodowo. Świadczy to o dążeniu do przyjęcia jednolitego modelu i funkcji zasiłku macierzyńskiego, związanego z ochroną rodzicielstwa, polegającego na udzielaniu wsparcia materialnego matce oraz ojcu w okresie sprawowania opieki nad dzieckiem, szczególnie we wczesnym okresie, kiedy tej opieki dziecko wymaga najbardziej.

Od 1 stycznia 2016 r. na mocy ustawy z 24 lipca 2015 r. o zmianie ustawy o świadczeniach rodzinnych oraz niektórych innych ustaw² wprowadzono nowy rodzaj pomocy w wychowaniu dziecka – świadczenie rodzicielskie. Zadaniem tego świadczenia jest wsparcie finansowe osób pozbawionych tej pomocy w związku z urodzeniem dziecka lub przyjęciem go na wychowanie albo objęcie go pieczą zastępczą. Przyznanie świadczenia rodzicielskiego w wysokości 1000 zł miesięcznie nie jest uzależnione od dochodu rodziny, ale prawo do tego świadczenia mają tylko te osoby, które w okresie sprawowania opieki nad dzieckiem nie mają prawa do zasiłku macierzyńskiego lub uposażenia macierzyńskiego. Świadczenie rodzicielskie według tej ustawy przysługuje:

- matce albo ojcu dziecka;
- osobie faktycznie opiekującej się dzieckiem, jeżeli wystąpiła z wnioskiem do sądu rodzinnego o przysposobienie dziecka – w przypadku objęcia opie-

¹ R. Babińska-Górecka, *Ewolucja funkcji zasiłku macierzyńskiego: (uwagi na tle ostatnich zmian przesłanek nabycia prawa do zasiłku macierzyńskiego dla ubezpieczonego ojca dziecka)*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2015, nr 11, s. 9.

² Dz. U. poz. 1217.

ką dziecka w wieku do ukończenia 7. roku życia, a w przypadku dziecka, wobec którego podjęto decyzję o odroczeniu obowiązku szkolnego – do ukończenia 10. roku życia;

- rodzinie zastępczej, z wyjątkiem rodziny zastępczej zawodowej, w przypadku objęcia opieką dziecka w wieku do ukończenia 7. roku życia, a w przypadku dziecka, wobec którego podjęto decyzję o odroczeniu obowiązku szkolnego – do ukończenia 10. roku życia;
- osobie, która przysposobiła dziecko, w przypadku objęcia opieką dziecka w wieku do ukończenia 7. roku życia, a w przypadku dziecka, wobec którego podjęto decyzję o odroczeniu obowiązku szkolnego – do ukończenia 10. roku życia.

Świadczenie rodzicielskie jest pobierane przez okres:

- 52 tygodni – w przypadku urodzenia jednego dziecka przy jednym porodzie, przysposobienia jednego dziecka lub objęcia opieką jednego dziecka;
- 65 tygodni – w przypadku urodzenia dwojga dzieci przy jednym porodzie, przysposobienia dwojga dzieci lub objęcia opieką dwojga dzieci;
- 67 tygodni – w przypadku urodzenia trojga dzieci przy jednym porodzie, przysposobienia trojga dzieci lub objęcia opieką trojga dzieci;
- 69 tygodni – w przypadku urodzenia czworga dzieci przy jednym porodzie, przysposobienia czworga dzieci lub objęcia opieką czworga dzieci;
- 71 tygodni – w przypadku urodzenia pięciorga i więcej dzieci przy jednym porodzie, przysposobienia pięciorga i więcej dzieci lub objęcia opieką pięciorga i więcej dzieci.

Opis i analiza problemu

Na podstawie ustawy z 24 lipca 2015 r. o zmianie ustawy o świadczeniach rodzinnych oraz niektórych innych ustaw dokonano również zmian w zakresie prawa do zasiłku macierzyńskiego określonego ustawą z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników³. Zasiłek ten, zgodnie z przedmiotową zmianą, przysługuje ubezpieczonym w KRUS na takich samych zasadach i w takiej samej wysokości, jak opisane powyżej świadczenie rodzicielskie. Po zmianach zasiłek macierzyński z ubezpieczenia społecznego rolników jest finansowany z funduszu emerytalno-rentowego. W celu częściowego sfinansowania wydatków na ten zasiłek fundusz emerytalno-rentowy jest zasilany środkami z Funduszu Składkowego Ubezpieczenia Społecznego Rolników w formie odpisu w wysokości 40% wydatków na zasiłki macierzyńskie. Pozostałe wydatki na zasiłki macierzyńskie pokrywane są z uzupełniającej dotacji z budżetu państwa do funduszu emerytalno-rentowego.

³ Dz. U. 2020 poz. 174 i 782.

Te rozwiązania poprzedzał do 31 grudnia 2015 r. mechanizm, zgodnie z którym ubezpieczonemu w KRUS przysługiwało z ubezpieczenia wypadkowego, chorobowego i macierzyńskiego prawo do jednorazowego świadczenia z tytułu urodzenia dziecka w wysokości czterokrotnej emerytury podstawowej⁴.

Trzeba zaznaczyć, że rolnicy jako jedyna grupa zawodowa pozbawieni byli świadczeń z tytułu urodzenia dziecka aż do czasu, kiedy na podstawie ustawy z 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin⁵ nabyli prawo do zasiłku macierzyńskiego. Było to świadczenie funkcjonujące łącznie z zasiłkiem porodowym, a podmiotem do niego uprawnionym, obok matki prowadzącej działalność rolniczą, był także rolnik – ojciec dziecka. Przedmiotowe świadczenie przysługiwało z tytułu urodzenia się dziecka albo przyjęcia dziecka w wieku do jednego roku na wychowanie. Następnie zasiłek macierzyński jako jednorazowe świadczenie funkcjonował na podstawie ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników. Aż do 2016 r. zasiłek macierzyński był finansowany z Funduszu Składowego Ubezpieczenia Społecznego Rolników bez udziału dotacji z budżetu państwa jako jedno ze świadczeń z ubezpieczenia wypadkowego, chorobowego i macierzyńskiego. Oprócz zasiłku macierzyńskiego z ubezpieczenia wypadkowego, chorobowego i macierzyńskiego na podstawie art. 9 ww. ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników nadal są przyznawane: (1) jednorazowe odszkodowanie z tytułu stałego lub długotrwałego uszczerbku na zdrowiu albo śmierci w skutek wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej; (2) zasiłek chorobowy. Fundusz Składowy Ubezpieczenia Społecznego Rolników powstaje wyłącznie ze składek rolników na ubezpieczenie wypadkowe, chorobowe i macierzyńskie, które są jednakowe dla wszystkich podlegających ubezpieczeniu społecznemu rolników. Oprócz ubezpieczenia wypadkowego, chorobowego i macierzyńskiego w ramach ubezpieczenia społecznego rolników realizowanego przez KRUS, funkcjonuje ubezpieczenie emerytalno-rentowe, z którego przysługujące świadczenia w przeważającej części są finansowane z dotacji budżetowej. Z tego wynika wniosek, że ubezpieczenie wypadkowe, chorobowe i macierzyńskie posiada cechy ubezpieczeniowe, z kolei ubezpieczenie emerytalno-rentowe posiada zaopatrzeniowy charakter⁶.

Ustawodawca projektując świadczenie rodzicielskie w ustawie z 24 lipca 2015 r. o zmianie ustawy o świadczeniach rodzinnych oraz niektórych innych ustaw założył, że będzie ono przysługiwać osobom, które urodziły dziecko, a które nie są uprawnione do zasiłku macierzyńskiego lub uposażenia macie-

⁴ Wysokość emerytury podstawowej jest określona dla potrzeb wyliczania składek i świadczeń na podstawie przepisów o ubezpieczeniu społecznym rolników.

⁵ B. Tańska-Hus, *Ewolucja systemu ubezpieczeń społecznych rolników w Polsce* [w:] *Ubezpieczenia społeczne. Wieś i rolnictwo*, red. M. Adamowicz, Warszawa 2002, s. 59.

⁶ Wyrok SN z 3 grudnia 2004 r., II UK 59/04, OSNPUSiSP 2005 nr 13 poz. 195.

rzyńskiego, a więc nie podlegały ubezpieczeniu społecznemu ani przymusowo, ani dobrowolnie. Z uzasadnienia projektu ww. ustawy⁷ wynika również, że celem tej ustawy było rozszerzenie kręgu osób i rodzin, które mogłyby korzystać ze świadczeń pieniężnych związanych z urodzeniem dziecka i opieką nad nim, dopóki nie ukończy ono pierwszego roku życia, analogicznie jak mogą korzystać rodzice mający status pracownika. Ponadto w uzasadnieniu wskazano, że zmiana ma zagwarantować pośrednio pewien minimalny status, jaki gwarantuje państwo ze względu na macierzyństwo. W tym celu, aby uniknąć sytuacji, w której osoba ubezpieczona mogłaby otrzymać zasiłek macierzyński w kwocie niższej niż nowe świadczenie rodzicielskie, zaproponowano wprowadzenie minimalnej wysokości wypłaty zasiłku macierzyńskiego oraz świadczeń z tytułu urodzenia dziecka w innych systemach niż powszechny system ubezpieczeniowy i określenie jej w kwocie odpowiadającej świadczeniu rodzicielskiemu, czyli 1 000 zł. Podwyższenie tych świadczeń według projektodawców miało zostać sfinansowane ze środków budżetu państwa.

Zatem w zamyśle projektodawcy, również świadczenie macierzyńskie dla osób podlegających ubezpieczeniu społecznemu rolników powinno zostać podwyższone do poziomu świadczenia rodzicielskiego i to podwyższenie miało być sfinansowane ze środków budżetu państwa. Aby uniknąć zaburzenia dotychczasowej konstrukcji w zakresie zasad finansowania ubezpieczenia społecznego rolników, nowy zasiłek macierzyński na zasadach określonych analogicznie dla świadczenia rodzicielskiego, jest po zmianach świadczeniem z ubezpieczenia emerytalno-rentowego, a nie jak dotychczas z ubezpieczenia wypadkowego, chorobowego i macierzyńskiego. Takie rozwiązanie wynika wyłącznie z potrzeby zachowania ubezpieczeniowego charakteru ubezpieczenia wypadkowego, chorobowego i macierzyńskiego, gdzie składki rolników na to ubezpieczenie stanowią źródło finansowania świadczeń z tego ubezpieczenia. Dodatkowo Fundusz Składkowy Ubezpieczenia Społecznego Rolników, gdzie są gromadzone składki na ubezpieczenie wypadkowe, chorobowe i macierzyńskie, w części finansuje wydatki na zasiłki macierzyńskie, reszta środków na sfinansowanie tego świadczenia pochodzi natomiast z dotacji budżetu państwa. Zatem zasadniczą przesłanką przeniesienia zasiłku macierzyńskiego było pozostawienie dotychczasowej konstrukcji finansowania Funduszu Składkowego Ubezpieczenia Społecznego. Konieczne było także wsparcie wysiłków związanych z działaniami na rzecz wzrostu demograficznego i danie rolnikom możliwości korzystania z nowych rozwiązań.

Pojawiają się jednak opinie, że wprowadzona od 1 stycznia 2016 r. odmienna konstrukcja zasiłku macierzyńskiego została stworzona z całkowitym

⁷ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy o świadczeniach rodzinnych oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 3335, Sejm VII kadencji.

pominięciem istoty i funkcji rolniczych ubezpieczeń społecznych⁸. Ponadto, zdaniem autora tej opinii, to świadczenie w obecnej postaci nie uwzględnia nie tylko przedmiotu ochrony tego ubezpieczenia – ochrony zdolności rolnika do zdobywania własną pracą środków utrzymania w rodzinnym gospodarstwie rolnym, lecz także biologicznych aspektów macierzyństwa i ojcostwa. Jak stwierdził autor omawianej opinii, ubezpieczenie to nie chroni zatem właściwie osób pracujących w rolnictwie i nie sprzyja ochronie gospodarstw rodzinnych. Urodzenie się dziecka jest bowiem jedyną pozytywną przeszkodą w wykonywaniu pracy. Niemniej jednak jest to przeszkoda uniemożliwiająca zdobywanie własną pracą środków utrzymania. Przedmiotem ochrony rolniczego ubezpieczenia macierzyńskiego jest utrata zdolności do zdobywania własną pracą środków utrzymania w rodzinnym gospodarstwie rolnym z powodu urodzenia dziecka i konieczności sprawowania nad nim osobistej opieki, co wymusza przerwę w pracy uwarunkowaną biologicznie.

Nie można się do końca zgodzić z takimi twierdzeniami, chociażby dlatego, że wprowadzone zmiany są konsekwencją przyjętego modelu w całym systemie zabezpieczenia społecznego. Nie znajdowałoby więc uzasadnienia hamowanie nowych rozwiązań z ewidentną szkodą dla osób podlegających ubezpieczeniu społecznemu rolników. Ponadto mając na uwadze zasady przyznawania świadczenia rodzicielskiego, należy stwierdzić, że świadczenie to uzupełnia system świadczeń rodzinnych oraz rozwiązania w systemie powszechnym odnośnie świadczeń pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa na zasadzie analogicznej do zasiłku macierzyńskiego, ale jest ono skierowane do innego kręgu podmiotów niż pracownicy, którzy takiej pomocy byli pozbawieni.

Trend ujednolicania rozwiązań dotyczących polityki rodzinnej można także zaobserwować na podstawie innych rozwiązań, które mają zastosowanie do osób podlegających ubezpieczeniu społecznemu rolników. Chociażby rozwiązania wprowadzone na podstawie ustawy z 26 lipca 2013 r. o zmianie ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych oraz niektórych innych ustaw⁹. W projekcie tej ustawy¹⁰ zawarta została propozycja zmiany zasad w zakresie podlegania ubezpieczeniom społecznym w okresie przerwy w aktywności zawodowej, w związku z wychowywaniem małego dziecka. Projektodawca uznał bowiem, że realizując cele polityki prorodzinnej i kierując się potrzebą zadbania o wysokość przyszłych świadczeń osób wychowujących dzieci, należy rozszerzyć krąg osób, za które budżet państwa będzie opłacał składki w związku ze sprawowaniem opieki nad dzieckiem. Składki te, tak jak w przypadku osób prze-

⁸ D. Puślecki, *Nowa konstrukcja zasiłku macierzyńskiego z ubezpieczenia społecznego rolników*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2015, nr 55–56, s. 87.

⁹ Dz. U. poz. 983.

¹⁰ Uzasadnienie do Rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych oraz niektórych innych ustaw, druk Sejmowy nr 939 (Sejm VII kadencji).

bywających na urloпах wychowawczych, finansuje w całości budżet państwa za pośrednictwem KRUS-u oraz ZUS-u. Do czasu tej zmiany tylko pracownicy mogli korzystać z urlopu wychowawczego, w trakcie którego były za nich finansowane składki na ubezpieczenie społeczne. Po zmianie z tej możliwości mogą korzystać pozostałe grupy zawodowe oraz osoby nieubezpieczone. W myśl zasad wprowadzonych w przepisach o ubezpieczeniu społecznym rolników, na podstawie tej ustawy, za rolnika lub domownika podlegającego ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu, w związku z osobistym sprawowaniem opieki nad dzieckiem w wieku odpowiednio do lat 4 lub 18 oraz w okresie do 3 lat i odpowiednio do 6 lat, składka na ubezpieczenie emerytalno-rentowe finansowana jest z dotacji budżetu państwa do funduszu emerytalno-rentowego przeznaczonej na te składki od dnia zgłoszenia przez rolnika albo domownika wniosku wraz z oświadczeniem o sprawowaniu przez te osoby osobistej opieki nad dzieckiem. Z tej możliwości mogą również skorzystać osoby dotychczas niepodlegające ubezpieczeniu społecznemu rolników.

W tym momencie warto zwrócić uwagę, że osoby chcące skorzystać z możliwości finansowania składek przez budżet państwa powinny zaprzestać bądź zawiesić prowadzenie dotychczasowej działalności. Ustawodawca uwzględniając jednak specyfikę działalności rolniczej, nie wymaga tego wyjątkowo od osób podlegających ubezpieczeniu społecznemu rolników, ponieważ nie jest możliwe dokonanie przerwy w prowadzeniu działalności rolniczej w okresie sprawowania osobistej opieki nad dzieckiem. Wiązałoby się to bowiem z całkowitym zaprzestaniem prowadzenia działalności rolniczej (przekazaniem rodzinnego gospodarstwa rolnego i utratą statusu rolnika), pozbawieniem warsztatu pracy i źródła utrzymania dla całej rodziny rolniczej (małżonka i domowników). W okresie sprawowania osobistej opieki nad dzieckiem działalność rolnicza może być prowadzona w zakresie ograniczonym, np. jedynie w zakresie zarządzania gospodarstwem. Natomiast w przypadku małżonka rolnika wymaganie zastosowania przerwy w pracy z uwagi na sprawowanie osobistej opieki nad dzieckiem byłoby sprzeczne z generalną zasadą ubezpieczenia społecznego rolników, która traktuje małżonka rolnika w kwestii obowiązku ubezpieczenia tak jak rolnika, nawet jeżeli małżonek nie pracuje w gospodarstwie rolnym, a jedynie w gospodarstwie domowym bezpośrednio związanym z tym gospodarstwem rolnym (art. 5 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników). Specyfika pracy w rodzinnym gospodarstwie rolnym przejawia się bowiem także w jedności gospodarstwa rolnego i gospodarstwa domowego, a co za tym idzie wiąże się z brakiem czasowego i przestrzennego oddzielenia sfery produkcji od działań na rzecz gospodarstwa domowego. Tak więc prowadzenie przez małżonka rolnika gospodarstwa domowego i sprawowanie opieki nad dzieckiem nie wyłącza go z ubezpieczenia społecznego rolników i obowiązku opłacania składek. Problem ten głównie dotyczy kobiet.

Jeżeli w tym czasie składka jest finansowana z budżetu państwa, staje się to wymierną pomocą dla rodziny rolniczej w ramach prowadzonej polityki prorodzinnej, co jest zgodne z celami obu przedstawionych regulacji.

Zatem przedmiotowe rozwiązania wpisują się w filozofię długookresowych działań państwa, polegających na ujednocnieniu obowiązujących rozwiązań, których zadaniem jest odwrócenie zjawiska depopulacji Polski, przy jednoczesnym uwzględnianiu specyfiki prowadzenia działalności rolniczej i odrębnych regulacji w zakresie ubezpieczenia społecznego rolników.

Warto jeszcze zastanowić się nad zmieniającym się charakterem prawnym zasiłku macierzyńskiego z ubezpieczenia społecznego rolników. Pierwszoplanową cechą zasiłku macierzyńskiego było to, że jest on świadczeniem pieniężnym wypłacanym w ramach ubezpieczenia społecznego rolników. Do czasu opisywanej w wstępie zmiany, ciężar finansowania tej części ubezpieczenia społecznego rolników, z której finansowane było to świadczenie, ponosili sami ubezpieczeni wpłacający składki na wyodrębniony Fundusz Składkowy Ubezpieczenia Społecznego Rolników. Kolejną cechą zasiłku jest to, że do czasu opisywanej zmiany był on wypłacany jednorazowo, ze względu na specyfikę działalności rolniczej, której nie można zawiesić na czas opieki nad dzieckiem, jeżeli opieka ta jest sprawowana w gospodarstwie domowym związanym z gospodarstwem rolnym. W tym miejscu należy zastanowić się nad celem przyznawania zasiłku macierzyńskiego i jego ewolucją na bazie przedstawionych zmian, które wykazują cechy wspólne nie tylko wśród osób aktywnych zawodowo, lecz także osób, które tej aktywności nie wykazywały przed urodzeniem dziecka.

Powszechnie akceptowane jest stanowisko, że zasiłek macierzyński ma zrekompensować utracony dochód wynikający z dezaktywacji zarobkowej z powodu porodu oraz potrzeby pielęgnacji niemowlęcia lub konieczności sprawowania opieki nad małym dzieckiem przyjętym na wychowanie¹¹. Jednak zmiany w zakresie uprawnień związanych z rodzicielstwem, w tym rozszerzenie prawa do świadczeń związanych z rodzicielstwem oraz możli-

¹¹ H. Kasiński, *Urlopy i zasiłki macierzyńskie po zmianach*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2002, nr 3, s. 19; B. Kłos, *Opinia merytoryczna do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o świadczeniach rodzinnych oraz niektórych innych ustaw*, druk sejmowy nr 3335 (Sejm VII kadencji), 7.06.2016, s. 20. Na temat celu przyznawania zasiłku macierzyńskiego zob. też: Ł. Prasolek [w:] *Społeczne ubezpieczenia wypadkowe i chorobowe. Komentarz*, red. M. Gersdorf, B. Gudowska, Warszawa 2012, s. 562 i nast.; A. Ślązak [w:] *Meritum. Ubezpieczenia społeczne 2016*, red. J. Kuźniar, Warszawa 2016, s. 388 i nast.; I. Jędrasik-Jankowska, *Pojęcia i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego*, Warszawa 2016, s. 222; A. Radziśław, *Ustawa o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 143 i nast.; B. Bury podkreśla, że zasiłek macierzyński jest świadczeniem rekompensującym brak dochodów: B. Bury, *Prawo ojca dziecka niebędącego pracownikiem do realizacji uprawnień rodzicielskich związanych z urlopem macierzyńskim*, „Monitor Prawa Pracy” 2016, nr 5, s. 247.

wości podlegania ubezpieczeniu w okresie sprawowania opieki nad małym dzieckiem nawet na osoby nieaktywne zawodowo spowodowały, że jest on dziś świadczeniem chroniącym rodzicielstwo. W związku z tym również w ramach rolniczego ubezpieczenia społecznego nie ma uzasadnienia do doszukiwania się innego charakteru tego świadczenia. Tym bardziej nie powinno się mu przypisywać roli związanej z zapewnieniem podtrzymania produkcji w rodzinnym gospodarstwie rolnym. Jak sama nazwa wskazuje rodzinne gospodarstwo rolne nie opiera się tylko na osobie sprawującej opiekę nad dzieckiem, którą jest z zasady kobieta. Mimo że sprawuje ona opiekę nad dzieckiem, to często pełni dodatkowo istotną rolę w gospodarstwie domowym. Mając na względzie specyfikę działalności rolniczej, stanowi to jej istotny element.

Dzięki wprowadzonym zmianom zwiększyła się ponad dwukrotnie pomoc dla rodzin rolniczych związana z macierzyństwem¹². Tego typu zmiana w stanie prawnym funkcjonującym do końca 2015 r. byłaby nie do pomyślenia, gdyż musiałaby się wiązać z drastycznym podwyższeniem składek na ubezpieczenie wypadkowe, chorobowe i macierzyńskie, na co nie byłoby zgody samych ubezpieczonych. Ponadto został zachowany dotychczasowy samofinansujący charakter wyodrębnionej części ubezpieczenia społecznego rolników – ubezpieczenia wypadkowego, chorobowego i macierzyńskiego.

Zakończenie

Przede wszystkim ze względu na potrzebę zachowania dotychczasowego charakteru zabezpieczenia społecznego rolników, przedmiotowe rozwiązanie wydaje się jak najbardziej uzasadnione. Nie należy doszukiwać się również odmiennej istoty i funkcji zasiłku macierzyńskiego w ubezpieczeniu społecznym rolników, skoro polityka państwa zmierza do nadania omawianemu świadczeniu jednolitego celu w obowiązującym systemie zabezpieczenia społecznego. Chcąc jednak wyjść naprzeciw oczekiwaniom związanym z ograniczonym zakresem świadczeń z ubezpieczenia wypadkowego, chorobowego i macierzyńskiego, być może uzasadnionym byłoby rozszerzenie zakresu świadczeń z tego ubezpieczenia. Na bazie doświadczeń w obecnej sytuacji związanej z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, warto rozważyć możliwość rozszerzenia katalogu świadczeń z ubezpieczenia wypadkowego, chorobowego i macierzyńskiego o zasiłek opiekuńczy, który mógłby zostać stałym elementem należącym do zakresu przedmiotowego tego ubezpieczenia. Ustawa z 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach

¹² Ocena Skutków Regulacji do Rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o świadczeniach rodzinnych oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 3335 (Sejm VII kadencji).

związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych¹³ wprowadziła w art. 4a nowe świadczenie dla osób podlegających ubezpieczeniu społecznemu rolników w przypadku zamknięcia żłobka, klubu dziecięcego, przedszkola, szkoły lub innej placówki, do których uczęszcza dziecko albo w przypadku niemożności sprawowania opieki przez nianię lub dziennego opiekuna z powodu COVID-19. Jest to zasiłek opiekuńczy z powodu konieczności osobistego sprawowania opieki nad: (1) dzieckiem w wieku do ukończenia 8 lat; (2) dzieckiem legitymującym się orzeczeniem o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności do ukończenia 18 lat albo (3) dzieckiem z orzeczeniem o niepełnosprawności lub orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego. Przedmiotowy zasiłek przysługuje przez okres nie dłuższy niż 14 dni. Zasiłek opiekuńczy za każdy dzień wynosi 1/30 kwoty emerytury podstawowej i jest finansowany z budżetu państwa za pośrednictwem KRUS.

W wyniku aktualnych doświadczeń związanych z przyznawaniem zasiłku opiekuńczego, należałoby przeprowadzić analizę tego rozwiązania i potrzeb w tym zakresie. W konsekwencji możliwe byłoby podjęcie decyzji o możliwości rozszerzenia katalogu świadczeń z ubezpieczenia wypadkowego, chorobowego i macierzyńskiego o zasiłek opiekuńczy na czas zamknięcia żłobka, klubu dziecięcego, przedszkola, szkoły lub innej placówki, do których uczęszcza dziecko osoby podlegającej ubezpieczeniu społecznemu rolników. Co do terminu przez jaki będzie on przysługiwał i jego wysokości należałoby przeprowadzić odpowiednie diagnozy, aby świadczenie to mogło spełniać postulowaną funkcję kompensacyjno-wspomagającą¹⁴.

Ernest Nasternak – doktor nauk prawnych, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Wydział Samochodów i Maszyn Roboczych – Politechnika Warszawska, Wydział Administracji – Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica w Płocku.

Literatura

1. Babińska-Górecka R., *Ewolucja funkcji zasiłku macierzyńskiego: (uwagi na tle ostatnich zmian przesłanek nabycia prawa do zasiłku macierzyńskiego dla ubezpieczonego ojca dziecka)*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2015, nr 11.

¹³ Dz. U. 2020 poz. 374 ze zm.

¹⁴ D. Puślecki, *Istota i funkcje ubezpieczenia chorobowego rolników*, Przegląd prawa Rolnego, nr 1 (10), 2012, s. 103–123.

2. Bury B., *Prawo ojca dziecka niebędącego pracownikiem do realizacji uprawnień rodzicielskich związanych z urlopem macierzyńskim*, „Monitor Prawa Pracy” 2016, nr 5.
3. Jędrasik-Jankowska I., *Pojęcia i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego*, Warszawa 2016.
4. Kasiński H., *Urlipy i zasiłki macierzyńskie po zmianach*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2002, nr 3.
5. Kłos B., *Opinia merytoryczna do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o świadczeniach rodzinnych oraz niektórych innych ustaw*, druk sejmowy nr 3335 (Sejm VII kadencji), 7.06.2016.
6. Prasolek Ł. [w:] *Społeczne ubezpieczenia wypadkowe i chorobowe. Komentarz*, red. M. Gersdorf, B. Gudowska, Warszawa 2012.
7. Puślecki D., *Istota i funkcje ubezpieczenia chorobowego rolników*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2012, nr 1 (10).
8. Puślecki D., *Nowa konstrukcja zasiłku macierzyńskiego z ubezpieczenia społecznego rolników*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia” 2015, nr 55–56.
9. Radziśław A., *Ustawa o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa. Komentarz*, Warszawa 2016.
10. Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych oraz niektórych innych ustaw, druk Sejmowy nr 939 (Sejm VII kadencji).
11. Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy o świadczeniach rodzinnych oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 3335 (Sejm VII kadencji).
12. Ślązak A. *Meritum. Ubezpieczenia społeczne 2016*, red. J. Kuźniar, Warszawa 2016.
13. Tańska-Hus B., *Ewolucja systemu ubezpieczeń społecznych rolników w Polsce* [w:] *Ubezpieczenia społeczne. Wieś i rolnictwo*, red. M. Adamowicz, Warszawa 2002.
14. Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, Dz. U. 2020 poz. 174 i 782.
15. Ustawa z 26 lipca 2013 r. o zmianie ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. poz. 983.
16. Ustawa z 24 lipca 2015 r. o zmianie ustawy o świadczeniach rodzinnych oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. poz. 1217.
17. Ustawa z 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych, Dz. U. 2020 poz. 374 ze zm.
18. Wyrok SN z 3 grudnia 2004 r., II UK 59/04, OSNPUSiSP 2005 nr 13 poz. 195.

**Indirect impact of separate elements
of national family policy on social security
for farmers**
Abstract

The article engages in a polemic about the assessment of changes in the insurance part of farmers' social security and presents the reasons for moving the maternity allowance from accident, sickness, and maternity insurance to the pension insurance under farmers' social insurance. Due to the limitation of the catalog of benefits from accident, sickness, and maternity insurance, the article also includes a postulate to consider regarding the introduction of a new benefit in the form of a care allowance, which could be financed from accident, sickness, and maternity insurance, which will be discussed at the end. Although the article discusses national family policy fragmentarily, the example of maternity allowance indicates how solutions that go beyond farmers' social insurance lead to modifications of established solutions in this insurance.

Keywords: parental benefit, farmers' social insurance, maternity allowance, care allowance.

Indirect impact of separate elements of national family policy on social security for farmers

Abstract

The article engages in a polemic about the assessment of changes in the insurance part of farmers' social security and presents the reasons for moving the maternity allowance from accident, sickness, and maternity insurance to the pension insurance under farmers' social insurance. Due to the limitation of the catalog of benefits from accident, sickness, and maternity insurance, the article also includes a postulate to consider regarding the introduction of a new benefit in the form of a care allowance, which could be financed from accident, sickness, and maternity insurance, which will be discussed at the end. Although the article discusses national family policy fragmentarily, the example of maternity allowance indicates how solutions that go beyond farmers' social insurance lead to modifications of established solutions in this insurance.

Keywords: parental benefit, farmers' social insurance, maternity allowance, care allowance.

Introduction

It is crucial to consider that, currently, the function of maternity allowance has changed significantly in the entire social security system. Therefore, when assessing current solutions, the general context and the fact that maternity allow-

* **Ernest Nasternak** – Doctor of Law, Ministry of Agriculture and Rural Development, Faculty of Automobiles and Working Machines – Warsaw University of Technology, Faculty of Administration – Wyższa Szkoła im. Paweł Włodkowic in Płock.

ance is intended to protect: (1) the insurance risk associated with the occurrence of a chance event (such as pregnancy, childbirth, puerperium, death, or dependence of the child's mother) should be taken into account or (2) new social risk, i.e. the danger of not reconciling paid work with the obligation to care for and take care of an infant or to support the family in fulfilling educational and socializing functions¹. The construction of the right to maternity allowance neither in the social insurance for farmers nor in other security solutions in our country does not take into account all these differences and the fact that the maternity allowance in individual cases serves other functions, some detached from the main purpose of social insurance, i.e. mitigating the effects of disability earning. Observing the changes taking place, it should be stated that we are dealing with a process of unifying the function of maternity allowance not only among people living on different types of economic activities, but also applies to people who remain professionally inactive. This demonstrates the desire to adopt a uniform model and function of maternity benefit, related to the protection of parenthood, consisting in providing material support to the mother and father during childcare, especially in the early period, when the child needs it most.

From January 1, 2016, pursuant to the Act of July 24, 2015 amending the Act on family benefits and some other acts², a new type of assistance in raising a child was introduced – parental benefit. The purpose of this benefit is financial support for persons deprived of this assistance in connection with the birth of a child or the adoption of a child or raising him or her in foster care. The granting of a parental benefit of PLN 1,000 per month is not dependent on family income, but only those who are not entitled to maternity allowance or maternity pay during their childcare period are entitled to this benefit. Parental benefit under this Act shall be granted to:

- the mother or father of the child;
- the person actually looking after the child, if he/she applied to the family court for adoption of the child – in the case of taking care of a child under the age of 7, and in the case of a child whose decision was taken on postponing compulsory education – until the age of 10;
- the foster family, with the exception of a foster family, in the case of taking care of a child under the age of 7, and in the case of a child for whom the decision to postpone compulsory schooling has been taken – until the age of 10;
- to the person who adopted the child in the case of taking care of a child up to the age of 7, and in the case of a child for whom the decision to postpone compulsory education was taken – until the age of 10.

¹ R. Babińska-Górecka, *Ewolucja funkcji zasiłku macierzyńskiego: (uwagi na tle ostatnich zmian przesłanek nabycia prawa do zasiłku macierzyńskiego dla ubezpieczonego ojca dziecka)*, "Praca i Zabezpieczenie Społeczne" 2015, nr 11, p. 9.

² Journal of Laws 1217.

Parental benefit is collected for the period of:

- 52 weeks – in the case of birth of one child in one delivery, adoption of one child or taking care of one child;
- 65 weeks – in the case of two children being born in one delivery, adoption of two children or taking care of two children;
- 67 weeks – in the case of birth of three children in one delivery, adoption of three children or taking care of three children;
- 69 weeks – in the case of four children being born in one delivery, adoption of four children or taking care of four children;
- 71 weeks – in the case of birth of five or more children in one delivery, adoption of five or more children or taking care of five or more children.

Description and analysis of the problem

Pursuant to the Act of July 24, 2015 amending the Act on family benefits and some other acts, changes were also made to the right to a maternity allowance specified by the Act of December 20, 1990 on social insurance for farmers³. According to the change, this allowance is granted to insured persons in KRUS on the same terms and in the same amount as the parental benefit described above. After the changes, the maternity benefit from farmers' social insurance is financed from the pension fund. In order to partially finance the expenditure on this allowance, the pension fund is funded by the Farmers' Social Insurance Contribution Fund in the form of a write-off of 40% of maternity allowance expenditure. Other expenses on maternity benefits are covered by a supplementary subsidy from the state budget to the pension fund.

These solutions were preceded by a mechanism of December 31, 2015, according to which the insured person in KRUS was entitled to a one-time benefit for giving birth to a child in the amount of four times the basic pension from the accident, sickness, and maternity insurance⁴.

It should be noted that farmers as the only professional group were deprived of childbirth benefits until, on the basis of the Act of 14 December 1982 on social insurance for individual farmers and their family members⁵, they acquired the right to a maternity allowance. It was a benefit functioning together with the childbirth allowance, and the entity entitled to it, next to the mother conducting agricultural activity, was also the farmer – the child's father. The said benefit

³ Journal of Laws 2020 item 174 and 782.

⁴ The amount of the basic old-age pension is determined for the purposes of calculating contributions and benefits on the basis of the provisions on farmers' social insurance.

⁵ B. Tańska-Hus, *Ewolucja systemu ubezpieczeń społecznych rolników w Polsce* [in:] *Ubezpieczenia społeczne. Wieś i rolnictwo*, red. M. Adamowicz, Warszawa 2002, p. 59.

was due as a result of the birth of a child or the adoption of a child up to one year of age. Subsequently, the maternity allowance as a one-off benefit operated on the basis of the Act of 20 December 1990 on social insurance for farmers. Until 2016, the maternity allowance was financed from the Farmers' Social Insurance Contribution Fund without subsidies from the state budget as one of the benefits of the accident, sickness, and maternity insurance. In addition to the maternity allowance from accident, sickness, and maternity insurance pursuant to art. 9 above the Act on social insurance for farmers granted is also: (1) a one-off compensation for permanent or long-term damage to health or death as a result of an accident during agricultural work or agricultural occupational disease; (2) sickness benefit. The Farmers' Social Insurance Contribution Fund is created solely from farmers' contributions to the accident, sickness, and maternity insurance, which are the same for all farmers who are subject to social insurance. In addition to accident, sickness, and maternity insurance, as part of the social insurance for farmers implemented by KRUS, there is a pension insurance, the benefits of which are mostly financed from the budget subsidy. From this follows the conclusion that accident, sickness, and maternity insurance has insurance features, while pension insurance has a supply nature⁶.

When designing the parental benefit in the Act of 24 July 2015 amending the Act on family benefits and certain other acts, the legislator assumed that it would be payable to persons who gave birth to a child and who are not entitled to maternity benefit or maternity pay, and therefore were not subject to social security, neither involuntarily or voluntarily. The justification of the above draft of the Act⁷ also indicates that the purpose of this Act was to expand the circle of persons and families who could benefit from cash benefits related to childbirth and childcare until he or she reaches the age of one, just as parents with employee status. In addition, the justification indicated that the change would indirectly guarantee a certain minimum status guaranteed by the state on account of motherhood. To this end, in order to avoid a situation in which the insured person could receive a maternity allowance in an amount lower than the new parental benefit, it was proposed to introduce a minimum amount of maternity allowance payment and childbirth benefits in systems other than the universal insurance system and determine it in the amount corresponding to the parental benefit, i.e. PLN 1,000. The increase in these benefits, according to project promoters, was to be financed from the state budget.

Therefore, in the drafter's intention, the maternity benefit for persons subject to farmers' social insurance should also be increased to the level of the parental benefit and this increase was to be financed from the state budget.

⁶ Judgment of the Supreme Court of December 3, 2004, II UK 59/04, OSNPUSiSP 2005 no 13 item 195.

⁷ Government bill amending the act on family benefits and some other acts, Sejm print No. 3335, Sejm of the 7th term.

To avoid disturbing the current structure in terms of financing social insurance for farmers, the new maternity allowance under the rules set out analogously for the parental benefit is, after the changes, a benefit is financed from the retirement and disability insurance, and not the usual accident, sickness, and maternity insurance. This solution results solely from the need to preserve the insurance nature of accident, sickness, and maternity insurance, where farmers' premiums are a source of financing benefits for this insurance. In addition, the Farmers' Social Insurance Contribution Fund, where premiums for accident, sickness, and maternity insurance are collected, partly finances expenses for the maternity benefits, while the rest of the funds for financing this benefit come from state budget subsidies. Therefore, the basic premise for transferring the maternity allowance was to leave the existing financing structure of the Social Security Contribution Fund. It was also necessary to support efforts related to demographic growth and to give farmers the opportunity to benefit from the new solutions.

There are opinions, however, that the distinct structure of the maternity allowance introduced from January 1, 2016 was created with complete omission of the essence and functions of agricultural social security⁸. In addition, according to the author of this opinion, this benefit in its current form does not take into account not only the subject of protection of this insurance – the protection of the farmer's ability to acquire his own means of subsistence in a family farm, but also the biological aspects of motherhood and paternity. As the author of the opinion stated, this insurance does not properly protect people working in agriculture and is not conducive to the protection of family farms. The birth of a child is the only positive obstacle to doing work. Nevertheless, it is an obstacle that prevents a person from earning a living. The subject of agricultural maternity insurance protection is the loss of the ability to acquire means of subsistence in a family farm due to the birth of a child and the need to take care of him/her personally, which necessitates a biological break.

One cannot fully agree with such claims, if only because the introduced changes are a consequence of the adopted model in the entire social security system. Therefore, there would be no justification for inhibiting new solutions to the obvious detriment of persons subject to farmers' social insurance. In addition, taking into consideration the rules for granting the parental benefit, it should be noted that this benefit supplements the family benefit system and the solutions in the general system regarding cash benefits from social insurance in the event of sickness and maternity on a similar basis to the maternity allowance, but it is addressed to another group of entities than employees who were deprived of such assistance.

⁸ D. Puślecki, *Nowa konstrukcja zasiłku macierzyńskiego z ubezpieczenia społecznego rolników*, "Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia" 2015, nr 55–56, p. 87.

The trend of standardizing family policy solutions can also be seen on the basis of other solutions that apply to persons subject to farmers' social insurance. For example, solutions introduced on the basis of the Act of 26 July 2013 amending the Act on the social security system and some other acts⁹. In the draft of this Act¹⁰ a proposal to change the rules regarding being subject to social insurance during a break in working life was proposed in connection with raising a small child. The project promoter decided that while pursuing the objectives of family-friendly policy and guided by the need to ensure the amount of future benefits for people raising children, the circle of people for whom the state budget will pay contributions in connection with caring for children should be expanded. These contributions, as in the case of people on parental leave, are financed entirely by the state budget through KRUS and ZUS. Until this change, only employees could take parental leave during which social security contributions were financed. After this change, other professional groups and uninsured persons can take advantage of this option. Pursuant to the principles introduced in the provisions on social insurance for farmers, pursuant to this Act, for a farmer or household member subject to pension insurance in connection with the personal care of a child aged up to 4 or 18, and up to 3 years, respectively up to 6 years, the pension insurance contribution is financed from the state budget subsidy to the pension fund intended for these contributions from the day the farmer or household member submits the application together with a statement on the person's personal care over the child. This option may also be used by persons not yet subject to farmers' social insurance. At this point, it is worth noting that people who want to take advantage of the possibility of financing contributions by the state budget should cease or suspend their current activities. However, the legislator, taking into account the specifics of agricultural activity, does not require this exceptionally from persons subject to farmers' social insurance, as it is not possible to make a break in conducting agricultural activity during the period of childcare. This would entail the complete cessation of farming (transfer of a family farm and loss of farmer's status), deprivation of a workshop and source of income for the entire farming family (spouse and household members). During the period of childcare, agricultural activities may be conducted in a limited way, e.g. only in the field of farm management. However, in the case of a farmer's spouse, requiring a break from work due to childcare would be contrary to the general principle of social insurance for farmers, which treats the farmer's spouse in terms of compulsory insurance as a farmer, even if the spouse does not work on the farm, but only in a household directly related to this farm (Article 5 of the

⁹ Journal of laws 983.

¹⁰ Justification to the Government bill amending the act on the social security system and some other acts, Sejm print No. 939 (Sejm of the 7th term).

Act on social insurance for farmers). The specificity of work in a family farm is also manifested in the unity of the farm and household, and thus is associated with the lack of temporary and spatial separation of the sphere of production from household activities. Thus, running a household by the farmer's spouse and caring for a child does not exclude them from farmers' social insurance and the obligation to pay contributions. This problem mainly affects women. If, at that time, the contribution is financed from the state budget, it becomes a measurable assistance for the agricultural family under the pro-family policy, which is in line with the objectives of both presented regulations.

Therefore, the solutions in question fits into the philosophy of long-term state actions, consisting of the unification of existing solutions whose task is to reverse the phenomenon of Poland's depopulation, while taking into account the specifics of conducting agricultural activity and separate regulations in the field of social insurance for farmers.

It is also worth considering the changing legal nature of the maternity benefit from farmers' social insurance. The primary feature of the maternity allowance was the fact that it is a cash benefit paid as part of the farmers' social insurance. Until the change described in the beginning, the burden of financing the part of farmers' social insurance from which this benefit was financed, was borne by the insured who pay contributions to the separate Farmers' Social Insurance Contribution Fund. Another feature of the allowance is that until the change in question, it was paid once, due to the specificity of agricultural activity, which cannot be suspended for the duration of childcare, if such care is provided in a household related to a farm. At this point one should consider the purpose of granting maternity benefit and its evolution on the basis of the presented changes, which show common features not only among professionally active people, but also people who did not show this activity before the birth of the child.

It is generally accepted that the maternity allowance compensates for lost income resulting from economic deactivation due to childbirth and the need to care for an infant or to care for an adopted small child¹¹. However, changes

¹¹ H. Kasiński, *Urlopy i zasiłki macierzyńskie po zmianach*, "Praca i Zabezpieczenie Społeczne" 2002, nr 3, p. 19; B. Kłós, *Substantive opinion to the government bill amending the act on family benefits and certain other acts*, Sejm print No. 3335 (Sejm of the 7th term), 7.06.2016, p. 20. For the purpose of granting maternity benefit see also: Ł. Prasolek [in:] *Społeczne ubezpieczenia wypadkowe i chorobowe. Komentarz*, edited by M. Gersdorf, B. Gudowska, Warsaw 2012, p. 562 et seq.; A. Ślęzak [in:] *Meritum. Ubezpieczenia społeczne 2016*, edited by J. Kuźniar, Warsaw 2016, p. 388 et seq.; I. Jędrasik-Jankowska, *Pojęcia i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego*, Warsaw 2016, p. 222; A. Radziślaw, *Ustawa o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa. Komentarz*, Warsaw 2016, p. 143 et seq.; B. Bury emphasizes that the maternity allowance is a benefit to compensate for the lack of income: B. Bury, *Prawo ojca dziecka niebędącego pracownikiem do realizacji uprawnień rodzicielskich związanych z urlopem macierzyńskim*, "Monitor Prawa Pracy" 2016, nr 5, p. 247.

in parental rights, including the extension of the right to parental benefits and the possibility of being insured while caring for a small child, even for inactive people, have made it a parental benefit today. Therefore, also under agricultural social insurance, there is no justification for seeking a different nature of this benefit. All the more, it should not be assigned a role related to ensuring production sustainability on the family farm. As the name suggests, a family farm is not based only on the person caring for the child, who is in principle a woman. Although she looks after the child, she often plays an important role in the household. Given the specifics of agricultural activities, this is its essential element.

Thanks to the introduced changes, maternity assistance for agricultural families more than doubled¹². Such a change in the legal status of functioning until the end of 2015 would be unthinkable, as it would have to involve a drastic increase in premiums for accident, sickness, and maternity insurance, which the insured would not have been agreed to. In addition, the existing self-financing nature of a separate part of farmers' social insurance – accident, sickness, and maternity insurance – has been preserved.

Conclusion

Therefore, primarily due to the need to preserve the current nature of social security for farmers, this solution seems to be the most justified. We should not look for the different nature and function of the maternity allowance in social insurance for farmers, since state policy aims to give the benefit in question a uniform purpose in the current social security system. However, if one would want to meet the expectations related to the limited scope of benefits from accident, sickness, and maternity insurance, it may be justified to extend the scope of benefits under this insurance. Based on experience in the current situation of preventing and combating COVID-19, it is worth considering the possibility of extending the catalog of benefits under the accident, sickness, and maternity insurance to include a care allowance, which could become a permanent element falling within the scope of the insurance. Act of March 2, 2020 on specific solutions related to the prevention and eradication of COVID-19, other infectious diseases and crisis situations caused by them¹³, introduced in art. 4a a new benefit for persons subject to farmers' social insurance in the event of the closure of a nursery, children's club, kindergarten, school or other institu-

¹² Impact Assessment of the Regulations to the Government bill amending the act on family benefits and some other acts, Sejm print No. 3335 (Sejm of the 7th term).

¹³ Journal of Laws 2020 item 374 as amended.

tion which the child attends, or in the event of being unable to provide care by a nanny or day carer because of COVID-19. This is a care allowance granted as a result of needing to personally provide care to: (1) a child under the age of 8; (2) a child with a severe or moderate disability certificate until the age of 18, or (3) a child with a disability certificate or a certificate of assistance for special education. The allowance in question is valid for a period not exceeding 14 days. Carer's allowance for each day is 1/30 of the amount of the basic pension and is financed from the state budget through KRUS.

As a result of the current experience related to the granting of a care allowance, an analysis of this solution and needs in this area should be carried out. As a consequence, it would be possible to decide on the possibility of extending the catalog of benefits from accident, sickness, and maternity insurance to include a care allowance for the duration of the closure of the nursery, children's club, kindergarten, school or other facility attended by the child of a person who is subject to farmers' social insurance. As for the entitlement period, as well as its amount, appropriate diagnoses should be carried out so that this benefit can fulfill the postulated compensation and support function¹⁴.

Ernest Nasternak – Doctor of Law, Ministry of Agriculture and Rural Development, Faculty of Automobiles and Working Machines – Warsaw University of Technology, Faculty of Administration – Wyższa Szkoła im. Paweł Włodkowic in Płock.

Literature

1. Babińska-Górecka R., *Ewolucja funkcji zasiłku macierzyńskiego: (uwagi na tle ostatnich zmian przesłanek nabycia prawa do zasiłku macierzyńskiego dla ubezpieczonego ojca dziecka)*, "Praca i Zabezpieczenie Społeczne" 2015, nr 11.
2. Bury B., *Prawo ojca dziecka niebędącego pracownikiem do realizacji uprawnień rodzicielskich związanych z urlopem macierzyńskim*, "Monitor Prawa Pracy" 2016, nr 5.
3. Jędrasik-Jankowska I., *Pojęcia i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego*, Warsaw 2016.
4. Kasiński H., *Urlopy i zasiłki macierzyńskie po zmianach*, "Praca i Zabezpieczenie Społeczne" 2002, nr 3.

¹⁴ D. Puślecki, *Istota i funkcje ubezpieczenia chorobowego rolników*, "Przegląd prawa Rolnego" 2012, nr 1 (10), p. 103–123.

5. Kłós B., *Opinia merytoryczna do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o świadczeniach rodzinnych oraz niektórych innych ustaw*, Sejm print Nr 3335 (Sejm of the 7th term), 7.06.2016.
6. Prasolek Ł. [in:] *Spoleczne ubezpieczenia wypadkowe i chorobowe. Komentarz*, edited by M. Gersdorf, B. Gudowska, Warsaw 2012.
7. Puślecki D., *Istota i funkcje ubezpieczenia chorobowego rolników*, "Przegląd Prawa Rolnego" 2012, nr 1 (10).
8. Puślecki D., *Nowa konstrukcja zasiłku macierzyńskiego z ubezpieczenia społecznego rolników*, "Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia" 2015, nr 55–56.
9. Radziśław A., *Ustawa o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa. Komentarz*, Warsaw 2016.
10. Government bill amending the act on the social insurance system and some other acts, Sejm print Nr 939 (Sejm of the 7th term).
11. Government bill amending the act on family benefits and some other acts, Sejm print Nr 3335 (Sejm of the 7th term).
12. Ślązak A. *Meritum. Ubezpieczenia społeczne 2016*, edited by J. Kuźniar, Warsaw 2016.
13. Tańska-Hus B., *Ewolucja systemu ubezpieczeń społecznych rolników w Polsce* [in:] *Ubezpieczenia społeczne. Wieś i rolnictwo*, edited by M. Adamowicz, Warszawa 2002.
14. Act of 20 December 1990 on social insurance for farmers, Dz. Laws 2020 item 174 and 782.
15. Act of 26 July 2013 amending the act on the social security system and some other acts, Dz. Of Laws 983.
16. Act of 24 July 2015 amending the act on family benefits and some other acts, Dz. Of Laws 1217.
17. Act of March 2, 2020 on special solutions related to the prevention and eradication of COVID-19, other infectious diseases and crisis situations caused by them, Journal of Laws 2020 item 374 as amended.
18. Judgment of the Supreme Court of December 3, 2004, II UK 59/04, OSNPUSiSP 2005 No. 13, item 195.

*Véronique Maeght Lenormand**

Sieć Agri-Sentinelles

Streszczenie

Mutualité Sociale Agricole (MSA) to francuska instytucja ubezpieczenia społecznego, działająca pod nadzorem Ministerstwa Rolnictwa, dla pracowników sektora rolnego (rolników, kierowników przedsiębiorstw rolnych, pracowników rolnych, beneficjentów). Zarządza obowiązkowym ubezpieczeniem społecznym, ubezpieczeniem zdrowotnym, zasiłkami chorobowymi, świadczeniami rodzinnymi i emeryturami, zasiłkami rodzinnymi, a także dodatkowymi świadczeniami socjalnymi oraz bezpieczeństwem i higieną pracy. W 2018 r. do kasy MSA należało 6 milionów ubezpieczonych. Instytucja ta dysponuje własną administracją – ma 35 biur rozmieszczonych na terytorium całego kraju.

W 2011 r. z inicjatywy lekarzy oraz pracowników socjalnych MSA rozpoczęto współpracę, której misją jest zapobieganie samobójstwom wśród osób należących do MSA. Powstała wtedy swego rodzaju sieć „strażników”, czyli wolontariuszy czuwających nad dobrym zdrowiem psychicznym rolników. W 2018 r. powstała z kolei nowa sieć specjalistów o nazwie Réseau Agri-Sentinelles.

Słowa kluczowe: MSA, Sieć Agri-Sentinelles, zapobieganie samobójstwom, zdrowie psychiczne rolników.

Tło i historia

Sieć Agri-Sentinelles powstała we Francji w 2018 r. Narodziła się z potrzeby odczuwanej przez pracowników spółdzielni oraz pracowników sektora hodowlanego, którzy oczekiwali konkretnych narzędzi wsparcia i pomocy dla

***Véronique Maeght Lenormand** – lekarz orzecznik przy Centrali MSA (fr. *Caisse Centrale MSA – CCMSA*) zajmujący się pilotażem państwowego programu MSA zapobiegania samobójstwom.

rolników znajdujących się w bardzo trudnej sytuacji psychicznej. Sieć skorzystała z doświadczeń wypracowanych w 35 kasach MSA w ramach prowadzonego od 2012 r. krajowego planu zapobiegania samobójstwom MSA¹.

Program ten wpisuje się w szerszą perspektywę mającą na celu wsparcie dla rolników, którzy znaleźli się w niestabilnej, trudnej sytuacji życiowej oraz zapobieganie sytuacjom prowadzącym do kryzysu samobójczego.

Główne założenia krajowego planu zapobiegania samobójstwom MSA

W 2011 r. Rolnicza Kasa Wzajemnej Pomocy Socjalnej MSA uruchomiła krajowy plan zapobiegania samobójstwom oparty na trzech filarach:

- 1) filar I – zebranie statystyk dotyczących śmiertelności z powodu samobójstw wśród rolników i pracowników rolnych;
- 2) filar II – utworzenie telefonu zaufania Agri'écoute pod numerem 09 69 39 29 19 dla rolników potrzebujących wsparcia;
- 3) filar III – utworzenie trzech multidyscyplinarnych komórek organizacyjnych ds. zapobiegania samobójstwom w 35 kasach MSA na terytorium Francji.

Filar I – statystyki dotyczące śmiertelności z powodu samobójstw wśród rolników i pracowników rolnych

Ostatnie dane dotyczące śmiertelności z powodu samobójstw wśród pracowników sektora rolniczego (we Francji) pochodzą od instytucji Santé Publique France (SPF)². Z jednej strony zawierają one badania statystyczne rolników w latach 2007–2011, a następnie analizę wyników według kryteriów społeczno-zawodowych oraz z drugiej strony badania obejmujące pracowników rolnych w okresie od 2007 do 2013 roku. Badania te dotyczyły w szczególności pracowników oraz związku między samobójstwem a pracą. Otrzymane dane dostarczyły wskaźników rozkładu według wieku, płci, regionu, rodzaju prowadzonej działalności oraz sposobu popełnienia samobójstwa. Dane te mogą wydawać się zbyt odległe w czasie. Akty zgonu są jednak najpierw przekazy-

¹ Mutualité Sociale Agricole, <https://ssa.msa.fr/>, dostęp 8.03.2020; Le Réseau Agri-Sentinelles, <https://reseau-agri-sentinelles.fr/comment-y-repondre/#more-27>, dostęp 8.03.2020.

² Santé Publique France, http://beh.santepubliquefrance.fr/beh/2018/27/pdf/2018_27_2.pdf, dostęp 8.03.2020.

wane do epidemiologicznego centrum zgonów CepiDC³, które najpierw rejestruje wszystkie akty według poszczególnych kryteriów, a dopiero w drugiej kolejności może je udostępnić, np. na wniosek zainteresowanej strony oraz do analiz statystycznych. Pierwsze wyniki z SPF otrzymano w 2013 r., następne w 2016 r. Podsumowanie wyników ujawnia wyższy odsetek zgonów spowodowanych samobójstwem wśród rolników w porównaniu z ogółem populacji w tym samym wieku, szczególnie wśród mężczyzn w grupie wiekowej 45–65 lat. Badania społeczno-zawodowe wskazują, że szczególnie narażone są osoby w następujących grupach⁴:

- grupa wiekowa od 45 lat do 54 lat w porównaniu do osób poniżej 35 roku życia;
- osoby pracujące samodzielnie w gospodarstwach indywidualnych są bardziej narażone niż te, które pracują w gospodarstwach wieloosobowych, spółdzielniach i spółkach rolnych (ze względu na odizolowanie, pracę w samotności);
- osoby prowadzące wyłącznie działalność rolniczą (uzyskiwanie dochodu z jednego źródła) są bardziej narażone niż te, które prowadzą kilka rodzajów działalności;
- ze względu na uzyskiwanie dochodu z różnych źródeł – rolnicy prowadzący niejednokierunkową działalność rolniczą (na przykład jedynie uprawa kalfiora lub tylko hodowla kaczek);
- rolnicy posiadający gospodarstwa o powierzchni gruntów rolnych od 20 ha do 49 ha są bardziej narażeni niż ci, którzy posiadają gospodarstwa o powierzchni ponad 200 ha;
- gospodarstwa położone w niektórych regionach Francji: w Auvergne-Rhône-Alpes (Lyon, Clermont-Ferrand), w Bourgogne-Franche-Comté (Dijon, Besançon), w Bretanii (Rennes, Brest) oraz w regionie Hauts-de-France (Lille) w porównaniu do gospodarstw w regionie Grand Est (Reims, Nancy, Strasburg).

Filar II – telefon zaufania Agri'écoute

W październiku 2014 r. została uruchomiona wyspecjalizowana linia telefoniczna (pod numerem 09 69 39 29 19) działająca 24 godziny na dobę przez 7 dni w tygodniu. W marcu 2018 r. telefon zaufania otrzymał wsparcie psychologów klinicznych, którzy pracują jako dyżurni na zasadach wolontariatu.

³ Santé Publique France, <https://www.santepubliquefrance.fr>, dostęp 8.03.2020; <https://www.santepubliquefrance.fr/maladies-et-traumatismes/sante-mentale/suicides>, dostęp 8.03.2020.

⁴ Santé Publique France, <https://www.santepubliquefrance.fr>, dostęp 8.03.2020.

Zasada działania telefonu Agri'écoute:

Ubezpieczeni w MSA mogą zadzwonić do tego samego dyżurnego specjalisty psychologa do czterech razy. Jeśli zaistnieje konieczność, i zawsze za zgodą ubezpieczonego, podany zostanie również kontakt do osoby w terenie z wielodyscyplinarnej komórki zapobiegania samobójstwom (III filar planu) w celu uzyskania wsparcia i dalszej indywidualnej pomocy. Jeżeli dzwoniący chce pozostać anonimowy, dyżurny – psycholog kliniczny kieruje go do lekarzy psychologów, którzy przyjmują w rejonie zamieszkania ubezpieczonego. Od marca 2018 r. utrzymywany jest 94% wskaźnik dostępności przez telefon⁵.

W latach 2014–2018 liczba połączeń z telefonem zaufania stale rosła, z 90 do ponad 300 połączeń na miesiąc. W 2019 r. odnotowano średnio 380 połączeń miesięcznie. Ubezpieczeni dzwoniący to głównie mężczyźni (stanowili oni 56% w 2018 r. i 65% w 2019 r. wszystkich dzwoniących) w grupie wiekowej 41–60 lat (29%) wśród tych, którzy określają swój wiek (44% dzwoniących). Czas trwania połączeń ewoluował na przestrzeni lat, zaobserwowano wzrost połączeń trwających ponad 10 minut (60% wszystkich połączeń) oraz tych trwających ponad 20 minut (stanowiły one 9% w 2019 r. w porównaniu z 6% w 2018 r.). Podczas gdy w 2018 roku 9% dzwoniących konsultowało się telefonicznie z tym samym psychologiem 1–2 razy, to już w 2019 r. aż 26% dzwoniących poprosiło o indywidualne wsparcie telefoniczne. Wynika z tego, że dwie lub trzy rozmowy telefoniczne rzeczywiście pomagają dzwoniącym rozładować napięcia psychiczne.

Większość połączeń wykonywanych jest w ciągu dnia, od poniedziałku do piątku. Jako powody konsultacji telefonicznych ubezpieczeni podają przede wszystkim problemy natury osobistej (54%), głównie związane z trudnościami życiowymi i poczuciem samotności (izolacji społecznej). Wśród innych powodów są też wymieniane trudności związane z pełnieniem roli opiekuna, trudności wychowawcze w relacji rodzic – dziecko lub związane z przeżywaniem choroby. Kwestie zawodowe wiążą się z problemami finansowymi, przepracowaniem i brakiem moralnego wsparcia (ze strony otoczenia zawodowego i osobistego). Z tych samych powodów ubezpieczeni zgłaszają się do multidyscyplinarnych komórek działających w terenie w ramach III filaru zapobiegania samobójstwom MSA.

Spośród wszystkich dzwoniących 40% nie ma specyficznych zaburzeń (takich jak psychoza, nerwica lub depresja), tylko pragnie zostać wysłuchana. Praca psychologa polega w tym przypadku przede wszystkim na wysłuchaniu oraz uspokojeniu dzwoniących, pomocy w odzyskaniu pewności siebie i zdystansowaniu się do bolesnych doświadczeń, sytuacji lub wydarzeń, często z niedawnej przeszłości. 94% konsultacji telefonicznych nie wymaga skierowania dzwoniącej osoby do innych instytucji.

⁵ Caisse Centrale MSA.

Filar III – utworzenie 35 multidyscyplinarnych komórek zapobiegania samobójstwom w 35 MSA na terytorium kraju

Komórki nazywane są multidyscyplinarnymi, ponieważ zgłoszenie o chorobie lub złej kondycji psychicznej osoby ubezpieczonej otrzymują osoby o różnych specjalnościach zawodowych w ramach MSA: pracownik socjalny, lekarz orzecznik z kontroli lekarskiej oraz lekarz medycyny pracy. Następnie osoby te analizują zgłoszenie i kontaktują się z daną osobą, aby zaoferować jej indywidualne wsparcie. Wyżej wspomniane zgłoszenia mogą pochodzić z bardzo różnych źródeł, takich jak inny dział w obrębie kasy MSA, na przykład dział spraw sądowych lub dział pobierania składek, delegat MSA (czyli rolnik lub pracownik gospodarstwa) lub każda inna zawodowa organizacja rolnicza.

Od 2013 r. wnioski z raportów na temat działalności tych komórek są zgodne z wnioskami z raportów odnośnie filarów I i II planu. Oznacza to, że zgłoszenia dotyczyły głównie mężczyzn w grupie wiekowej 45–65 lat, której 75% stanowili rolnicy prowadzący gospodarstwa indywidualne. Izolacja, trudności finansowe i obciążenie pracą są najczęściej wymieniane jako przyczyna złego samopoczucia.

Już w 2012 r. na prośbę wybranych delegatów MSA przy regionalnych oddziałach MSA powstała sieć wolontariuszy „strażników” (fr. *sentinelle*). Ich działalność jest przede wszystkim ukierunkowana na osoby znajdujące się w trudnej sytuacji życiowej, po ciężkich przejściach oraz w złej kondycji psychicznej. Wolontariusze muszą wiedzieć, jakie podejście przyjąć, kogo powiadomić (oczywiście za zgodą ubezpieczonego), a następnie komu przekazać dalszą opiekę psychologiczną. Są dla nich więc organizowane specjalne szkolenia w zakresie wykrywania oznak kryzysu samobójczego, a także panele dyskusyjne prowadzone przez psychologów. Wolontariusze mają wtedy możliwość przedyskutowania i opowiedzenia o napotykanym problemach. Od 2015 r. wolontariusze „strażnicy” pochodzą przede wszystkim ze środowiska delegatów – reprezentantów wybranych w ramach MSA, ale także z grona pracowników rolnych zrzeszonych w ramach OPA, techników z izby rolnictwa oraz z organizacji pracowników zastępczych. W celu bardziej efektywnej współpracy został przeprowadzony program informowania, uwrażliwiania i podnoszenia świadomości, również wśród weterynarzy, ponieważ są oni często świadkami złego traktowania zwierząt. Wiąże się to z poważnymi problemami psychicznymi hodowców, którzy nie są już zdolni do odpowiedniej opieki nad własnym żywym inwentarzem.

Sieć Agri-Sentinelles w 2018 r.

W 2018 r. powstała nowa sieć wolontariuszy („strażników”), podobna do tej stworzonej już w ramach MSA. Tym razem sieć objęła swym działaniem spółdzielnie rolnicze i sektor hodowlany. Szybko dołączyły do niej wszystkie zawodowe organizacje rolnicze takie jak: organizacje hodowców owiec i świń, kontrolerzy produktów mleczarskich, technicy izb rolniczych, stowarzyszenia i grupy wsparcia, kierownicy centrów zarządzania itp.

Misją nowej sieci Agri-Sentinelles obejmującej swoim zasięgiem ponad trzydzieści różnych sektorów rolnych są następujące działania: rozpoznanie, ostrzeganie oraz zapobieganie psychicznym sytuacjom kryzysowym, a tym samym samobójstwom. Wiele różnych podmiotów zaangażowało się w tę inicjatywę, także Centrala MSA (fr. *Caisse Centrale MSA* – CCMSA) udzieliła jej wsparcia i zaangażowała się w nią dla dobra wspólnego.

Sieć Agri-Sentinelles ma za zadanie podnoszenie świadomości, szkolenie oraz wyposażenie wolontariuszy kontaktujących się z rolnikami w odpowiednie narzędzia, tak aby mogli skutecznie zapobiegać samobójstwom. Wolontariusze uczą się jak:

- lepiej rozpoznawać rolników, którzy potrzebują wsparcia psychicznego, napotykają poważne trudności lub są w kryzysie psychicznym;
- kierować rolników do odpowiednich służb, instytucji w celu ułatwienia im dostępu do istniejącego systemu wsparcia;
- dobrać odpowiednie zachowanie i sposób komunikacji w kontakcie z rolnikami znajdującymi się w trudnej sytuacji, unikając przy tym wchodzenia w rolę pracownika socjalnego lub psychologa;
- dzielić się doświadczeniami w ramach sieci Agri-Sentinelles.

Firmy lub sektory rolnicze współpracujące w ramach sieci informują swoich pracowników o niniejszej inicjatywie, dzięki czemu mogą oni zgłaszać się jako wolontariusze do pomocy w akcjach, podejmować szkolenia umiejętnego słuchania oraz dostrzegania symptomów złej kondycji psychicznej i oznak kryzysu samobójczego u rolników, a także poznawać systemy i narzędzia pomocy, na przykład te istniejące w ramach krajowego planu zapobiegania samobójstwom MSA. Celem jest rzeczywiste wyposażenie obszarów wiejskich w sieć wolontariuszy „sentinelles”, których misją jest dostrzeganie cierpienia rolników i pokierowanie ich tak, aby mogli uzyskać odpowiednie wsparcie.

W 2019 r. utworzono stronę internetową z listą istniejących lokalnych organizacji i systemów wsparcia. W 2020 r. rozpoczęto z kolei podnoszenie świadomości menedżerów i pracowników w celu zachęcenia ich do przebycia specjalnych szkoleń.

Od 2011 r., po zapoznaniu się z analizami i raportami z różnych źródeł (z komórek prewencyjnych, z telefonu zaufania Agri'écoute, ze statystyk na

temat śmiertelności w wyniku próby samobójczej) MSA wdrożyło działania zapobiegawcze w takich obszarach jak: (1) mówienie o swojej pracy i o jej znaczeniu, (2) podnoszenie świadomości i informowanie o zagrożeniach psychospołecznych przy udziale zespołów BHP, (3) praca nad tworzeniem planów na przyszłość oraz praca nad własnymi projektami zawodowymi i osobistymi, a także przygotowaniem się do przejścia na emeryturę, (4) promowanie pomocy przy organizowaniu wypoczynku w przypadku wypalenia zawodowego i przepracowania, (5) organizowanie seminariów i sympozjów na temat Ryzyka Psychospołecznego (RPS), (6) organizowanie wieczorów dyskusyjnych w formie tzw. Teatru Forum ze spektaklami dotyczącymi problemów psychospołecznych.

Sieć MSA zajmuje się problematyką zawodowej kondycji psychospołecznej rolników i oferuje wsparcie dla osób znajdujących się w trudnej sytuacji poprzez wykorzystanie różnych form pomocy:

- pomocy indywidualnej: pracownik socjalny uruchamia w porozumieniu z beneficjentem dostępne środki i narzędzia oferowane na poziomie krajowym (pomoc w organizacji wypoczynku od pracy, pomoc w wyjeździe na urlop itp.) lub odpowiednie środki na poziomie lokalnym (działania bądź dostępny program PEL «fr. *Plan Epargne Logement*» – pożyczka na preferencyjnych warunkach na zakup mieszkania/domu) w odpowiedzi na rozpoznane potrzeby beneficjenta;
- pomocy zbiorowej jako uzupełnienie wsparcia indywidualnego poprzez różne działania krajowe lub lokalne (warsztaty, grupy dyskusyjne, informacje zbiorowe) o różnej tematyce (dotyczące pracy, zdrowia itp.) w celu zachęcenia do aktywnego uczestnictwa w życiu społeczności lub do stworzenia projektu przeprowadzenia zmian w życiu beneficjentów.

Podsumowanie

W 2011 r. CCMSA uruchomiła krajowy plan zapobiegania samobójstwom MSA, a w 2012 r. utworzono sieć ochotników „strażników” MSA. Zawodowe organizacje rolnicze oraz ich pracownicy również spotykali się z trudną sytuacją rolników prowadzących różnorodną działalność rolniczą. Potrzebowali więc lepszych narzędzi do pracy, aby rozpoznawać i umieć słuchać potrzebujących pomocy rolników w bardzo trudnej sytuacji psychospołecznej. Pracownicy ci potrzebowali także wiedzy na temat istniejących systemów i narzędzi pomocy, aby we właściwy i mądry sposób doradzić odpowiednią formę pomocy poszkodowanym rolnikom.

Utworzona w 2018 r. nowa sieć Agri-Sentinelle uzupełniła istniejące już sieci wolontariuszy „strażników” MSA, poszerzając zasięg ich działania na

terenie całego kraju. W ten sposób powstała prawdziwa sieć „strażników” czuwających nad potrzebami rolników i pomagających im znaleźć lokalne formy pomocy w pobliżu miejsca zamieszkania.

Véronique Maeght Lenormand – lekarz orzecznik przy Centrali MSA (fr. Caisse Centrale MSA – CCMSA) zajmujący się pilotażem państwowego programu MSA zapobiegania samobójstwom.

Literatura

1. Le Réseau Agri-Sentinelles, <https://reseau-agri-sentinelles.fr/comment-y-repondre/#more-27/>, dostęp 8.03.20.
2. Mutualité Sociale Agricole, <https://ssa.msa.fr/>, dostęp 8.03.2020.
3. Santé Publique France, <https://www.santepubliquefrance.fr/>, dostęp 8.03.2020.
4. Santé Publique France, <https://www.santepubliquefrance.fr/maladies-et-traumatismes/sante-mentale/suicides/>, dostęp 8.03.2020.

Abstract

Mutualité Sociale Agricole (MSA) is a French social insurance institution, operating under the supervision of the Ministry of Agriculture, for employees of the agricultural sector (farmers, managers of agricultural enterprises, agricultural workers, beneficiaries). It manages compulsory social security, health insurance, sickness benefits, family benefits and pensions, family benefits, as well as additional social benefits and occupational health and safety. In 2018, the MSA insured 6 million people. This institution has its own administration – it has 35 offices located throughout the country.

In 2011, cooperation was initiated on the initiative of doctors and social workers of MSA, whose mission is to prevent suicide among persons belonging to MSA. A kind of network of "guards", i.e. volunteers watching over good mental health of farmers, was created then. In 2018, a new network of specialists called Réseau Agri-Sentinelles was created.

Keywords: MSA, the Agri-Sentinelles network, suicide prevention, mental health of farmers.

*Véronique Maeght Lenormand**

The Agri-Sentinelles network

Abstract

Mutualité Sociale Agricole (MSA) is a French social insurance institution, operating under the supervision of the Ministry of Agriculture, for employees of the agricultural sector (farmers, managers of agricultural enterprises, agricultural workers, beneficiaries). It manages compulsory social security, health insurance, sickness benefits, family benefits and pensions, family benefits, as well as additional social benefits and occupational health and safety. In 2018, the MSA insured 6 million people. This institution has its own administration – it has 35 offices located throughout the country.

In 2011, cooperation was initiated on the initiative of doctors and social workers of MSA, whose mission is to prevent suicide among persons belonging to MSA. A kind of network of "guards", i.e. volunteers watching over good mental health of farmers, was created then. In 2018, a new network of specialists called Réseau Agri-Sentinelles was created.

Keywords: MSA, the Agri-Sentinelles network, suicide prevention, mental health of farmers.

Background and History

The Agri-Sentinelles network was founded in France in 2018. It was born due to the need felt by cooperative employees and breeding sector employees who expected specific support tools and assistance for farmers in a very difficult psychological situation. The network has benefited from the experience gained at 35 MSA offices as part of the MSA¹.

* **Véronique Maeght Lenormand** – medical examiner at the MSA Headquarters (French: *Caisse Centrale MSA – CCMISA*) involved in piloting the state MSA suicide prevention program.

¹ Mutualité Sociale Agricole, <https://ssa.msa.fr/>, access 8.03.2020; Le Réseau Agri-Sentinelles, <https://reseau-agri-sentinelles.fr/comment-y-repondre/#more-27>, access 8.03.2020.

MSA suicide prevention plan that has been ongoing since 2012.

This programme was part of a broader perspective aimed at supporting farmers who found themselves in an unstable, difficult life situation and preventing situations leading to a suicidal crisis.

Main assumptions of the MSA National Suicide Prevention Plan

In 2011, the MSA Agricultural Mutual Social Assistance Fund launched a national suicide prevention plan based on three pillars:

- 1) pillar I – collecting statistics on suicide mortality rates among farmers and agricultural workers;
- 2) pillar II – creation of the Agri'écoute helpline at 09 69 39 29 19 for farmers in need of support;
- 3) pillar III – creation of three multidisciplinary organizational units for suicide prevention in 35 MSA offices in France.

Pillar I – statistics on suicide mortality rates among farmers and agricultural workers

The recent data on suicide mortality rates among agricultural workers (in France) are from the Santé Publique France (SPF)². On the one hand, they contain statistical surveys of farmers in the years 2007–2011, followed by an analysis of the results according to socio-professional criteria, and on the other hand, surveys covering agricultural workers in the period from 2007 to 2013. These studies concerned, in particular, employees and the relationship between suicide and work. The received data provided indicators of distribution by age, sex, region, type of conducted activity, and manner of committed suicide. This data may seem too distant in time. However, death certificates are first transferred to the CepiDC³, epidemiological death center, which first registers all acts according to individual criteria, and only then can make them available, e.g. at the request of an interested party and for statistical analyses. The first results from SPF were obtained in 2013, the next in 2016. Summary results reveal a higher percentage of suicide-related deaths among farmers compared to the

² Santé Publique France, <https://www.santepubliquefrance.fr>, access 8.03.2020.

³ Santé Publique France, <https://www.santepubliquefrance.fr>, access 8.03.2020; <https://www.santepubliquefrance.fr/maladies-et-traumatismes/sante-mentale/suicides>, access 8.03.2020.

total population of the same age, especially among men aged 45–65. Socio-professional studies indicate that people in the following groups are particularly vulnerable⁴:

- age group from 45 to 54 years compared to people under 35 years of age;
- people working independently on individual farms are more vulnerable than those who work on multi-person farms, cooperatives and agricultural companies (due to isolation, loneliness);
- individuals engaged exclusively in agricultural activities (obtaining income from one source) are more at risk than those conducting several types of activity;
- due to obtaining income from various sources – farmers conducting multi-directional agricultural activity (for example, only cauliflower cultivation or only duck breeding);
- farmers with farms with an arable land area from 20 ha to 49 ha are more vulnerable than those who have farms with an area of over 200 ha;
- farms located in some regions of France: in Auvergne-Rhône-Alpes (Lyon, Clermont-Ferrand), in Bourgogne-Franche-Comté (Dijon, Besançon), Brittany (Rennes, Brest) and in the Hauts-de-France region (Lille) compared to farms in the Grand Est region (Reims, Nancy, Strasbourg).

Pillar II – Agri'écoute helpline

In October of 2014, a specialized telephone line had been launched (under the number 09 69 39 29 19) operating 24 hours a day, 7 days a week. In March 2018, the helpline received the support of clinical psychologists who work as volunteers on duty.

The principles of operation of the Agri'écoute telephone:

People insured at MSA may call the same specialist psychologist on duty up to four times. If necessary, and always with the consent of the insured, contact will also be provided to a person in the field from a multidisciplinary suicide prevention units (pillar III of the plan) for support and further individual assistance. If the caller wants to remain anonymous, the on-call clinical psychologist directs them to psychologists who receive the insured in the area of residence. A 94% phone availability has been maintained since March 2018⁵.

In the years 2014–2018, the number of calls received by the helpline steadily increased, from 90 to over 300 calls per month. In 2019, an average of 380 connections per month were recorded. Insured callers are mainly men (they constituted 56% in 2018 and 65% in 2019 of all callers) in the age group 41–60 years

⁴ Santé Publique France, [https:// www.santepubliquefrance.fr](https://www.santepubliquefrance.fr), access 8.03.2020.

⁵ Caisse Centrale MSA.

(29%) among those who determine their age (44% of callers). The duration of calls has evolved over the years, there has been an increase in calls lasting over 10 minutes (60% of all calls) and those lasting over 20 minutes (they accounted for 9% in 2019 compared to 6% in 2018). While in 2018, 9% of callers consulted the same psychologist by phone 1–2 times, in 2019, as much as 26% of callers asked for individual telephone support. This implies, that two or three phone calls actually help callers to relieve mental stress.

Most calls are made during the day, from Monday to Friday. Above all, the insured site personal problems (54%), mainly related to life difficulties and a sense of loneliness (social isolation), as the reasons for the telephone consultations. Other reasons include difficulties associated with being a guardian, parenting difficulties in the parent-child relationship, or related to experiencing illness. Occupational issues are associated with financial problems, overwork and lack of moral support (from the professional and personal environment). For the same reasons, insured persons report to multidisciplinary units operating in the field under the third pillar of MSA suicide prevention.

Of all the callers, 40% do not have specific disorders (such as psychosis, neurosis or depression), only want to be heard. In this case, the work of a psychologist is primarily about listening and calming the callers, helping them regain confidence and distance themselves from painful experiences, situations or events, often from the recent past. 94% of telephone consultations do not require sending the caller to other institutions.

Pillar III – the creation of 35 multidisciplinary suicide prevention units in 35 MSAs throughout the country

Cells are called multidisciplinary, because the report on the insured person's illness or mental condition is received by people with various professional specialties under MSA: social worker, medical examiner and occupational medicine doctor. Then, they analyse the report and contact the person to offer personalised support. The above-mentioned notifications may come from a wide variety of sources, such as another department within the MSA, for example a court department or a collection department, an MSA delegate (i.e. a farmer or farm employee) or any other professional agricultural organization.

Since 2013, the conclusions of the reports on the activities of these units are consistent with the conclusions of the reports on pillars I and II of the plan. This means that the reports concerned mainly men in the 45–65 age group, of whom 75% were individual farmers. Isolation, financial difficulties and workload are most often cited as a cause of malaise.

Already in 2012, at the request of selected MSA delegates, a network of volunteer "guards" (French: *sentinelle*) was established at regional branches of the MSA. Their activities primarily focus on people in a difficult life situation, those who have experienced trauma or suffering from poor mental condition. Volunteers need to know what approach to take, whom to inform (of course with the consent of the insured), and then to whom they can pass on further psychological care. Therefore, special trainings for detecting signs of a suicidal crisis are organized for them, as well as discussion panels run by psychologists. Volunteers then have the opportunity to discuss and talk about the problems encountered. Since 2015, volunteer "guards" come primarily from the environment of delegates – representatives elected under the MSA, but also from a group of agricultural workers associated under the OPA, technicians from the chamber of agriculture and from the organization of replacement workers. In order to cooperate more effectively, an information, sensitization, and awareness raising program has been carried out, also among veterinarians, because they are often witnesses of ill-treatment of animals. This is associated with serious psychological problems for breeders who are no longer able to properly care for their own livestock.

Agri-Sentinelles network in 2018

In 2018, a new network of volunteers ("guards") was created, similar to the one already created under the MSA. This time, the network covered agricultural cooperatives and the livestock sector. It was quickly joined by all professional agricultural organizations such as: sheep and pig breeders' organizations, dairy product inspectors, agricultural chamber technicians, associations and support groups, managers of management centers etc.

The mission of the new Agri-Sentinelles network, covering over thirty different agricultural sectors, is to recognize, alert, and prevent mental crises, and thus suicide. Many different entities got involved in this initiative, also the MSA Headquarters (French: *Caisse Centrale MSA – CCMSA*) gave its support and got involved in it for the common good.

The Agri-Sentinelles network is designed to raise awareness, train and equip volunteers contacting farmers with the right tools, so that they can effectively prevent suicide. Volunteers learn how to:

- better recognize farmers who need psychological support, encounter serious difficulties or are in a mental crisis;
- direct farmers to relevant services and institutions in order to facilitate their access to the existing support system;

- choose appropriate behaviour and communication in contact with farmers in a difficult situation, while avoiding becoming a social worker or psychologist;
- share experiences within the Agri-Sentinelles network.

Agricultural companies or sectors cooperating within the network inform their employees about this initiative, so that they can volunteer in campaigns, participate in trainings on skillful listening and spotting symptoms of poor mental condition and signs of suicidal crisis in farmers, as well as learn about systems and assistance tools, for example those existing under the MSA National Suicide Prevention Plan. The goal is to truly equip rural areas with a network of "sentinelles" volunteers whose mission is to see farmers' suffering and guide them so that they can get the right support.

In 2019, a website was created with a list of existing local organizations and support systems. In 2020, awareness-raising for managers and employees was started to encourage them to undergo special training.

Since 2011, after getting acquainted with analyses and reports from various sources (from preventive units, from the Agri'écoute helpline, from statistics on mortality due to a suicide attempt), the MSA has implemented preventive measures in areas such as: (1) speaking about your work and its importance, (2) raising awareness and informing people about psychosocial risks with the participation of OSH teams, (3) working on creating plans for the future and working on your own professional and personal projects, as well as preparing for retirement, (4) promoting assistance in organizing rest in the event of burnout and overwork, (5) organizing seminars and symposia on Psychosocial Risk (RPS), (6) organizing discussion evenings in the form of so-called Forum Theatre with performances on psychosocial problems.

The MSA network deals with the problems of the professional psychosocial condition of farmers and offers support to people in difficult situations by using various forms of assistance:

- individual assistance: the social worker, in consultation with the beneficiary, launches available resources and tools offered at the national level (assistance in organizing rest from work, assistance in going on holiday, etc.) or appropriate measures at the local level (actions or available PEL «French: *Plan Epargne Logement*» programme – loan on preferential conditions for the purchase of an apartment/house) in response to the identified needs of the beneficiary;
- collective assistance in addition to individual support through various national or local activities (workshops, discussion groups, collective information) on various topics (work, health etc.) to encourage active participation in community life or to create a project to for implementing change the lives of beneficiaries.

Summary

In 2011, the CCMSA launched the MSA National Suicide Prevention Plan, and in 2012, a network of MSA volunteer "guards" was created. Professional agricultural organizations and their employees also faced the difficult situation of farmers engaged in various agricultural activities. So they needed better tools to recognize and listen to farmers who needed help in very difficult psychosocial situations. These employees also needed knowledge about existing aid systems and tools to properly and wisely advise the appropriate form of assistance to affected farmers.

The new Agri-Sentinelle network created in 2018 complemented the existing volunteer networks of MSA "guards", expanding their reach across the country. In this way, a real network of "guards" was created to watch over the needs of farmers and help them find local forms of assistance near their place of residence.

Véronique Maeght Lenormand – medical examiner at the MSA Headquarters (French: Caisse Centrale MSA – CCMSA) involved in piloting the state MSA suicide prevention program.

Literature

1. Le Réseau Agri-Sentinelles, <https://reseau-agri-sentinelles.fr/comment-y-repondre/#more-27/>, access 8.03.2020.
2. Mutualité Sociale Agricole, <https://ssa.msa.fr/>, access 8.03.2020.
3. Santé Publique France, <https://www.santepubliquefrance.fr/>, access 8.03.2020.
4. Santé Publique France, <https://www.santepubliquefrance.fr/maladies-et-traumatismes/sante-mentale/suicides/>, access 8.03.2020.

**Recenzenci materiałów opublikowanych w kwartalnych wydaniach
„Ubezpieczenia w Rolnictwie. Materiały i Studia”
z 2018 r.**

prof. dr hab. Paweł Czechowski, prof. dr hab. Jacek Dutkiewicz, prof. dr hab. Irena Jędrzejczyk, prof. dr hab. n. med. Józef Knap, dr Erich Koch, dr n. med. Marek Kos, prof. dr hab. Andrzej Kowalski, prof. dr hab. inż. Małgorzata Krzywonos, dr n. med. Robert Liana, dr Adam Majchrzak, dr Agata Marcysiak, dr Wojciech Nagel, dr hab. Radosław Pacud, dr inż. Agnieszka Parlińska, dr Sylwia Pieńkowska-Kamieniecka, prof. dr hab. Marian Podstawka, prof. dr hab. Bogdan Sojkin, dr Grzegorz Strupczewski, prof. dr hab. Wanda Sułkowska, dr Damian Walczak, dr hab. n. med. Anna Wilmowska-Pietruszyńska (prof. UR)

Informacje dla autorów

- 1) Redakcja zaprasza do publikowania artykułów dotyczących ubezpieczeń w rolnictwie, przyjmując do druku wyłącznie wcześniej nieopublikowane nowe opracowania.
- 2) Autorów prosimy o nadsyłanie materiałów o objętości maksimum do 40 tys. znaków, za pośrednictwem poczty elektronicznej. W szczególnie uzasadnionych przypadkach, kierując się wartością opracowania, dopuszczone będzie opracowanie zawierające większą liczbę znaków. Elementy graficzne opracowania (tabele, wykresy, rysunki) prosimy załączyć w odrębnych plikach, w celu możliwości dokonania korekt edytorskich.
- 3) Artykuł powinien zawierać streszczenie w języku polskim i angielskim (do 1,3 tys. znaków) zawierające cele i tezy opracowania, oraz notę o Autorze.
- 4) Anonimowość Autora jest zachowana poprzez zawarcie jego danych osobowych: nazwiska, adresu, wymaganych do zawarcia umowy o dzieło, oraz krótkiej informacji zawodowej – w oddzielnie dołączonym pliku.
- 5) Artykuł podlega recenzji i opracowaniu redakcyjnemu. Redakcja zastrzega sobie prawo dokonywania skrótów, zmiany tytułów i śródtytułów.
- 6) Honoraria autorskie są wypłacane za materiały, które uzyskały pozytywną ocenę recenzentów.

Dodatkowych informacji udzielimy telefonicznie
pod numerami: 22 592–66–88, 22 592–66–86, 22 592–64–05
lub odpowiedzi na e-mail wysłany pod adresem:
kwartalnik@krus.gov.pl

